

AZ IGE FÉNYE

RÉVÉSZ IMRE

DEBRECZENI LELKIPÁSZTOR
BESZÉDEI

„Isten gyújtott világosságot a mi
szívünkben ...”
II. Kor. 4: 6.

DEBRECZEN 1923.

KIADJA
A „MÉLIUSZ” KÖNYVKERESKEDÉS KÖNYVKIADÓ-
VÁLLALATA. J923

*Gondolataim, munkám, hitem
leghívebb és legmegértőbb osztályosának,
drága feleségemnek.*

Tájékozásul.

Ennek a kötetnek a darabjaiban senki se keressen homilétikai vagy egyéb művészeti formákat. Egyiket sem azért adom ki, mint hogyha példát akarnék arra adni, *hogyan* kell prédkálni. Valamennyiben a „mit?” -en van a hangsúly. Gondolatokat ébreszteni és cselekvésre indítani — ez volt és ez marad az ige hirdetéseben minden törekvésem, ez az egyedüli célja ennek a kiadványnak is. Ezért is válogattam ki harmadféléves debreczeni pásztorságom alatt elhangzott negyedfélszáz beszédből épen azokat, amelyek úgy a gondolat, mint a cselekvés szempontjából a legaktuálisabb kérdésekkel foglalkoztak s egy-egy darab kortörténetet tükröznek egyházi és nemzeti vonatkozásban. Ezekre a kérdésekre próbáltam rájuk vetíteni, szolgálatul az én küzdő és szenvédő debreczeni magyar református testvéreimnek, lelkemen keresztül, alázatos engedelmességgel, az öröök Ige fényét. Szeretnék e kötet olvasóinak hasznávahető segítségükre lenni abban, hogy ebben az egyedül igaz fényben tanulják megismerni és értékelni szerencsétlen korunkat s főként az annyira megvádolt, lekicsinyelt és félreérzett debreczeni életet, embereket és dolgokat. Ez a kívánságom a m'agyarázaia annak is, hogy a prédkációkon kívül három halotti beszédet ill. imádságot, továbbá egy ünnepi előadást és egy hírlapi cikket is fölvettem e gyűjteménybe. Ha mindezekkel néhány igaz lelket az Ige fenséges objektivitásának megfelelő pártatlansággal gondolkozni és cselekedni indítottam s e szomorú és lázas napok eljövendő objektív történetírása számára néhány parányi téglát szolgáltattam — Isten bőségesen megáldotta munkámat és áldotta tette ennek a könyvnek útját is.

Debreczenben, 1923 elején.

Révész Imre.

PRÉDIKÁCIÓK
ÉS PRÉDIKÁCIÓ-VÁZLATOK.

1

A lelkipásztor erősségei.

I. Az Ige.

Ésaiás 55: 8—11.: Mert nem az én gondolataim a ti gondolataitok és nem a ti utaitok az én útaim n. Így szól az Úr. Meri amint magasabbak az egek a földnél, aképen magasabbak az én útaim a ti utaitoknál és gondolataim gondolataitoknál! Mert mint leszáll az eső és a hó az égből és oda vissza nem tér, hanem megöntözi a földet és termővé, gyümölcsözövé teszi azt és magot ád a magvetőnek és kenyeret az éhezőnek: így lesz az én beszédem, amely számból kimegy, nem tér hozzáam vissza, hanein megcselekszi, amit akarok és szerencsés lesz ott, ahová küldöttem.

Múlt vasárnapon, a legelső alkalommal, amikor Isten igéjét hirdethettem előtted, szeretett új gyülekezetem, a lelkipásztor dicsőségéről szólottam. Megrajzoltam azt az életcélét, amelyet itt, ebben a hivatalomban és hivatásomban, Krisztust szolgálva tüközöttetek és tinektek szolgálva Krisztusért, meg kívánok, isten kegyelmes segítségével, valósítani. Az embert azonban teljesen csak akkor lehet megismernünk igazi, benső lelki valója szerint, amikor nemcsak az életcélját ismerjük, hanem azokat az eszközöket is, amelyeket célja elérésében használ, azokat az erősségeket, amelyekre, céljáért küzdve, támaszkodik. Magasztos célt nyomorult, aljas eszközökkel munkálni annyi, mint egy állandó, rettenetes benső hazugság tüzes harapófogótól csipdestetni. Élhet-é ilyen lelkiállapotban a lelkipásztor? Az élet megteljesedéséhez zavaros, vagy épen szennyes forrásokban keresni az erőket: nem annyi-e, mint gyáván vagy könnyelműen magáról erről a megteljesedésről mondani le? A lelkipásztor dicsősége tehát a lehető legnagyobb mértékben függ a lelkipásztor erősségeitől. Ezért én kötelességemnek érzem, hogy miután amarról már szólottam, most emezekkel egészítsem ki elétek tárt lelki önarcképemet. Isten segítségével szándékomban tehát ezen s négy következő alkalommal, a rendes templomi szolgálatok során, a lelkipásztor erősségeiről beszélni. Beszélni azzal a célzattal, hogy ti, szeretett testvéreim, ezekben az én erősségeimben a *ti magatokéra* ismerjetek; hogy minden egyes ilyen lelki önközlésem után tisztábban álljon a lelketek

elölt az, hogy ti és én — célokban és eszközökben, dicsőségekben és erősségekben — egyek vagyunk s közös rendeltetésünk az, hogy ez az egységünk, egy szent lelki frigykötés eredményeként, egyre mélyebben és teljesebben valósuljon meg és jusson ki-fejezésre.

A lelkipásztor erősségei közt első helyen említem az Igét, az Isten beszédei. Ezt talán mindenki természetesnek fogja találni. Hiszen még manapság is, amikor a közéletben, sajnos, annyira elhalványult annak a tudata, hogy mi is a lelkipásztor igazi hivatása, még ma is, mikor a közvélemény annyi sok minden vár és igényel a paptól, ami a papnak nem dolga, és viszont hajlandó tőle rossz néven venni, hogyha a maga dolgában jár és kizárolag arra szenteli magát — még ma is, mondomb, legalább a mi református világunkban, az az egy még meglehetős élesen megvan a közgondolkozásban vagy legalább is az emlékezetben, hogy a ref. lelkipásztor elsősorban és mindenek-fölött: *igehirdető, Isten igéjének a hirdetője*. Ahhoz pedig, hogy a szónak valódi és foganatos értelmében vett igehirdető lehessen, nyilván két dolog szükséges mindenek-fölött: az, hogy őneki magának erőssége, sziklavára legyen az Isten igéje és azután az, hogy gyülekezete számára is ugyanolyan erősséggé tudja az Igét tenni. Azért egészen magától értetődőnek látom azt, hogy most, amikor az én és, remélem, a *mi* közös erősségeinkről akarok rendre szólni előttetek, legeslegelőször az Igéről számoljak be. Megpróbálom tehát, az alapul fölvett prófétai ige szövétnekével röviden megvilágítani:

1. Milyen az Ige?
2. Milyenek legyünk vele szemben mi?

1. Az Ige Isten gondolata. Tehát nem pusztán írás, könyv, iörténet, vagy kegyes szólam. Az Ige gondolat: tehát valóság, élet, erő. Az Ige Isten gondolata: tehát a legnagyobb, örök valóság, romolhatatlan élet, világ-erő. A Szentírás, amely emberi formák közt lehető legnagyobb fenséggel és világossággal magában foglalja Isten gondolatait és amelyet épen ezért méltán nevezünk elsősorban és főképen Igének, Isten igéjének — a Szentírás mégis csak úgy viszonylik maguknak az Isten gondolatainak teljességéhez, szépségéhez, fonségéhez, mini amilyen viszonyban van az ívlámpában izzó szénpálca villamos fénje a földünket és annak lékgörét át- meg átható villamosság egész mennyiségehez. Isten gondolatai végtelenek, az Ige egy végtelen séggel nagyobb az embernél és a világnál.

Mi mutatja a legszembeszökőbben ezt a végtelen különbséget? Az, hogy Isten gondolatai nemcsak egy végtelenséggel hatámasabbak, álfogóbbak, hanem teljesen és gyökeresen mások is, mint az emberéi. Micsodák az ember, a merő ember, a nem

Istenben élő és nem Istennel járó ember gondolatai? Óh, nagyon sokféle van: szép és rút, közönséges és előkelő, kendőzött vagy brutális; de valamennyien egyeznek abban, hogy a nehézkedési központjuk a bceses, a kedves Én. Az *ember gondolata Isten nélkül: önzés, önzés és újra önzés*. Nevezzék bár szülői, hitvesi, testvéri, gyermeki szeretetnek; nevezzék bár hazafiságnak, a tudományért való lángolásnak, vagy a közjóért való munkálkodásnak: az istennélküli ember e legmagasabb életnyilvánulásában sem tudja átlépni az árnyékát, nem birja megtagadni alaptermészetét — azt, hogy végelemzésben minden önmagára, a maga hasznára vagy a maga gyönyörűségére vonatkoztat. És amint az embernek végső és alapjában véve egyetlen gondolata az önzés, úgy e gondolat érvényesülésének végső és alapjában véve egyetlen útja, módja, formája nem lehet más, mint az *erőszak*. Ugy-e, milyen sok szép gondolat kélt mászárnra a világbékéről? Több, mint egy század óta minden magasztos jelszavak hirdetik még a házak feliről is az egyetemes testvériséget? Most aztán látjuk ezeknek a gondolatoknak valódi, kendőzetlen arcát, — a kielégíthetetlenül falánk nemzeti hatalomvágyat, a szemérmétlen osztályönzést, az embert, mint embernek farkasát — és látjuk valódi útjukat is: a háborút, a vérben gázoló önkényt, a rablást, az erősebb jogát.

Az *ember gondolata: önzés; útja: erőszak*.

És micsoda az *Isten gondolata*?

Isten gondolata legérthetőbben meg van írva a Golgothán, a Krisztus keresztfáján. Isten ott telte elutasíthatatlan bizonyossággá a hívő szív előtt azt, hogy az ő lényének legmélyebb vonása: — az, amelyik mélyebb, mint akár a hatalom, akár a bőlcsesség, akár az igazságosság — nem más, mint az *önátadás, az önfeláldozó szeretet*. Az ember utolsó szava embertestvéréhez, a világhoz ez: szolgálj *énnekem*; még Istenéhez is ez: légy az *enyém*; Isten utolsó szava — az, amelyik legmegrázóbban mutatja azt, hogy ő csakugyan „Isten és nem ember”: — az a szó, melyet Fiával üzent az emberi szívnek és az egész, megváltás után sóhajtózó teremtetségnek, ez: íme én neked adtam, érted odaadlam magam, tiéd vagyok. Az *isteni élet az áldozat élete*. És hogyan akar hódítani ez az élet? A természetének megfelelő úton: avval az erővel, amely „a gyöngeségen végeztetik el”, azaz lesz tökéletessé. Isten gondolatainak útja: az alázat, a széllidség, az engedelmesség, a vértanúság. Istennék szívéről szakadt legdrágább gondolata, a Jézus Krisztus váltságmüve nem lehetőit más, mint engedelmes áldozati halál.

Miben ismertük meg tehát Isten gondolatának, az Igének legfőbb megkülönböztető vonását? Abban, hogy úgy lényege, mint megvalósulási formája *szerint* a legélesebb ellenetében áll az ember gondolataival és az ember utaival. Amde ehhez a jellemvonáshoz az Igének rögtön csatlakozik a másik. Az Ige mindig termékeny, hathatós, foganatos. Az Ige soha-

sem jár Isten világában hiába. Ige és világ, Ige és emberi lélek épügy egymás számára vannak teremtve, mint a vetőmag és a föld, az eső és a rét füve. Ez a gondolat tulajdonképen meglepő ellentétben látszik állani az előbbi két versben kifejezetet. Ha az ember gondolatai és útai oly gyökeresen mások, mint az Istenéi: nem képtelenség akkor azt várni, hogy az Isten gondolatát kifejező ige mégis hasson és gyümölcsözzék az ember lelkében és az embervilágban?

Ezt a kérdést nem én vetem föl és nem pusztta elmebeli kedvetlésből vagy szónoki figurából vetem föl. A keresztyénség kezdeteitől fogva mindenkor él és különböző nevek alatt, hol meglapulva, hol pedig nagyon is piaci szemérmétlenséggel hallatja a szavát és érezzeti a hatásait egy olyan irányra a gondolkozásnak, amelyik, hol durvább, hol finomabb alakban, de egyenesen késégbevonja azt, hogy az embernek lehetséges Isten gondolatai szerint élnie, hogy az embervilágot Isten igéjének, lehetséges áthatnia és átalakítania. Ez az irány ridegen megállapítja, hogy az emberi életet az önzés törvénye kormányozza és az is fogja kormányozni mindenrőkké: szerinte az erőszakos, vak önzést okos és vértelen önzéssé egyedül a józan belátás és a helyes gazdasági berendezkedés nevelheti; aki az isteni élet szent ábrándképeivel akarja emelni az emberi életet, az mellékcélokat hajhászó ravasz ámítást üz, vagy a legjobb esetben jámborul csalja önnönmagát. Az önzést lehet finomítani, a szilaj érdekharcokat lassú és egészséges érdekkiegjenlítődésekkel változtatni, — de a természet szerint önző embert lényegében mássá, isten életét élő emberré tenni, soha.

A legutóbbi két esztendő borzalmas tapasztalatai után abban a helyzetben vagyunk, hogy ebben a vitában szinte szemünk láttára történt meg a döntés. Ugyan melyik az igazi ámítás vagy illúzió: azt mondani és azt várni, hogy az emberi élet, az ember gondolata elég lesz önmagának, hogy az önző ember a maga kifinomított, okos önzével egy szemfordulásban meg tud egy új világot, egy igazságos társadalmi rendet teremteni — vagy pedig azt mondani és azt várni, hogy ebből a nyomorult, önző, bűnös embervilágóból igenis fakadhat még új élet. nőhet ki új világ, — de csak új, magasságos, isteni erők beáradása által? Melyik az igazi ámítás vagy az igazi illúzió: a vörös eszmény-e, ez az isteni trónusra emelt emberi gondolat, vagy a Golgotha áldozata, ez az emberré lett isteni gondolat?

Az emberi lélek és az embervilág legyen akármilyen önző, Isten igéjének van útja hozzá, van termőföldje benne. Sőt épen azért, mert az ember oly gyökeresen és oly végzetesen önző: ép azért nem segíthet rajta és nem emelheti őt fel semmi más, mint Isten gondolata, amely legyőzi őt, Isten élete, amely eggyé lesz vele. Ez az egész világ úgy van teremtve,

hogy minden talan felismerje — vér és gyász, füst és romok között — a saját gondolatainak, a saját önzése belső törvényének sivár elégtelenségét és rettentően életgyilkos mivoltát — és vér és gyász, füst és romok között újra meg újra megáhítsa Krisztust és megújuljon és megszépüljön általa — a teljes, a végleges átdicsőülésig. Egy ókori szobor talapzatába úgy volt belevésve a név, hogy ha kitörülték onnan, az egész szobornak porrá kellett omlania. Nos, ennek a világnak alkotmányába, ennek az emberi léleknek a szerkezetébe is így van belevésve a Krisztus neve. Töröljük ki onnan, hagyjuk magára az embert az ő gondolataival és utaival, — föltartóztathatlanul összeomlik egész világa. Az Ige ellenben — amint Luther szerette mondogni — *megteszi a magát*: kiemel a posványból és fölemel az egészszége, az élet — az ég felé. Az Ige egy végtelenséggel több és különb a mi világunknál és mégis, vagy helyesebben, épen azért, egyedül képes és egyedül van hivatva fönntartani, védeni, irányítani, átteremteni világunkat. Az Igében Isten ereje van s ezért mindig megcselekszi, amit Isten akar. Ezért erősségemnek nem az Ige... Legyen ezért erősségünk mindenünknek az Ige:

2. Milyenek legyünk vele szemben mi?

A prófétai gondolatokból magától adódik a felelet: legyünk *alázatosak*. Világos dolog, hogy ha az Ige Isten gondolata, Isten életének kimetszett bályege, akkor az emberi lélek helyes magatartása csak egy lehet vele szemben; az, ami az ablaküveg a napsugárral szemben: hogy engedelmesen átbocsátja önmagán; vagy az, ami a nyugvó tó vizéé a csillagfényvel szemben: hogy csöndességeben és békességeben engedi megdicsőülni önmagában. Ugyebár: ablaküvegen mégis csak az a legjobb, amelyik mindenféle díszítmény, festett kép vagy ciráda nélkül egyszerűen és tisztán szolgálja egyetlen lényeges feladatát: átbocsátani a fényt, szerény és alázatos közegnek, hídnak lenni a Nap királyi útjában. A festett ablaküveg gyönyörködtetheti a szemet és foglalkoztathatja az elmét: de az ablak igazi feladatát, a fény engedelmes áteresztését többé már nem szolgálja híven és tisztán.

Fogadja hát lelkünk az Ige hirdetését úgy, mint ahogyan a nyugvó tó vize a csillagok fényét, csöndességeben és békességeben. Sohase azt keressük, m el jak csillag az elsőrendű és melyik a csak tizedrangú égitest, hanem csak azt, van-e fénye, tiszta, magasságos fénye, amelyet szomjasan inni és hálásan tükrözni leh essen. A templomba sohase a papért, hanem az Igéért menjünk. Az ige hirdetővel szemben csak egy követelményünk legyen: nem az, hogy szépen, érzékenyen, bölcsen, sokat, könynyen és bő készséggel tudjon beszélni, hanem egyedül és kizá-

rőlag az, liogy tűnjék el minél teljesebben az Ige mögött és keltse minél teljesebben, minél valóbban azt a benyomást, hogy Krisztus nevében beszél és Isten gondolatainak hirdetője.

Azonban az ige hirdető és az ige hallgató alázatossága nem szabad, hogy csöndes meghúzódást, vagy ép gyáva meglapulást jelentsen. Az Ige iránti alázattal nemcsak összefér, de belőle egyenesen következik az a „szent önierzetesség”, amelyet Kálvin János kíván látni minden igaz keresztyén emberben s a lelkipásztorban mindenekfölött. „Az eb is felhorkan, mondotta Istennek ez a nagy embere, hogyha a gázdáját bántják; hát én nyugodtan türjem Uramnak, Krisztusomnak gyaláztatását?” Az ablaküveg, hogy lia érne, hogyha kiáltani és cselekedni tudna, bizonyára teljes erejéből védekeznék az őt besározni akaró durva kéz ellen; nem azért, mintha a maga méltóságát vagy szépségét félténé, hanem azért, mert a sár megfosztaná attól a képességtől, hogy átbocsássa a napfényt. Krisztusa megvédelmezésében a hazugság, az önzés, a tisztálanság ördögi hatálmaival szemben és a maga megvédelmezésében Krisztusa szolgálatában, a lelkipásztor nem lehet más, mint önierzettek a kíméletlenségeig és bátor a vétanúságig. És az a gyülekezet, amelyik alázatosan és engedelmesen be tudta fogadni az Isten gondolatait, Isten szent önierzettel teljes harcosa kell, hogy legyen a világban: egy válogatott kis csapat, egy szent különítmény, mely sátáni gúnykacaj és rágalom pergó tüzében, pokoli aknák fölött emelt fővel irtja a bünt, harcol a nyomor ellen és nem bir nyugodni, amíg nemcsak a szívekben, de a közélet piacain is trónra nem ülteti egyszer a pénz helyett, a tömegszenvédély helyett, a belül üres nagyképű ál tekintélyek helyett, lelkiismeretlenül félrecessavart és kiuzsorázott nagy jelzavak helyett: isten gondolatát, szívéről szakadt legdrágább gondolatát, az Úr Jézus Krisztust.

Megáll az Istennek igéje,
És nem állhat senki ellene!

A lelkipásztor erősségei*

II. Isten keze múltunkban.

Ésaiás 26: 11 — 14. és 19.: Iram! magas a Te kezed, de nem látják Í de látni lógják, és megszégyenlőnek, néped iránt való buzgó szerelmedet; és tűz emészti meg elleniségeidet. Uram! Te adsz nékünk békességet, hisz minden dolgainkat megselekedted értünk- Urunk! mi Istenünk! urak parancsoltak nékünk kívüled; de általad dicsőítjük neved! A meghaltak nem élnek, az árnyak nem kelnek föl: ezért látogatád meg és vesztéd el őket, és eltörted emlékezetüket. Megelevenednek halottaid és holt-testeim fölkelnek: serkenjetek föl és énekeljetek, akik a porban lakoztok, mert harmatod az élet harmata, és visszaadja a föld az árnyakat.

A múlt alkalommal a lelkipásztor legelső nagy erősségeiről, az Igéről szóltam. Elmondottam, hogy az Ige, ámbár egy végtelelenséggel magasabb a mi világunknál és az önző emberi szívnél, mégis, vagy helyesebben: épen azért, egyedül képes alakítani, irányítani, emelni, megváltoztatni az emberi világot s az emberi szívet.

Most tovább akarom fűzni ezt a gondolatot. Arra szeretnék reámutatni, hogy az, amit az Ige jellemzésére a múlt alkalommal elmondottam, nem ábránd és nem pusztta kigondolt valami. Az egy hatalmas tény és pedig olyan tény, amely mellett bizonysságot lesz nemcsak minden keresztyén ember szívének saját, egyéni tapasztalása, hanem bizonysságot tesz egy más valami is, ami mindenjáunk előtt nyilvánvaló, hozzáférhető, szinte azt mondhatnám, kézzelfogható valóság. Ez pedig nem más, mint a *történelem, a múltunk*.

A magyar ember általában, a debreczeni református magyar ember meg épen különösen is szeret örömmel és büszkén tekinteni vissza a múltba. Szívesen emlegeti az ezeréves magyar hazát. Gyönyörködik nemzetének, városának, egyházának szívet dobogtatón szép, bár rendesen nagyon szomorú, évszázados történeteiben. És ez nagyon jól is van így, csak épen önmagában *nem elég*. A múlt nekünk, magyar református keresztyéneknek, nemcsak gyönyörűségünk, büszkeségünk, dicsőségünk, hanem *erősségeink* is kell, hogy legyen. Erősségeink pedig csak akkor lesz a múlt, *hogyha föl tudjuk benne ismerni az Isten kezét*.

Azt a kezet, amely, mint alapigénk megdöbbentő igazsággal mondja, „magas és nem látják”: azaz olyan elérhetetlen és *fölérhetetlen* magasságból kormányozza az emberi sorsot, hogy nemcsak az Úr ellenségei vonják kétsége látezését, hanem sokszor még Isten barátai is megtinganak a beléje vetett hitökben; de amely kezet — folytatja a próféta — előbb vagy utóbb mégis csak fölismernék, megszégyenülten föl kell ismerniök: Isten barátainak az Úr buzgó szerelmének jeleiben, amelyet népe iránt tanúsít; Isten ellenségeinek pedig föl kell ismerniök ezt a kezet a rájuk küldött pusztulás emésztő tüzében.

Erről a múltról, Istenünk kezének erről a látható megnyilánulásáról akarok most röviden néhány gondolatot elétek tární: mert ez az én második nagy lelkipásztori erősségem és kívánnám szívemből, hogy tinektek mindenjáratoknak is azzá legyen.

1. Isten keze tehát a prófétai alapjige szerint „magas”, ami — mint már utaltam is rá, a múlt vasárnap pedig egészen részletesen magyaráztam — azt jelenti, hogy Isten az ő gondolatait, az ő akaratát oly útakon-módokon viszi végbe az emberiség életében, amelyeket emberi ésszel megfogni sokszor egyáltalában nem lehet, mert hiszen azok a lehető legtökéletesebben ellenkeznek az ember gondolataival és az ember utaival. Hogy ez valóban így van, annak elevenig ható bizonyssága az, amit a próféta a 13. versben mond: „*Uram! mi Istenünk! Urak parancsoltak nékünk kívüled...*” Ez ugyanis azt jelenti, hogy Isten a maga felséges céljait a nemzetek, vagy egyéb nagy történelmi emberi közösségek életében gyakran olyan eszközökkel munkálja, amelyek emberi szemek előtt a legmélyebb megalázatással és megsúfoltatással egyenlők. Hogy csak a mihozzánk legközelebb álló példákat hozzam föl: Isten, épügy, mint a zsidó nemzet történetében, a miénkében is hányszor megengedte, hogy „urak parancsoljanak nékie őkívüle!” Hány idegen és istentelen urat szolgált már a közelebbi és a távolabbi múltban a mi szegény magyar nemzetünk, ahelyett, hogy önnön lelkének célkitűzéseiben szabadon hallgathatta és követhette volna Istene szavát! Kezdve az irgalmatlan pogány hódítókon és a nemzet lelkével soha egybeférkőzni nem tudott idegen uralkodóházakon, le egészen az aranyborjú nemzetközi vad önzéséig, az osztály- és felekezeti gyűlölökötés újra, meg újra föllobbant gonosz tüzéig — mennyi úr parancsolt már nemzetünknek 8—900 esztendő alatt? — Kezdve a Muhi pusztától, Rómán, Bécsen és Konstantinápolyon keresztül, el egészen Pétervárig! De van valami, ami még ennél is sokkal szomorúbban jellemző dolog: az, hogy nagyon sokszor nyögött idegen, istenenkívüli, vagy épen istenellenes uralom alatt a magyar református anyaszentegyház is. Hányszor nyúlkált már bele az életébe, jó- vagy rosszakaratú, de minden egyformán avatatlan és szerencsétlen kézzel az államhatalom; hányszor ve-

tette el belé gonosz üszkeit a pártpolitika; hányszor dúlták már fel az életét ádáz személyi harcok; ah, hányszor kellett kimerítenie a legmagasabb élettevékenységeit anyagi erőkért, anyagi javakért való, sokszor kénytelen, néha szertelen tusakodásokban! És vájjon, mit gondoltok, nem mehetünk-é még ennél mélyebbre is? Mit gondoltok, végső elemzésben mi volt az oka nemzetünk és egyházunk e sok, évszázados, istenellenes rabigájának? Nem az, hogy a karunk nem volt elég erős, sem az, hogy a fejünk nem volt elég tiszta, sem az, hogy az ügyességünk nem volt eléggyé körmöfont: hanem az, hogy a szívünk nem volt eléggyé szabad. A magyar földnek, a magyar egyháznak azért volt eddig annyi istenellenes ura, mert a magyar *szíveknek* parancsolt nagyon sok úr az Istenen kívül: parancsolt az Arany-Úr, parancsolt a Gyönyör-Úr és talán még ezeknél is jobban a Felfuvalkodottság- és a Tunyaság-Urak.

Már most nagyon sokan vannak még úgynevezett tudósok is, akik mindezt többé-kevésbé titkolt kárörömmel megállapítva torz, útszéli vigyorgással, vagy nagyképű tudományos mezben mutatnak rá: lájtatók, ez a történelem, ez a mi multunk, ez a ti múltatok! Ezzel a múlttal szemben mi egyéb is lenne a kötelességünk, hirdette már a béke éveiben a nagy magyar destrukció egyik választékosabb előkészítője, mint az, hogy *elfelejtsük*? Lehet-é, tényleg, kérdezi sokszor magától még a legszeretőbb szív és a legtárgyilagosabb fő is, lehet-é nekünk az a múlt erősségeink, amelyben sokszor csakugyan nem tudunk egyebet fölfedezni, sem távolban, sem főképen közelben, mint, a Goethe lesújtó szavával szólva: „tévelygések és erőszakosságok zagyvalékát”?

2. A hívő szem azonban, prófétai igénk tanúbizonysága szerint, mégsem csak ezt látja a múltban; hanem látja azt, amit így fejez ki: „*Uram, te adsz nékünk békességet, hisz minden dolginkat megcselekedted értünk!*” (12.) Ez annak a kijelentett bizonyosságát jelenti, testvéreim, hogy a történelem minden lát-szólágos zürzavarán keresztül, minden zsarnokságon és minden megaláztatáson keresztül mégis csak Isten cselekszik. Isten cselekszi a mi dolginkat — értünk, azaz végcélja mindenazzal, amit tesz, vagy enged történni, az, hogy minékünk békességet adjon: megadja az egyetlen igazi békességet, az *önmagunkra találás* és az *Istenben való elnyugvás békességet* Isten a múlt minden testi és lelki rabigáját csak azért vetette nyakunkba, hogy mi, magyarok, az életnél is jobban áhítuk a külső, de főképen a belső szabadságot: a politikai függetlenséget, de főképen azt, ami ennek is elengedhetetlen föltétele — a szellemi és erkölcsi megtisztulást. Isten a magyar református egyházat is ép azért ostorozta meg annyiszor, mert nem akarta elveszteni; azért engedte sanyarogni annyiféle rablánc között, hogy szabadságra nevelje; azért engedett az életére megalázó befolyást anynyiféle idegen tényezőnek, mert mindenekfölött kedves volt az

Ő atyai szívének az a gondolat, hogy a magyar református keresztyénség egykor valóban az legyen, aminek nevénél, eredeténél és hivatásánál fogva lennie kell: *magyar* és *református* és *keresztyénség*: tehát találja meg önmagát, találja meg Istenét, találja meg békességet.

Ez, ez a célja Istennek egész múltunkkal: hogy legyünk azok, amiknek lennünk kell; legyünk olyanok, amilyeneknek a teremtés hajnalán az ő szíve látott, az ő bölcsessége elgondolt bennünket: legyünk külsőleg és belsőleg szabad, azaz Krisztusbari és önnön nemzeti célgondolatunkban gyökerező magyar nép — és legyünk egy olyan, nevének megfelelő, református egyház, amely Isten dicsőségéért él-hal, Krisztus uralmával áll vagy esik: vagy, amint a 13. vers szépen és tömörön mondja: Isten által, Istennek erejével dicsőíti Isten nevét.

3. Aki a múlnak ezt a hatalmas beszédét megértette, annak számára megoldódik az a látszólagos ellenmondás, amely a 14. és 19. versek között fennáll.

Azok a halottak, a múlnak azok a tényezői, akikről a 14. vers szól, nem mások, mint akiket a 11. vers Isten elleniségeinek nevez: történelmünk istenellenes tényezői, néünk és egyházunk zsarnoki parancsolói az egy, élő Istenen kívül. Ezeknek a sorsuk, Isten akarata szerint, és a történelem egyező bizonyosságai szerint, csak egyfélle lehet: ők „Isten haragjának botjai”, akiket Isten, mint pl. az ószövetségben Assyriát és BabILONIÁT, eszközül használ föl arra, hogy szerette népét megfenyítse és nevelje velük — s ha betöltötték ezt a rendeltetésüket, *eltörli őket*; mint ahogyan Zrínyi, a nagy magyar keresztyén költő énekelte próféta ihletéssel nemzetünk egykori halálos ellenségéről:

„Jaj török néked, haragom vesszejének:
Te vagy — de eltörlek, ha ezek megtérnek”.

A múlnak minden olyan tényezője, a történelemnek minden olyan hatalma, amely Istennek akarata ellen dolgozott, amelyet Isten csak mint öntudatlan eszközt használhatott fölfenyítő céljára — *ide jut egyszer*: elvész, megsemmisül, még az emlékezete is eltörölhetik, végzetesen és örökre elesik attól, hogy élő erő lehessen az emberiség történetében. A kard emberei, a pénz emberei, a hatalmi önkény emberei: mily hatástanokká zsugorodnak össze ezek az egykor őrülletes hatalmú, félelmes istenekívüli urak, hogyha egyszer Isten jónak látja eltörni őket és árnnyá tenni hatalmukat!

A múlt csak Istennek öntudatos eszközeiben él tovább, a történelem csak ezekben lesz a jelenre is ható, azt alakító, élő erővé. Ezek azok a megelevenedő halottak, akiket az isteni élet harmata újra meg újra föltámaszt a porból, — ezek azok az árnyak, akiket visszaad a föld. Isten gondolatát szolgálja a zsarnok is, a próféta is: csakhogy, míg amaz öntudatlanul

és ellenszegűlő daccal, ez öntudatosan és engedelmesen. Ezért, amíg amannak sorsa eltörettetés és az emlékezetből való kitörötötés: emez élő erővé lesz nemzete és az emberiség életében. A nagy római császárök nevei ma már kongó üresség a legtöbb ember előtt; a nagy római költök gondolatai még ma is hevítik a szíveket. A nemzetünk nyakán tapodott idegen bitorlók, istentelen urak neve ma már nem egyéb, mint egy rossz álom — akkor, amikor minden magyar költő és tudós, minden magyar államférfi és nevelő, aki csak egyetlenegy gondolatot is adott ennek a nemzetnek, él és hat a jelenre is. A magyar református egyház történetében milyen halott árny Kolonics Lipót — és milyen eleven erő Méliusz Péter! Isten embereinek emlékezetében tovább él, szívünkig ér, jelenné lesz, tápláló és védelmező erősséggé lesz a múlt. Isten embereivel múltunkban összekapcsolódva, eszményeikből erőt, példájukból ösztönzést nyerve, tapasztalni fogjuk a teljes igazságát egy szellemes, bár hitetlen francia tudós megállapításának; annak, hogy „*egy nép életében nem az élők, hanem a holtak játszák a legfontosabb szerepet*”. (Le Bon.)

Az elmúlt hetek egyikében debreczeni egyházunk egy csöndes, de magasztos temetői ünnepet ült. Új sírba helyezték át az egyház három nagy építőjének: Komáromi Csipkés Györgynak, a tudós bibliafordító lelkipásztornak s a templommalapító Szombathi-Veresmarthi-házzáspárnak földi maradványait. Nos, a csontokkal szemben ez nagyon szép emberi kegyelet: de hogyha *lélekben* tennők meg újra meg újra ugyanezt a mi múltunk minden nagy alakjával, akik akár szellemük, akár anyagi javaik gazdagságát egyházunk és hazánk, megszentelődésünk és művelődésünk szent oltárain égették el: abból nem pusztán kegyeletes temetői érzések, hanem élő erők is fakadnának. Oh, hogyha ezekben az időkben, mikor annyira szükségünk volna életre, erőkre, mind fölserkennének és mind ott énekelnék szívünkben a halhatatlanság dalát, akik ott lakznak a porban — temetőink porában, s fajdalom, sokszor feledésünk porában: — milyen más lenne akkor a mi életünk képe és a mi egyházunk munkája! Keressük, testvéreim, lelkünk legszeretőbb odaadásával keressük múltunkkal a kapcsolatot — és én hiszem, ha nem hiű dicsekvésre, hanem magasságos erőkre szomjazva keressük azt, meg is fogjuk találni, és meg fogjuk találni benne, boldog megszégyenüléssel, Istennek irántunk való buzgó szerelme kitörölhetetlen jeleit: az Ó magas kezét, az Ó félelmes kezét, — az Ó áldó és ezerszer és minden örökké áldott kezét.

A lelkipásztor erősségei*

III. A személyes élet.

Zsidók 13: 11 —14.: Mert amely állatok véréi a főpap beviszi a szentélybe a bűnért, azoknak testét megégetik a táboron kívül. Annakokáért Jézus is, hogy megszentelje az ő tulajdon vére általa népet, a kapun kívül szenvedett. Menjünk ki tehát Ő hozzá a táboron kívül, az Ő gyalázatát hordozván. Meri nincsen itt maradandó városunk, hanem a jövendői keressük.

A múlt alkalommal arról az igazságról beszéltem, amelyet egy hires nagy angol államférfiú így fejezett egyszer ki: „*A múlt hatalmunk egyik eleme*”. Isten kezét meglátni és megragadni múltunkban — valóban, lehet-é ennél nagyobb erőssége a lelkipásztornak, állhat-é ennél nagyobb lelki hatalom a gyülekezet rendelkezésére?

Azonban, testvéreim, ahhoz, hogy a múlt valóban hatalmunk egyik eleme lehessen, szükséges, hogy mindenjáunkban meg legyen a kellő alap a múlttal való életkapcsolatunk megteremtésére. Ez az alap pedig nem más, mint a *személyes élet*. A múlt csak ott lesz igazi erősséggé lelkipásztor és gyülekezet számára, ahol a gyülekezeti tagok, s elsősorban és mindenek-fölött maga a lelkipásztor újra átélik önmagukban azt az életet, amelyet Krisztusban hívő elődeik éltek; hogyha figyelmeznek az ő előttük jártak életének végére és követik az ő hitüket, mert Jézus Krisztus tegnap és ma és örökké ugyanaz. (Zsidók 13: 7—8.) Krisztus Urunknak, hogy a múlt erejével jelenünkben is uralkodhassék, szüksége van olyan *személyes életekre*, amelyekben az Ő követése által, az ő élete újul meg folytonosan. A Krisztust követő *személyes élet* — ez tehát a lelkipásztornak s vele, általa gyülekezetének az az erőssége, amelyről most kívánok szólni előttetek.

1. Ennek a személyes életnek a törvényét és legfőbb jellemvonásait csodálatos világossággal és egyszerűséggel mutatja meg nekünk a Zsidókhöz írt levél, ez a különben olyan nehezen érthető, titokzatos, homályos és nehézkes képekkel telt újszö-

vetségi irat. Legelőször is azt tanuljuk meg belőle, hogy a Krisztus élete s a Krisztust követő személyes élet is egészben véve nem más, nem volt és nem *lehet* más, mint *áldozat*. Eivel természetesen olyan dolgot mondtam nektek, amit ti máig igen sokszor hallottatok és régóta tudtok: csak az a kérdés — és ennek az igének világosságánál mindenki ki fog derülni — vájjon *jól* tudjátok-e? Mindnyájan tudjátok azt, hogy az Úr Jézus Krisztus érettünk, a mi bűneinkért való áldozat gyanánt szemedettséget s halt meg a keresztfán — mint alapigénk mondja, azért, „hogy megszentelje az ő tulajdon vére által a népet.” De sokkai, kevesebben tudják és még szászszor kevesebben *cselekszik azt*, ami a Krisztus áldozatából mi reánk nézve *következik*.

Az áldozat szó, meg kell vallani, nagyon sokszor forog az emberek között közszájban akkor is, ha nem Krisztust, hanem a maguk dolgait emlegetik. Mennyiszer halljuk erről vagy arról a gazdag emberről, hogy valamely közcélra „áldozott”. Mennyiszer emlegetjük a szülői önfeláldozást; mennyiszer elmondják politikusokról Vagy egyéb közférfiakról mások — olykor önmaguk is —, hogy ők nyugalmat, kényelmet, egészséget, minden készek „áldozni” a közért. És az kétségtelen is, hogy abban az áldozatban, amit Krisztus követése a keresztyén embertől megkíván, ezek a vonások mindenben vannak, mindenben kell lenniök: pénz és örööm, nyugalom és kényelem, egészség és boldogság minden nem szabad, hogy drága legyen annak, aki egyszer már elszánta magát arra, hogy kimegy Krisztushoz, az ő gyalázatát hordozván. És mégis, mégis véghetetlen különbség van a közönséges, minden nap, hogy így mondjam, piaci vagy hírlapi áldozat, meg a valódi keresztyén ember áldozata között: a végső, *nagy cél különbsége*. A keresztyén ember áldozatának végső célja nem lehet más, mint a mi a Jézusának volt: *hogy megszentelje* — azaz szentté, Isten előtt kedvessé tegye, Isten számára a világ romlásából elkülönítse — *a népet*. Keresztyén áldozat csak az, amelyik a Krisztus áldozatának hatását kelti és művét folytatja: *megszentel*. Jobbá, nemesebbé teszi, Istenhez közelebb viszi elsősorban magát az áldozót, de azután, az ő példájával, az ő lelkével másokat is. Pénzt odadobhat a jótékonyság oltárára valami gögös, ridegen önző, üresszívű pénzeszsák is, csak azért, hogy a nevét a hírlapokban nyomatva lássa —, de pénzt adni a Krisztus nevében úgy, hogy ne tudja a balkéz, hogy mit cselekszik a jobb; odaadni az ezrest vagy a fillért úgy, hogy minden adakozással lelkileg gazdagabbnak érezzük magunkat, hogy minden pénzáldozattal jobban szűnjék meg bennünk a pénznek a szerelme — adni a magunkéból úgy, hogy a mások lelkéről is lepattanjon az önzés kérge és felébredjen az áldozatos élet szomjúsága: ez a keresztyén áldozat. Hírért, dicsőségért, érvényesülésért, földi si-

kerekért képes igen nagy önmegttagadásra a lélek szerint nem: keresztyén, a meg nem szentelődött ember is: de csak a keresztyén ember képes megtagadni „önmagát — nem önmagáért; csak a keresztyén ember képes beleveszni egy ügybe úgy, hogy a saját dicsőségére, méltóságára, érdekére egy percig se gondoljon, hanem csak az ügy előmenetelére — és csak az ilyen önmegttagadás képes felgyújtani másokban is hasonló áldozatoknak szent tűzét. És ti szülők, kik itt vagytok — közöttetek bizonyára egy sincsen, aki soha nem áldozott volna a gyermekekért: ha pénzt nem, akkor átvirrasztott éjszakákat, ha nyugalmat és egészséget nem, akkor öröömöt és szórakozást; — de vájjon hányan vannak közöttetek, akiket megszentelt ez az áldozás, és akik ez által megszentelték a gyermekeiket? Hányan lettetek jobbak, önzetlenebbekké, szelídebbekké, békétűrőbbekké, hősebbekké, mióta szülők vagytok? És ha ti, amint nem kétlem, a *magatok életét* minden képesek volnátok gyermekeitekért és gyermekeiteknek odaadni — hányan adtátok nekik, hányan mutattátok meg nekik, hányan éltétek szemük előtt a *Krisztus életét*?

A keresztyén személyes élet tehát elsősorban az önmagunkat és másokat megszentelő *áldozat* élete. Milyen bevehetetlen erőssége az ilyen élet a keresztyén lelkipásztornak; — óh, vajha a ti szolgátoknak is az lehetne! — és milyen erőssége gyülekezetének az ilyen áldozat-életet élő lelkipásztor; — óh, vajha Krisztusom kegyelméből én is azzá lehetnék valamikor a ti számotokra!

2. De van azután a keresztyén személyes életnek, az áldozat életének még egy másik, igen jellemző vonása is, amelyet egy találó ószövetségi jelképpel szemléltet a Zsidókhoz írt levél titkos jelentéseket fürkésző bölcs írása. *Szenvedni a táboron kívül, a kapun kívül* — csak ez az igazi krisztusi áldozat, csak ez az igazi megszentelő szenvédés. Mit értsünk a kapun, a táboron? Azt, amit az Ó- és Újszövetség népe is értett: a *család, a faj, a nép, a nemzet közössége*. Azt jelenti tehát ez a nagyon mélyértemű kép, hogy a keresztyén ember áldozatának abban a tekintetben is hasonlítania kell a Krisztus áldozatához, hogy vállalja a földi élet egyik legnagyobb s különösen épen nemesebb és finomabb lelkeknek iszonyatosan fájó gyötrelmét: a közösségből való kitaszítást. Íme, a názáreti Jézust a családja öröltének tartotta, a népe kiközösítette és a keresztfá gyalázatával illette, amikor pedig ő nem akart egyebet, mint *népét megszentelni*. De vájjon lehetett volna-e az ő áldozata máskép tökéletes, teljes, istenemberi áldozat, mint épen így — a táboron kívül? Ha Jézus nem a népétől kitagadva halt volna meg, mint egy utolsó rabszolga, — hanem a rómaiak ellen fölkelést vezetve, népe élén, népe rajongó lelkesedésétől környezetten a csatáterén esett volna el, az ellenség vérétől párolgó karddal a kezé-

ben: lenne-é ma ő a mi Megváltónk, a világ Megváltója s nem temette volna-é be emlékét, a többi nagy népvezérekével együtt, a múlt pora? Megszentelhette volna-e népét, ha megmarad népe között?

Fájdalmas, de elkerülhetetlen, mert Krisztustól nyert föladata az minden keresztyén lelkipásztorak s általában minden, Krisztussal együtt áldozni akaró keresztyén léleknek, hogy sokszor ki kell szakadnia a legkedvesebb kötelékekből is, hogy Krisztushoz, ki a táboron kívül van, hozzá csatlakozhassák és elhordozza az ő gyalázatát. Annak, aki evangéliumi eszményekért küzd, hányszor kell szembehelyezkedni a családjával, hányszor kell ostoba és mérgező félreértéseket elhordoznia a társadalomtól, — annak, aki egy nemzetet meg akar szentelni, hányszor kell feltünnie a nemzet ellenségeként, hagyományok felforgatójaként — és milyen kétélű fájdalmat okozhat ez épen az olyanoknak, akik igazi mély, tiszta, nemesen emberi szereettel csüngenek a családjukon, a társadalmon, a nemzetükön! Az ilyen fájdalom forró könny- és vérpatakokat fakaszt föl még a legkeményebbeknek látszó sziklalelkekben is. Kálvin is erre gondolt, midőn zárkózott, fenséges lelke egy csodálatos megnyilatkozásában beszélt az ő összezúzott szívéről, melyet áldozatul az Úrnak odanyújt. Nincs az a sziklaszív, amelyet össze ne zúzna a kedves kötelékekből való kiszakadás, az önhibáján kívül való kénytelen elszigetelődés. Tulajdonképen ez az a vonás, ami egészen *emberfölötti* a keresztyén áldozatban. És mégis meg kell lennie, mert Isten igéje és Krisztus példája egészen világosan kötelez reá és mert tulajdonképen ugyanaz a hatalmas isteni élettörvény érvényesül ragyogó következetességgel, mint egy gyémántcsúcson, benne, amelyről már beszéltem: hogy az emberi életet az állatúság posványából csak az emberfölöttiség mentheti ki, csak önmaga teljes megtagadása adhatja vissza önmagának.

3. Én mindaddig merem is a ti szemeteket erre az emberfölöttiségre irányítani, amíg magam, Isten kegyelméből, törekedni tudok reá. Merem azért is, mert, végezetül, látok még egy olyan vonást a krisztusi áldozat-életben, amely minden keresztyén személyisége számára megkönnyíti annak emberfölötti lendületét. Ez a vonás nem egyéb, mint a szakadatlan és állhatatos jövöbenézés. „*Mert nincsen itt maradandó városunk, hanem a jövendőt keressük*”. (14. v.) Egy dolog van, ami megkönnyíti a keresztyén ember számára — és csak az ő számára — a legkedvesebb közösségi kötelékekből vaió, különben emberfölötti módon nehéz kibontakozást: ez pedig annak a mély átérzése és nagyon határozott tudata, hogy ezen a földön minden mulandó, ami csak földi: hogy család, barátság, társaság, nemzet, haza a maguk földi, tapasztalati formájában minden csak átutalások örök értékek világába, átmenetek az örökkévalóság felé. Első hallásra keserű és igaztalan pessimismusnak tetszik, pedig tulajdonké-

pen minden keresztyén lekipásztori és keresztyén hívő élet mélyén ott rezgő hang kellene, hogy legyen az, amit így fejez ki minden idők legnagyobb prédkátorainak egyike: „*Különös dollog, ha valaki jóval 30 esztendős kora előtt rá nem jön arra, hogy ezen a földön minden üres és csalárd*”. (Robertson.) Igen, üres és csalárd — nem önmagában tekintve, hanem ahoz az örökkévaló és boldog teljességehez és valósághoz viszonyítva, amelyet a Krisztusban hívő és a Krisztusért élő ember lát folytonosan maga előtt. Az ilyen ember meg tud halni, mint Mózes, a pusztai bujdosásban, ám az ígéret földje felé fordított arccal; az ilyen ember hohérbárd alá tudja hajtani fejét, mint Keresztelő János abban a tudatban, hogy neki alá kell szállania, azért, hogy emelkedhessek a másik, a Nagy, az Igazi; az ilyen ember, mint János apostol, a száműzetés zordon sziklaszigetén, távol minden emberi hangtól és minden emberi szívtől, drágaköves tűzű látomásokban lát új eget, új földet, új, teljes emberélet mennyvből alászállt szent városát.

Az áldozat emberei a látások emberei. Óh, csak az áldozat emberei a *jövő emberei*.

Testvéreim — segítsünk egymásnak, imádsággal és munkával, belenőni a Krisztus áldozat-életébe, hogy senki le ne bírhassa a mi erősségeinket és senki el ne vehesse tőlünk a mi jövendőnket.

A lelkipásztor erősségei*

IV. A lelkipásztor közössége gyülekezetével.

*II. Kor. 13: 9.: Mert örvendünk, hámi erőtele”
nek vagyunk, ti meg erősek vagytok; ezt pedig
kérjük is, a ti tökéletesedésetekért.*

A múlt vasárnapon arról beszéltem, hogy a lelkipásztornak, ha a személyes életet is oda akarja számlálni a maga erősségei közé, a szó legmélyebb és legteljesebb értelmében a Krisztus követőjének kell lennie. Krisztusnak ilyen, legmélyebb és legteljesebb értelemben való követése pedig — nem titkoltam — nagyon sokszor jelenti kedves kötelékek elszaggatását, családi, baráti, társadalmi, nemzeti kötelékekből való fájdalmas, de kénytelen kiszakadást, mert így kívánja ezt a legmagasabb, a megszentelő áldozat krisztusi törvénye.

Azonban ez a dolognak mégis csak az egyik oldala. Ma, a legnagyobb lelkipásztorok egyikének, Pál apostolnak a káluazolásával figyelembe kell vennünk a másik oldalt is. Ez különben szinte magától értetődik. A lelkipásztornak mindenféle, előtte még oly kedves közösségből is ki lehet és Krisztus kívánságára ki kell szakadnia; de van egy közösség, amellyel soha és semmi körülmények között nem szakíthat, amelyhez ragaszkodnia kell még az élete árán is, mert különben a lelkipásztorság egyik legnagyobb erősséget dobja el magától. A lelkipásztort kinevetheti a családja, rágalmazhatja a társadalom és kitagadhatja népe: ezek még mind nem okvetlenül szüntetik meg az ő valódi lelkipásztori mivoltát, sőt lehet, épen kiemelik és megerősítik azt; de az olyan lelkipásztor, akinek a *gyülekezetével*, pontosabban gyülekezetének élő hitű és szent életre törekvő igazi tagjaival nincsen mélységes és állandó lelki közössége, illetőleg nem *keres* velük ily közösséget folytonosan: az olyan lelkipásztor szobatudós vagy díszszónok, de nem lelkipásztor; ahhoz, hogy az lehessen, az egyik legnagyobb erősége hiányzik.

Alapigénk, az apostol pásztori lelkének az egyik legszebb megnyilatkozása nyomán lássuk ma *ennek* az erősségnak — a lelkipásztor közösségenek gyülekezetével — néhány fő vonását.

1. „*örvendünk, ha mi erőtelenek vagyunk, ti meg erősek vagytok...*” Az első pillanatra meglep bennünket ez a szinte természetellenesnek látszó beszéd. Meglep bennünket a Pál apostol részéről, akitől mindenkor tudjuk, hogy súlyos betegségek tövisét hordozó testének törékenységét milyen kiváltságos lelki erővel ellensúlyozta a kegyelem Ura. És talán még, jobban meglap bennünket, ha úgy akarjuk tekinteni, mint maiadandó szabályát a lelkipásztor és a gyülekezet közti viszonynak, „*örvendünk, ha mi erőtelenek vagyunk...*” — de hát mikor volt Pál apostol erőtelenebb az ő gyülekezeténél, s különösen ép annál a sok bűnnel terhelt, sok feddésre szorult korinthusi gyülekeztnél, amelynek e sorait írja? És azután · lehet-é bármikor is kívánatos állapot, örvendetes helyzet a lelkipásztorra nézve az, hogy ő erőtelen, azaz, lelki erők dolgában alantabb álló legyen egy lelkileg erős gyülekezet között? Nem sokkal természetesebb a lelkipásztornak arra törekednie, hogy lelki erők dolgában is ő vezessen a gyülekezetében; hogy mindenkor legyenek ugyan erősek, de valamennyiük között mégis csak ő a legerősebb?

Nos, a dolog úgy áll, hogy a lelkipásztor erősebb és a gyülekezet erőtelenebb volta a lelekben *tényleg* a leggyakrabban előforduló állapot ugyan, mert azt a dolog természete hozza magával, hogy a lelkipásztor átlag véve, rendesen mégis csak vezető, a gyülekezet átlaga pedig rendesen mégis csak vezetett. Azonban Pál apostol szavai az ellen jelentenek erőteljes, örök tiltakozást, hogy ez az állapot, ez a viszony *ideálisnak* és *felülmúlhatatlannak* tekintessék. Egy evangéliumi gyülekezetben a lelkipásztor szeme előtt végcél gyanánt mindenkor annak az állapotnak kell lebegnie, amikor gyülekezének tagjai, vagy legalább azoknak színe-java lelki erők dolgában, azaz a keresztyén hit mélysége és ereje, a keresztyén gondolkozás tisztasága és egyenessége, a keresztyén erkölcs és jellem alkunélkülisége dolgában nemcsak utóiérik őt, de lehetőleg felül is műlják. Vagy talán — amit minden jóavaló tanító természetesnek tart és örömmel vár, s ami minden egészséges lelkű szülőnek törekvése és becsvágya tárgya: hogy a növendéke, a gyermeké nincs csak elérje őt, de” lehetőleg — tudásban, szívben, jellemben — még felül is műlja: az csak épen a lelkipásztornak ne lehessen célja, ambíciója, öröme; a lelkipásztornak, akinek munkájában s jellemében a jó tanító, jó nevelő, jó szülő legnemesebb vonásai kell, hogy egyesüljenek?”

Valóban egy evangéliumi gyülekezet lelkipásztorának,

ha gyülekezetében önmagával egyenrangú vagy nálánál magasabb értékfokon álló nagykorú vallásos lelkeket, érett, erős keresztyén lelkeket talál magával szemben, akár a maga, akár elődei Vagy társai nevelő munkájának, főkép pedig a Szentlélek titkon munkáló hatásainak következményeképen — csak egyféllel lelkei magatartása lehet: az örömm „örvendünk, ha ti erősek vagytok ...” Pál apostol gyülekezeteiben inkább csak az ő csudálatos nagy alázatosságának és önmegtagadó szeretetének tükre volt e szó, mintsem a tényleges állapoté — a mi gyülekezeteinkben minden napos lehet ez az eset. És ha ilyenkor a lelkipásztor nem Krisztusa dicsőségének örvend tiszta szívből, hanem a saját maga nyomorult tekintélyét félti: *ezzel* csak azt árulja el, hogy szeme elől elveszett az igazi evangéliumi gyülekezet eszménye s élete és munkája nem az „apostolok fundamentumán” épül fel.

2. Ennek pedig az a nagyon végzetes következménye van, hogy *az ilyen lelkipásztor megfeszítja magát egyik legnagyobb erősségétől: attól, hogy a gyülekezet ereje visszahasson reá és erősítse ől magát is.*

Kiváló lélektani művészettel lehet kezelní a papi tekintélyt. Egy hatalmas testvér keresztyén egyháznak ősrégi története és meglepő jelene egyaránt mutatja, mily nagyszerű eredményeket lehet elérni ezzel az eszközzel tömegek fegyelmezésében, művelésében, szervezésében — úgy vallási, mint egyéb téren. Nekünk, más felfogású keresztyéneknek is csak a legnagyobb tisztelettel és csodálattal lehet és kell megállanunk a papi tekintély é nagy világtörténelmi eredményei és alkotásai előtt; ám ugyanakkor világosan kell látnunk egy nagy és *gyógyíthatatlan* fogyatkozását is. Az olyan keresztyén lelkipásztori munka, melynek első és utolsó szava a tekintély, végzetesen *elszigeteli a lelkipásztor a hívők közösségeitől*. A tekintélyükről híres papokról — mindegy, akármely hitvallású egyházba tartoznak is, mert *mindegyikben* vannak ilyenek — minden szépet és jót el lehet mondani, csak azt az egyet nem — s ezt ők bizonyára maguk is beismérik —, *hogy lelkileg gyarapította, erősítette, nevelte volna őket magukat is a gyülekezetben való életük és munkájuk*. Az ilyenekre még sohasem hatott vissza erősítőleg a mások hite, sohasem tapasztalták az igazságát Pál apostol nagy élményének: „*egymás hite által épülni!*” Az ilyenek hasonlítanak ahhoz az emberhez, aki teljes életében még mindig csak egymagában énekelt a Himnuszt, a XC. zsoltárt, vagy a 37-ik dicséretet,¹ és így még csak sejtelme sincsen arról, mit jelent az, az érzések és indulatok micsoda forró, jótevő, megtisztító, fölemelő hullámait jelenti az, mikor ezeket a felséges imádságokat és bizonyosságételeket együtt, egy tömegben énekli egy hívő gyülekezel, egy megindult sokaság. A gyülekezet élő hitének minden

¹ Jövel Szentlélek Úr Isten. . . .

megnyilatkozása így emeli, így ragadja, így edzi magának a lelkipásztornak a lelkét is. Az a lelkipásztor, aki munkája közben megérzi maga körül gyülekezete hívő, imádkozó, erős tagjainak lelke szárnyosuhogását: az megszázsorozódni érzi a maga erejét, átforróni a maga imádságait, csodatévőre növekedni a maga hitét és nagy dolgokra képes abban a gyülekezetben a Krisztusért, akármilyen csekély talentumokkal, akármilyen gyöngé lelki-testi erőkkel állt is a munkába eredetileg. És viszont: az a lelkipásztor, akire legjobb igyekezete közben ólomsúlyként nehezedik az a tudat, hogy *egyedül van*, hogy elszigetelődött — már akár azért, mert ö élt vissza túlságosan a tekintély lélektani művészettel, akár azért, mert a gyülekezete végzetesen hitetlen vagy széthúzó — az olyan lelkipásztor a legfényesebb talentumokkal, a legragyogóbb ígéretekkel és — tegyük hozzá — a legbecsületesebb jószándékkal is a legrövidebb idő alatt letörök és lesz belőle egy forrongó és várakozó és tusakodó és fejlődő nagy élet közepette egy nyomorult kis begúbózott élet! Isten kegyelme után tirajtatók áll, testvéreim, hogy a ti szolgátoknak, aki előttetek áll, melyik legyen a sorsa a kettő közül!

3. Énnékem csak arra legyen szabad még néhány szóval rámutatnom, hogy az elszigetelődés elkerülésének van a keresztyén lelkipásztor számára egy mindenél hatalmasabb eszköze: *imádkozni gyülekezetéért* „Ezt pedig kérjük is a ti tökéletesedésetekért”. A lelkipásztornak nem elég az igeHIRDETÉS és a lelki gondviselés minden lehetséges módján azon dolgozna, hogy gyülekezetéből nagykorú keresztyének erős phalanxa képződjék, — neki imádkoznia is kell, forrón, szünet nélkül, mint legszemélyesebb ügyéért, ezért a „tökéletesedésért”. Pásztor és gyülekezet között a legerősebb aranyfonalat az imádság sodorja meg. Csak az a lelkipásztor, aki Istenével kétségek és könnyhullatások között tusakodni tud minden egyes hívőért külön-külön és egész gyülekezetéért együttvéve, csak az a lelkipásztor lett igazán eggyé a gyülekezetével, csak annak lett igazán behetetlen erősségevé a gyülekezeti közösség. Mert az a maga imádságaiban napról-napra élete áldozatát mutatja be Istennek gyülekezetéért — és Istantól, kinek ez áldozat a Krisztusért kedves és jóillatú, napról-napra megújultan *ajándékba* kapja gyülekezetét.

Jól tudom, hogy az ilyen szavakat és gondolatokat ma még a magyar református egyház tagjai közül nagyon sokan és sokfelé hajlandók egészségtelen rajongásnak minősíteni. Nem csodálnám, ha törközetek is akadnának, akik annak ítélik. És mégis, testvéreim, a Jézus nevében és a Pál apostol példájára hivatkozva, kérlek: ne törjetek pálcát addig e szavak fölött, amíg nem vetették azokat egy nagy és elszánt próba mérlegére. Próbáljatok meg testvéreim — a lelkipásztorokért, az ő tökéletesedéséért *imádkozni*. És ha majd a bennetek lakozó

Szentlélek megáldja ezt a próbátokat, akkor földerül előttetek annak a mérhetetlen nagy jelentősége, hogy maga a lelkipásztor is az imádságban keresi legerősebb kapcsát a gyülekezetével.

Óh, testvéreim, legyetek erősek, hogyha azt akarjátok, hogy a ti lelkipásztorok is az lehessen. És imádkozzatok ő érette, hogy az ő imádságai tiérettetek meg ne hiúsuljanak.

A lelkipásztor erősségei*

V. Szeretni az Urat.

Zsolt. 18: 2.: Szeretlek Uram, én erősségem!

A megelőző négy prédikációban a lelkipásztor négy fő erősségről beszéltem, ilyenekül felmutattam az *Isten igéjét, a multat*, mint Isten kezének látható megnyilvánulását, továbbá a lelkipásztor *személyes áldozat-életét* s végül a *gyülekezettel való életközösséget*.

Ez a négy erősség a lelkipásztor s a vele együtt élő, érző és dolgozó gyülekezet életének és munkájának négy hatalmas bástyatornya. Azonban ez a négy torony csak akkor alkot valódi és bevehetetlen *egységet*, hogyha egy közös, mély sziklalapba vannak beleépítve. Enélkül a sziklaalap nélkül, amely azt a négy hatalmas erődöt egységebe fogja össze, a lelkipásztor egy olyan várban lakik és harcol, amely külsőleg félelmesnek és bevehetetlennek látszik ugyan s kívülről jövő támadásokkal tényleg tud is — egy darabig legalább — dacolni, de siralmasan és menthetetlenül széthull egy földrengés következtében, egy belső válság esetén.

Ez a sziklafundamentum, ez az egybekapcsoló alaperősség, amely a legsúlyosabb belső válság esetén sem rendülhet meg és nem engedi meginogni a beleágazott többi négyet sem: a lelkipásztor s a vele egy gyülekezet életének és munkájának alapereje, amelyből fakad minden más erőforrás, — ez az, amit alapigénben így fejez ki az ihletett zsoltáros elragadtatott szava: *Szeretteik Uram, én erősségiem!*

Tehát: *szeretni az Urat* — ez legyen alaperősségünk!

1. Szerelni az Urat: ugyebár, gyermekszüntől fogva tudjuk, ismerjük ezt az első, nagy parancsolatot: *Szeresd az Urat, a te Istenedet, teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből!* S mégis — ha őszinte komolysággal megvizsgáljuk a lelki életünket, meg kell vallanunk, hogy ott az Isten szeretete még sokkal ritkább és szokatlanabb vendég, mint az, aminek a hiányát olyan sokszor észrevesszük és panaszoljuk magunkban is, de

persze leginkább másokban: t. i. az embernek, a felebarátnak a szeretete. Szeretni embertestvéreinket nagyon nehéz dolog ennek a mi önmaga körül forgó kicsiny emberi szívünknek; — de ennek a szeretetnek van egy nagyon természetes emberi útja, amely mindenjunk számára nyitva áll: *az érzés*. Melegen érezni, megindulni többé-kevésbé minden ember képes, ha még olyan jéghideg fő s ha még olyan nyers lélek is: és az érzés, ha nem is maga a szeretet, de minden esetre egyik pitvara a szeretetnek, ahonnan már nem nehéz a továbbjutás embertársaink szíve felé. Isten szeretetével pedig épen megfordítva vagyunk. A közönséges tapasztalat — akár a magunk, akár a mások lelkei életének a megfigyelése — azt mutatja, hogy Isten iránt *épen a szeretet érzelmű hevére gyűlni a legnehezebb*. Istenet férni, Istenet tiszteni, Istenet imádni, Isten parancsolatait hűségesen teljesíteni, Isten országáért tenni, áldozni valamit — minden, komolyan és mélyen fölfogva, végtelenül nehéz föladat ugyan és mégis sokkal könnyebbnek látszik előttünk, mint a tulajdonképpen istenszeretet: mert valahogyan úgy érezzük, hogy az Isten félelmére, tiszteletére, imádatára képesek vagyunk mi *magunk* felindítani magunkat, Isten akaratának cselekvése önelhatározásunktól függő kötelességteljesítés, — de Istenért lángolni, Isten iránt, ha végtelenül magasabb fokon és tisztább alakban is, de ugyanazt érezni, amit érez a gyöngéd gyermekek, az önfeláldozó szülő, a hű testvér, a tisztaelkü jegyes, a nemes barát, az eszményi hazafi a maga földi szeretetének tárgya iránt: Istenet így szeretni, úgy érezzük, nem mitőlünk függ, a mennyei szeretet érzésének fölóbredése nem rajtunk áll és minden esetre nagyon ritka madár szívünk egén.

Ezzel a mi közönséges és átlagosan helytálló megfigyelésünkkel és tapasztalásunkkal szemben áll azonban minden iga-zán hívő szívnek, minden valódi Istenemberének közös tapasztalása, amelynek alaphangja minden időben és minden népek között megegyezett a zsoltáriró forró felkiáltásával: *Szeretlek Uram, én erősséged!* Isten embereinek ez a közös tapasztalaton nyugvó bizonyágtétele azt mondja, hogy *Istenben élni és Istenben járni csak az Isten szerető szívnek lehet*. Nagyjából, a lelkei élet felületéről szemléltve, igaznak látszik az, hogy az isten-félelem és az Isten parancsainak teljesítése a gyakoribb és a könnyebb, Isten szeretete a ritkább és a nehezebb dolog; de valójában, a hívő lelek mélyéről nézve, úgy áll a dolog, hogy *Isten szeretete nélkül nincsen sem valódi istenfélelem, sem Isten parancsolatainak valódi követése*. Isten szeretnünk kell, hogy dicsőségének megfelelő, bár, természetesen, még mindig gyarlón emberi módon imádni tudjuk Őt; Isten szeretnünk kell, hogy akaratának megfelelően, bár, természetesen, még mindig fájdalmas emberi erőtlenséggel, engedelmeskedni tudunk neki. Lánggal kell égnünk az Isten iránt, hacsak a legközönségesebb keresztyén erényeket akarjuk is gyakorolni, hogyha

számot tartunk — óh, egyáltalán nem a próféta, vagy apostol, csak a legszerényebb „vallásos ember”, „hívő”, vagy „keresztény” névre.

Ne mondjátok ki, kérlek, elhamarkodva az ítéletet: ez túlzó, rajongó kegyeskedés. Gondoljátok csak el: alapjában nem érvényesül-é ez az igazság a világi élet viszonylataiban is? Nem a szeretet-é az alapja mindenféle valódi tiszteletnek és valódi kötelességteljesítésnek? Ahol gyöngéd gyermeki szeretet nincs, mi egyéb ott a szülők tisztelete, mint egy becsületes, ösdi szokás, amelyet a legelső kedvező alkalommal könnyű szívvel tudnak félretolni még a legjobban nevelt gyermekek is? Ahol igaz felebaráti szeretet nincs, mi egyéb ott a törvény tisztelete, mint gyáva meglapulás egy vasvessző előtt és félszemmel való sunyi keresése annak, hogy' lehet kibújni e vessző sújtásai alól? Ahol lelkes, szomjas igazságszeretet nincs, mi egyéb ott a legjobb diákok munkája is, mint fárasztó, unalmas, terméketlen robot? Ahol a lélek mélyéről fakadó hívatásszeretet nincs, mi egyéb ott a legképzettebb orvos, bíró, ügyvéd, iparos, kereskedő munkája is, mint kontár és végeredményében ártalmas gépies-ség? Lehet valaki a gazdasági ismeretekben a legnagyszerűbben képzett, — mégis hihetetlenül rossz gazda lesz belőle, ha nem szereti halálosan nagy szeretettel — ahogyan tán csak a magyar gazda tudja szeretni — a földet!

S mindez nagyon természetes is, és nem is lehet másképen. Lelkünknek egyetlen olyan mozdulása és magatartása van, amely az életünket erősíti és gyarapítja: és ez a szeretet. *Szeretnem nem egyéb, mint látni, égni, akarni, élni.* Meglátni valamit, amit a lelkünk rég keres, amiről úgy érezzük, hogy be tudja tölteni a lelkünk tátongó ürességét; olthatatlan vágyra gyúladni ennek a valaminek a bírása után; akaratunkat leigázni és megfegyelmezni e bírás céljára, s ha bírjuk már, érette, általa, belőle elni: ez a szeretet. Legyen ez a valami akár egy mosolygó gyermekarc, akár egy nagy gondolat; akár egy hű szempár, akár egy szenvédő haza; akár egy nagyszerű könyv, akár egy aranykalászt termő barázda: *szeretnünk kell, hogy valóban a miénk legyen; lángoló érzéssel kell átadnunk néki magunkat, hogy sziklaerős bizonyossággal mondassuk a miénknek.*

Így *kell* szeretnünk — a lángok lángjaival, a szomjúságok szomjúságával, az akarások akarásával — *Istent is*, ha erősségünknek akarjuk mondani Őt.

2. Így *kell* szeretnünk? De hát van-e egyáltalában értéke az olyan szeretetnek, amely parancsszóra, *kell-re* jár? Szeretetnek lehet-e még mondani az olyat, amit előírnak, rendelnek, törvénybeadnak? Hát a szeretet nem valami csodálatos szabad, önkéntes, kormányozhatatlan megmozdulása a léleknek? Nem úgy tör az föl, kiszámíthatatlanul, forrón, titkos mélységekből, mint Izland csodaforrásai? Nem Isten adja azt

szabadon, akinek akarja — úgy, hogy hiába érte minden emberi erőködés?

Nagyon indokoltnak, nagyon természetesnek látszó kérdés ez, de alapjában mégis csak annyit ér, mintha csak azt kérdezné valaki: *miért kell kutatásni vagy vízvezetéket készíteni?* Hiszen van a földben elég víz, s ott, ahol a természet törvényei úgy kívánják, emberi erőködés és munka nélkül is felszínre tör az, — minek hát fölöslegesen fárasztanunk magunkat érte?

Ugyebár, ezt az utóbbi beszédet minden okos ember egyszerűen megmosolyogná? mindenki előtt világos, hogy a természet erőinek a magunk emberi eszével és emberi karjával *elébük kell dolgoznunk*, ha azt akarjuk, hogy hasznunkra legyenek, a földünköt termékenyebbé, az életünköt szébbé és gazdagabbá tegyék. Nos, egészen így van a lélek a szeretet s különösen épen az Isten iránt való szeretet csodálatos nagy adományával is. Isten adta azt a lelkekbe öröktől fogva, az Ő eleve-elrendelésének kifürkészhetetlenül bölcs végzése szerint — emberi lelkekben istenszeretet, épügy, mint a föld mélyében víz, sohasem lesz több, mint amennyit beléjük Isten adott; — de a kutatást, a csővezeték lerakását: az istenszeretet útjának előkészítését, szabályozását, s vele a lélek és a világ meghatározását Isten az emberre bízta s az ember munkájától tette függővé. Isten szeretned kell, testvérem, hogy az életed ki ne száradjon, a lelked el ne nyomorodjék; és azért, hogy Isten szerethesd, magadnak is meg kell tenned minden, amit Isten evégből eléd adott, read bízott.

Micsoda ez a „minden”? Egész kimeríthetetlen gazdagságát magába zárja ez a két szó: *engedelmeskedni Jézusnak*. Megtenni mindazt, amit tőled Jézus kíván Bibliád lapján, templomod szószékén, szent asztalanál és lelkismereted szavában; mentagadni magadat és felvenni az Ő kereszttét; jobban félteni tisztaságodat életednél és lelked épsegét utolsó garasodnál; védelmezni az Ő kicsinyeit és félelem nélkül kiállani az Őt mentagadó nagyok elé; virrasztani és imádkozni Övele a Getsemanéban és elkísérni Őt poroszlók ütlegei és halálnak félelmei között a Kálváriára: ez az, amit tőled Jézus kíván. A Jézus iránt engedelmes szív az egyetlen igazi medre az istenszeretet forró, harsogó, gátszakaszató hullámainak. A tiszta szív, az alázatos szív, a hü szív, a békességre és igazságra szomjúhozó, a szenvedésben és a tettben hősi szív — ez lesz az a szív, amelyik Istenért égni, lángolni tud. Csak az, aki Jézusban megtalálta önmagát — csak az fogja szeretni, mint erősségét, az Urat; csak az fogja szeretni olthatatlan szeretettel Jézus Krisztusban az Istenet.

Istenszeretet nélkül nincs keresztyén vallás, keresztyén élet, nincs keresztyén lelkipásztorság: Jézus Krisztus nélkül nincs istenszeretet. Senkinek sem igazi kincse az egyháza, a vallása, a temploma, a zsoltára, a Bibliája, akinek nem szenvedélye, égő, tüzes szenvédélye az Isten, az Úr — és az Úr Isten senkinek szenvédélye nem lehet, aki nem a Jézus Krisztusban ismerte meg és fogadta el őt. Nevezzék bár a bőlcsek egészszégtelen rajongásnak s a csúfolódók kegyeskedő szemforgatásnak: én tisztában vagyok vele s hitet teszek nektek róla, testvéreim, hogy az én számomra és a mi számunkra a nagy, az alapvető sziklafundamentum, az erősségek erőssége, a négy tornyú lelkipásztori és gyülekezeti bástya talpköve csak egy hatalmas szenvédély lehet: Szeretni Istant, mint atyát és mint barátot; szeretni, mint a lélek hitvesét és mint egy győzelmi álmot; szeretni őt, mint a termékeny életet és mint a szabadító halált; szeretni őt forrón, az emberi élet legnagyobb mélységeiből fölszakadó, s azokat átdicsőítő, besugárzó szeretettel; szeretni Őt egyszóval a Jézus Krisztus arcára nézve s a Jézus Krisztus szívére omolva: ez a szeretet kell nekünk, kell úgy, mint az éhenhalónak a falat kenyér, kell úgy, mint a magános órszemnek a fegyver, kell úgy, mint a tengeren bolygó hajónak a delejtű, a vitorla, a szél, a rév.

Oh Véghetetlen Szeretet — hajolj le hát hozzánk a magasságból és gyűjtsd fel a szívünkben mérhetetlen lángjaid egy parányi mását, hogy élhessünk Teáltalad és erősségünk legyen Tebenned.

Egyházunk megújhodása*

1. Az egyház neve és mivolta.

I. Péter 2:9 — 10.: Ti pedig választott nemzet-ség, királyi papság, szent nemzet, megtartásra való né]) vagytok, hogy hirdessétek Annak hatalmas dolgait, aki a sötétségből az ő csodálatos világosságára hívott el titeket; akik hajdan nem nép voltatok, most pedig Isten népe vagytok; akik nem kegyelmeztettek voltatok, most pedig kegyelmezettek vagytok.

I. Kor. 1: 2.: Az Isten gyülekezetének, amely Korinthusban van, a Krisztus Jézusban meg-szentelteknek, elhívott szenteknek, mindenekkel egybe, akik a mi Urunk Jézus Krisztus nevét segít-séggel hívják bármely helyen, a magokén és a mién-ken: Kegyelem néktek és békesség Istantól, a mi Atyánktól, és az Úr Jézus Krisztustól...

I. KOT. 3. 16—17.: Nem tudjátok-é, hogy ti Isten temploma vagytok és az Isten lelke lakozik bennetek? Ha valaki az Isten templomát meg-rontja, megrontja azt az Isten. Mert az Istennek temploma szent, ezek vagytok ti.

Hóm. 1: 6—7.: Kik között vagytok ti is, Jézus Krisztusnak hivatalosai: mindeneknek, akik Rómá-ban vagytok, Isten szerelmeseinek, hivatalos szenteknek: Kegyelem néktek és békesség Istantól, a mi Atyánktól és az Úr Jézus Krisztustól.

Mindenfelé sok szó esik mostanában református egyházunk megújhodásáról. mindenki, akinek a számára jelent még valami értéket az, hogy „egyháztag” és egyházban él, nyugtalanul látja vagy legalább is érzi, hogy az egyházban sok minden nincsen rendén, hogy egyházunknak mostani állapotai sokáig nem maradhatnak így és hogy ezeken az állapotokon tüneti kezelés, ötletszerű toldozás-foldozás, időnkénti tatarozgatás már nem segíthet sokat: itt gyökeres változásra, a szónak igazi és mély értelmében vett megújhodásra van szükség.

Ezt a megújhodást szándékozik nagyon szerényen szolgálni a jelen s az ugyanezen cím alatt következő néhány vázlatos elmélkedés is.

1. Nagyon az elején kell kezdenünk. Nem azért, mint hogyha mindegyik református egyháztagnak egyformán szüksége volna, — bár tartozunk azzal az őszinte és megfontolt ki-

jelentéssel, hogy a nagy többségnek igenis szüksége van — erre az itt követendő egészen elemi módszerre. Hanem legfőbbképen azért, mert úgy vagyunk meggyőződve, hogy igazán alapos megújító munkát csak akkor tudunk végezni, hogyha a kezdet kezdetére megyünk vissza és a maga legelemibb gyökérzálában igyekszünk megragadni a kérdést.

Ezek közé a legelemibb gyökérzálak közé tartozik mindenekelőtt annak a tisztázása, hogy mit jelent maga ez a név és ez a fogalom, hogy: egyház?

A magyar nyelvtudomány körülbelül bebizonyította, hogy az „egyház” szó az ősi magyar keresztyénség nyelvén „szent házat” jelentett. (Az „egy” — „ig” szógyök, amire az „ige, igézés” ősmagyari, még a pogánykorból eredő szavak is világosan utalnak, szent dolgot, szót, cselekvényt jelöl!) Az egyház nevében tehát, eredetét tekintve, legősibben a szent hajlék, tehát a templom fogalma van benne. A templomról, tehát egy épületről, egy téren körülhatárolt valamiről vitte át aztán ezt az ősrégi elnevezést a magyar keresztyén szóhasználat a Pál apostol útmutatása szerint egy lélekben körülhatárolt valamire: az Úrnak gyülekezetére, az Isten „szerelmeseire”, „népére”, tehát arra a csak részben látható és csak részben földi, egyfelől ugyan nagyon is emberi, másfelől azonban nagyon is lelki valamire, amit keresztyén *egyháznak*, vagy teljesebb, szébb, ünnepiebb és egyedül csak a magyar nyelvben megtalálható névén „anyaszentegyháznak” hívunk.

Ez azt jelenti, hogy a mi magyar őseink nagyon jól tudták, Pál apostoltól jól megtanulták azt, hogy az „egyház” olyasvalami az emberi közösségek (család, nép, nemzet, állam, társsadalom stb.) között, ami a hajlékok, a házak között a templom. Azaz tehát Isten dicsőségére és tiszteletére rendelt, Istennek „szentelt” valami. Az egyház olyan emberi, lelki együttlét és együttélés, amelynek célja és rendeltetése az, hogy benne és általa Isten dicsőítések, Isten tiszteltek. Ezért „szent”, mert hiszen a szentség, nemcsak a keresztyénségnek, hanem minden vallásnak és minden népnek a felfogása és a szavajárása szerint valami Isten számára rendelt, az Ő tisztelességére és használatára elkülönített, kiszemelt embert, dolgot, cselekvény jelöl — ellentérben a nem szenttel, a „világival”, a „profánnal”.

Az egyház tehát, legközelebbről, oly emberek társasága és oly lelkek közössége, akiknek határozott és semmi mással össze nem téveszthető életcéljuk és életföladatuk: Istennek szolgálni, Őt tisztni és Őt dicsőíteni. Oly embereké és oly lelkeké, akiket ennek a célnak és ennek a feladatnak a közössége épígy, sőt még százszer erősebben egybekapcsol és testvérekkel árat, mint ahogyan az egy földi anyának a gyermekét a vérnek közössége. Ezért „anyaszentegyház” az ősi magyar ke-

resztyén lélek ihletszerű megértése szerint. És ebben az értelemben megdönthetetlen igazságot tanít az a régi nagy egyházi atya (Cyprianus), aki szerint „senkinek nem atyja az Isten, aki-nek nem anyja az egyház”. „Ezt a két dolgot — t. i. az Isten-gyermekszéget és az egyházból való élést — maga az Isten kötötte össze s így nekünk nem szabad szétválasztanunk” — jegyzi meg ehhez Kálvin.

Az egyházban élni és egyháztagnak lenni eszerint annyit lesz, mint leksi testvéreinkkel híven összefogva és egymást kölcsönösen segítette, Istennek szentelt (életet élni. öntudatosan törekedni arra, hogy az életünk alapjelleme, a magunké is és általunk a másoké is, ne „profán”, hanem „szent” legyen, azaz ne a világ mulandó és szennyes ábrázatához, hanem az Istennek Jézus Krisztusban reánk ragyogó szentséges arcához hasonlítson.

Az „egyháztagság” azért tehát nem egy a többi, külsőleg és látszólag többé-kevésbé hozzá hasonlító földi „tagság” mellett (pl. állampolgárság, egyesületi, kaszinói stb. tagság), hanem Istennek szentelt élet egy Istant szolgáló és dicsőítő lelkijelképben: a keresztyén gyülekezetben.

ítélje meg magát minden református ember maga: ilyen egyháztag-é?

2. De még mélyebbről jövő és még erősebb és tisztább fénytelivel tudjuk megvilágítani az egyház és az egyháztagság fogalmát akkor, hogyha az egyház magyar nevének megfelelő újszövetségi görög szót, a mai keresztyének és különösen a magyar reformátusok között is vagy eredeti, vagy átformált (église, chiesa stb.) alakjában még széliére használatos „ekklésia” szót vizsgáljuk meg, eredete és értelme szerint.

Ez a szó „elhívott gyülekezet „-et jelent. A régi pogári klaszszikus görög világban az olyan népgyűléseket neveztek e néven, amelyek nem úgy verődtek össze, véletlenül, találomra, magokban a néptömegekben rejő ösztönös érdekek sugallatára, hanem valamely felsőbb hatóság hívására, a jog parancsnak engedelmeskedve gyülekeztek össze. Az ekklésia tehát — valamint már az ószövetségben neki megfelelő „gyűlés”, „gyülekezet” fogalma is, a „kahal” — nem azonos egy akármilyen tömeggyülekezettel, nem azonos még a nép, a néptörzs, a nemzet összességevel sem, hanem olyan gyülekezetet jelent, amelyik egy magasabb hívásra sereglük össze: a vallásos felfogás, a mi értelmünk szerint a legmagasabbra, az Isten hívására.

Ebből az következik, hogy az „ekklésia” fogalmát nem meríti ki a pap, a kántor, a presbyter, a kurátor, meg a harangozó — és a magyar közpéldabeszédben mindezekkel összefüggő hagyományos „szegénység”. Az ekklésia, tehát az anyaszentegyház olyan lelke gyülekezete, akik Istennek „sze-

relmesei”, tehát öröktőlfogva „választottai” és akiket az Isten, hogy rajtuk örök szerelmét és kiválasztó kegyelmét megbizonyítsa, kit-kit az időnek egy-egy meghatározott pontjában „elhív” és néppé gyűjt össze. Az ekklésia — egyház a „hivatalos szentek” társasága: azaz olyan lelkeknek közössége, akik már „megízlelték, hogy jóságos az Úr”, azaz megtapasztalták az 0 kegyelmét, amellyel nem engedte őket a bűn és a lelki vakság sötétségében tespedni és aljasodni, hanem hatalmas és ellenállhatatlan, atyai hívó szavával, a Krisztus evangéliumával elhívta őket, szólította őket, parancsolt nékik, hogy attól fogva az egész életük, minden beszédkük és cselekedetük ne legyen más, mint az Ő csodálatos dolgainak: bünt megbocsátó, szívsebeket gyógyító, roncsolt életeket helyreállító, sírba dőlt nemzeteket, önmaguk ellen esküdt társadalmakat fölemelő és önmagukkal kibékítő örök szeretethatalmának a hirdetése, a megbizonyítása.

Az egyház az a testvérnép, amelyet az Isten züllött, csavargó, önmagukkal és egymással hadilábon álló tékozló fiák-ból és leányokból alkot és szervez magának, az ő elhívó, atyai kegyelemszavával, amelyet mindegyikük az életének egy-egy nagy megrendülésében hall meg, ért meg és kezd először tantorogva, aztán mind biztosabb lépésekkel, követni: „jöjj haza te, aki mégis, mindenek ellenére, fiam vagy, gyermekem vagy — jöjj haza, minden meg van bocsátva; és ezentúl a te életed-nek, testvéreiddel összeköttetésben, nem lesz egyéb föladata, mint hogy ezt hirdesd, erről tégy bizonysságot”.

Ilyen hazajött, ilyen elhívott, ilyen engedelmes és ilyen bizonysságtevő gyermekek vagyunk-e mi, magyar református „egyháztagok”?

Egyházunk megújhodása.

II. A kőszikla.

Máté 16: 13—18.: Mikor pedig Jézus Czézárea Filippi környékére méné, megkérde tanítványait, mondván: Engemet, embernek Fiát, kinek mondannak az emberek? Ők pedig mondának: Némelyek Keresztelő Jánosnak, mások Illyésnek; némelyek pedig Jerémiásnak vagy egynek a próféták közül. Monda nézik: Ti pedig „kinek mondottok engem? Simon Péter pedig felelvén, monda: Te vagy a Krisztus, az élő Istennek fia. És felelvén Jézus, monda néki: Boldog vagy Simon, Jónának fia, meri nem Lest és vér jelentette ezt meg néked, hanem az én memnyei Atyám. De én is mondom néked, hogy te Péter vagy, és ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat, és a pokol kapui sem vesznek rajta diadalmat.

„Amiképen Éva az Ádám oldalából, azonképen Krisztusnak mátkája, az Anyaszentegyház, Urunknak a keresztfán dárdával megöklelt oldalából származott”. Szent Ágoston ezt a mélyértelmü hasonlatát úgy fejti tovább, hogy Krisztusnak átdöfött oldalából (Ján. 19,34. szerint: „Hanem egy a vitézek közül dárdával döfő meg az ő oldalát és azonnal vér és víz jöve ki abból”) vér és víz jöve ki: ez a kettő pedig a keresztyén élet születését és folytonos gyarapodását jelentő sákrumentumokat: a keresztségét és az úrvacsorát jelképezvén, jelenti egyúttal az Isten lelkének újjászülető és megszentelő hatalmát is, amelyet Ő a Jézus Krisztuson keresztül, az anyaszentegyházban gyakorol reánk, — ahová „elhív” minket az újjászületésben és ahol templommá épít bennünket magának a megszentelődés által, örök szeretetkaratának királyilag szabad dekrétuma szerint.

Amiből az következik, hogy az anyaszentegyház úgyis, mint „elhívott gyülekezet” (ekklésia), úgyis, mint „szent hajlék” (egyház) csakis a Jézus Krisztus által lesz azzá. ami — az Ö szentséges élete, halála és örökélete az az „örökkévaló ajtó”, amelyen át az anyaszentegyház eszméje és valósága bevonul a látható világba, az emberéletbe s hatalmát érezeti és gyakorolja ott.

Jézus Krisztus nélkül nincs „egyház”. Ez a kifejezés: keresztyén egyház, tulajdonképen fölösleges szószaporítás, akár csak ez: „zsidó zsinagóga”. És viszont zsidó, mohammedán, buddhista stb. „egyház”-ról beszélni épen annyi, mint keresztyén sábeszről, kiszmetről, vagy Nirvánáról beszélni. Legföljebb bizonyos beszéd- vagy írásbeli kényelem vagy egyszerűsítés érdekei indokolhatják ezt a szóhasználatot, melytől azonban a komoly és öntudatos keresztyén ember még így is benső idegenkedést érez.

Az egyház létalapja, sziklafundamentoma tehát az a viszony, amelyben az egyház valódi tagjai, a „hivatalos szentek”, az ő Fejükkel, Urokkal és Királyukkal, a Jézus Krisztussal vannak. Ez az alapigazság nyer örökérvényű megvilágítást a Péter vallástételének történetében.

Ez a történet az egyik leghatalmasabb földi egyház: a római számára a maga és teljhatalmú főkormányzója fölényes jogcímeinek igazolására szolgáló legfőbb úgyvétl forrás s mint ilyen, századok óta forró ütközözőpontja egymással versengő keresztyén felekezetek írásmagyarázati, dogmatikai, történelmi stb. vitáinak.

Magának a történetnek a szívétől azonban mérhetetlenül távol ell ez a belevitt és hozzátapadt „jogforrási” jelleg. Ha az Úr Jézus, akár ez alkalommal, akár egyáltalán valaha gondolt volna arra, hogy nemcsak belső, hanem külső erősségeket is, nemcsak Lelket, hanem Jogot is, nemcsak szolgálatban való szellemi és erkölcsi fölmagasztaltatást, hanem földi uraságot és hatalmasságot is osztogasson a maga apostolainak és azok utódainak: akkor kétségtelenül gondja és módja lett volna arra is, hogy ezt sokkal világosabban és félreérthetetlenebbül megcselekedje, illetőleg kifejezze, mint ahogyan az itt, ebben a történetben kifejezésre jut — és kétségtelenül megtalálta volna a módját annak is, hogy erről az Ő akaratáról teljesen egybehangzó bizonysságot tegyen nemsak egy, hanem mind a négy evangélium, úgy szintén a többi újszövetségi iratok is, amelyekből pedig — amint tudjuk — úgy, ahogyan ma előttünk állanak, egyáltalán nem derül ki az, hogy a Péter apostol személyisége lett volna az alakuló és épülő egyház „kösziklája”, akár jogi, akár más egyéb tekintetben. (L. különösen a Galáciabeliekhez írott levelet!)

Aki nem a felekezeti elfogultság — akár a „Péter széke” mellett, akár ellene való elfogultság — hangulatában közeledik e történethez, hanem mint alázatos és hívő keresztyén olvassa azt, az két hatalmas szívdobbanást fog belőle kihallani.

Az egyik szívdobbanás a Péter: Te vagy a Krisztus! Jézus és az apostolok nyelvén és gondolatvilágában ez ezt jelentette: Te vagy a Messiás! Gondoljuk el, micsoda földrengésszerű lelki megrázkódtatás, régi fogalmaknak micsoda átértékelődése, új bizonyosságoknak micsoda feltornyosulása kell vala hozzá, hogy ezt az egyik zsidó ember elmondhassa a másiknak, aki —

földi, emberi mértékek szerint — a maga lényének minden titokzatos csodálatossága mellett is, csak olyan ember volt, mint (...). Messiásnak elismerni és vallani valakit, a kegyes zsidó számára nem kevesebbet jelentett, mint azt mondani neki: Te vagy a végleges világ- és életmegoldás! Te vagy a testetöltése az istenfélélem évezredes szent álmaintak, te vagy a felelet a Jahveh meggyötört népének szünni nem akaró sóvárgásaira; te vagy a világ bírája, a gonoszság és a hitatlenség összetörője, egy a föld és a menny ölelkezésében létesülő Isten-uralom megalapítója, te vagy az az Isten-bajnok és Isten-küldött, aki után több nem jöhét, mert te nemcsak követe vagy az Örökkévalónak, hanem képe is; nemcsak szolgája, hanem fia is! Igen, te vagy a Jahveh fia, a Messiás!

Péternek erre a hatalmas szívdobbanására felel a Jézusé: Igen, én vagyok az, — te pedig, emberszív, mely erről egy náladnál erősebb hatalomtól meggyőzettetvén, megbizonyosodtál, te kőszikla vagy. Kőszikla, amely körül hiába zúg a változások árja, melyet hiába ostromolnak kísértések, csalódások és szenvedések dühös hullámai, rémségek és gonoszságok alvilági ármádiái: te megállasz, mert összenőttél az örökkévalósággal. Te, emberszív, mely bennem megtaláltad léted értelmét és célját, felülről hozott üzenetemből megértetted a Sors és a Vég boldogságos titkait és szívemben megpillantottad az Atya érted aggódó, téged őrző, read sugárzó arcát: te, igen, kőszikla vagy! S hozzád nyugodtan kapcsolódhatnak, mind az idők végezetéig, más emberszívek is, amelyek úgy, oly boldogan és oly föltétlenül meghódolnak én előttem, mint te: read építem hát őket! Emberszív, apostolszív, tanítványi szív, keresztyéni szív — kőszikla vagy, mely sziklatestvéréiddel együtt a jövőnek láthatatlan kezek építette palotáját hordozod: az Isten társadalma, országa, uralma, minden boldog lelkeknak múltat, jelent, jövőt átfogó közössége és egy boldog világnak szíklába ágyazott lehetősége, és az, ami mindezt egyszerre jelenti és egybefoglalja: az Anyaszentegyház, te rajtad nyugszik, óh, Krisztust megismert, Kriszlusnak meghódolt, Krisztussal megteljesedett emberi szív!

Atyámfia: tenéked volt-e már ilyen péteri szívdobbanásod? És te hallottad-e már ezt a jézusi feleletet, ezt az Örökkévalóságból áthangzó szívdobbanást!

Bírod-e már, te magadban, ezt a kősziklát, amelyen sarkalik — értsd meg jól! — egész keresztyénséged és egész egyháztagságod?

Mert, ha csak az után indulsz és azt ismételgeted gépiesen, amit mások, „az emberek” mondanak Róla; ha e világ veszendő bölcsessége után mégy és csak egy nagy prófétát látsz Benne — habár talán a legnagyobbat is —” a sok közül; esetleg egy nagy előfutárt, aki után még más vagy mások, emberek vagy rendszerek hozzák a teljes, végleges élet- és világmegoldást; ha még, elméd és szíved rendíthetetlen nyugalmával és hálás

alázatosságával, nem látod benne a Fiút és a Királyt, Uradat és Istenedet, aki tegnap és ma és mindenrőkké ugyanaz: úgy még nem vagy kőszikla, nem vagy olyan kő, amellyel és amelyre Jézus építhet, — nem vagy igazi tagja az Ő anyaszentegyházának, és a pokol kapujának legkisebb résén kisurranó legparányibb gonosz szellem is elég, hogy magához lerántson s örökre hatalmába ejtsen.

Az egyháznak csak azok a tagjai a megbízható hordozói, a sziklafundamentomai emberi részen, akiknek királyuk, életük, üdvösségeük, mindenük: egyszóval Krisztusok a Jézus.

És akiknek ezt nem a test és vér jelentette meg, hanem a mennyei Atya. Tehát akik nem azért Krisztushívők és Krisztusimádók, mert keresztyén családban születtek és neveltettek; nem azért harsogják a keresztyénség tanait, eszméit és jelszavait, mert az nekik vagy azoknak a földi közösségeknek, amelyekkel az életük össze van nőve, érdekük; nem is azért lelkesednek a Krisztusért, mert a szívük felszínes és szabályozatlan gerjedelmei úgy diktálják azt nekik: hanem azért keresztyének, mert a Léleknek titokzatos és ellenállhatatlan ihletéséből atyai ajándékba kapták egyszer a keresztyén világ- és életlátási és életformát, a keresztyén hitet és jellemet; keresztyének egyszerűen azért, mert, mint szerető és engedelmes gyermekei az Atyának, nem lehetnek mások és nem tehetnek másként.

Ilyen tagok kellenek magyar református egyházunkba és akkor nem kell féltenünk azt a pokolnak mindenütt fel-felviladzó torkaitól!

Egyházunk megújhodása*

III. A református egyház lelke.

Zsid. 5: 11—6: 3. Akiről nekünk sok és nehezen megmagyarázható mondani valónk van, mivel restek lettettek a halálra. Mert noha ez idő szerint tanítóknak kellene lennetek, ismét arra van szükségek, hogy az Isten beszédének kezdő elemeire tanítson valaki titoktak, és olyanok lettettek, akiknek tejre van szükségek és nem kemény eledelre. Mert minden, aki tejjal él, járatlan az igazságnak beszédében, mivelhogy kiskorú: Az érettkorúaknak pedig kemény eledel való, mint akiknek mivoltuknál fogva gyakorlottak az érzékeik a jó és rossz között való különbségtételre. Annakokáért elhagyván a Krisztusról való kezdetleges beszédet, törekedjünk tökéletességre, nem rakkorán le újra alapját a holt cselekedetekből való megtérésnek és az Istenben való hitnek. A mosakodásoknak, tanításnak, kezek rátevésének, holtak feltámadásának és az örök ítéletnek. És ezt megcselekkessük, ha az Isten megengedi.

Lukács 9: 55. De Jézus megfordulván, megdorgálá öket, mondva: Nem tudjátok, minémű lélek van tibennetek.

Az anyaszentegyház egy. Ősi és változatlan keresztyéni hitünk és hitvallásunk ez. Eggyé teszi az az elhívatás és az a megszenteltetés, amely a Jézusban Krisztusát, Urát, Megváltó Istenet megismert emberi szívben, mint az anyaszentegyház kősziklájában végbemegyen. Egy sziklafundamentomra csak egyféllel házat lehet építeni: egyféllel és azonos elhívatás és megszenteltetés csak egy Krisztustársadalmat teremthet.

De ha ez így van, akkor miért beszélünk mégis külön katolikus, református stb. egyhárról?

Azért, mert ennek az anyaszentegyháznak földi életében, fejlődésében és küzdelmeiben az isteni Lélek a vezérlő elv és halalom: ennek ereje teremti meg a kapcsolatot a Krisztus örökkévaló élete és az Ő kőszikláiul kiszemelt emberi szívek élete között. Ennek az isteni léleknek a háztartása pedig végig teljesen gazdag és sokadalú s ez a sokadalú gazdagság a maga egész teljességét megnyilatkoztatja az Egyház földi életében.

A Mennyei Jelenések könyvében (3, 1: „A Sárdisbeli gyülekezet anyalának is írd meg: Ezt mondja az, akinél van az isteni hét lélek és a hét csillag) azt olvassuk, hogy az anyaszentegyház Feje és Királya hét isteni léleknek és hét csillagnak a birtokosa. Ez a hét lélek ugyanannak az egy Szentléleknek hétféle megjelenése s mint ilyen, jelképezi azt a változatosságot, amellyel ugyanaz a Krisztus a különböző őskeresztyén gyülekezetekkel — amelyeknek egymástól oly nagyon eltérő képmását pompásan tárja föl a Jelenések 2. és 3. fejezete — közli a maga lényének szentséges titkait és a maga akaratának ellenmondást nem tűrő parancsait. Mindegyik gyülekezet történelmi fejlődése, jelenlegi helyzete, erkölcsi állapota stb. eltér a másikétől s az Isten Fia mindegyiknek a maga saját szükségleteihez képest üzen dicséretet vagy fedést, fenyegést, vagy bátorítást. Mindegyik a maga módján kap tehát lelket a lelkek Urától és mindegyikben a maga egyéniségének megfelelően gyűl ki a vett lélek hatása alatt egy-egy páratlan, szent csillagfény, halhatatlan reménységül a környező éjszaka vándorainak.

A Krisztus lelke azóta is így hat az Ő anyaszentegyházában.

Ennek a földi részei, történelmi kialakulásai egyéniségük különféleseihez képest külön-külön lelket vettek és vesznek az Ő teljességből, jobban mondva külön-külön módokon és formákban vették és veszik ugyanannak a Léleknek kifogyhatatlan kegyelmi ajándékait, hogy aztán mindegyik, mint egy-egy páratlan és pótolhatatlan szép csillag világítson az emberiség életének éjszakájában, mindaddig, amíg csak ez az éjszaka teljesen el nem oszlik s az addig különálló örtüzek egybe nem olvadnak egyetlen nagy lángtengerré: a Krisztus végleges diadalának és megosztatlan országlásának Napjává.

Bármely földi egyház tehát, hogyha megújhodása érdiekében tisztába akar jönni önnön lényegével és hivatásával, nemcsak azzal a két kérdéssel kell, hogy leszámoljon önmagában: vájjon „egyház”, azaz „ekklésia”-e hát Ő még igazán s hogy csakugyan áll-e még az egyetlen és örök sziklafundamentumon, azaz keresztyén-e még igazán; hanem, harmadikul, azt a kérdést is fel kell, hogy sorakoztassa öntudata előtt: micsoda *lelket vett* ő a lelkek Urától s él-e még benne — mint egyéniségének értelme, külön léte és történelme jogának egyedüli forrása — ez a lélek?

„Nem tudjátok, minémü lélek van tibennetek!” A mi magyar református egyházunknak, ily irányú önvizsgálata közben, döbönve kell meghallania Urának ezt a dorgálását.

Református egyházban élni, református egyházat fenntartani a „református”, „kálvinista” nevekkel, mint egy nagy, szent, örök jogú megújhodás emlékével büszkélkedni csak addig értelmes és jogosult dolog, amíg az a református keresztyén lélek él bennnünk, amíg mi annak tudatában vagyunk s amíg

megújító hatalmát tapasztaljuk önmagunkon s át tudjuk vinni másokra is.

A református egyház lelke: az élő Isten föltétlen uralma, amelyet Ő egyedül és kizárolag a Krisztus által akar gyakorolni nemcsak gyermekei, választottai, de az egész emberi élet és az egész látható és láthatatlan világ fölött. Ez a mi örökségünk. Más keresztyén földi egyházak kaphatták szép, tisztes és máig nemesen gyümölcsöztethető öröksége a vallás és a világi élet szempontjainak mesteri egyeztetését, a keresztyéni és nem keresztyéni vallásos érzés és felfogás művészi egybeolvásztását, vagy a vallásos életnek egy boldog csodaszigetként való őrizését és ápolását. Minket, reformátusokat, csak egy föltétlen krisztusi istenuralomra való állandó és következetes törekvés tehet a nevünkhez méltókká és örökségünkhez hívekké. A mi számunkra a vallás nem lehet a világ szövetségestársa, nem lehet egy külön mystikus életeddarab sem: a mi számunkra a vallás nem lehet más, mint a Krisztus diadalai által lépésről-lépésre megvalósuló egyetemér és kizárolagos Istenuralom, s a mi egyházunk nem lehet más, mint ennek az uralomnak előképe és kovásza, hírnöke és bajnoka e földi világban.

Lássuk hát, él-e bennünk ez a lélek? Úgy élünk-e mi, református egyháztagok, mint aikik tudatában vannak lelki örökségüknek? Es úgy fest-é a mi egyházunk életének a képe belülről és kívülről, hogy joggal lehet belőle következtetni ennek a léleknek jelenlétére és uralmára?

Belülről az egyház lelke a világnézet és az életfelfogás alakításában, a tanban és erkölcsben, a szellemben és a jellemben érezeti a maga hatalmát. A magyar református egyháztagok zöme pedig az egyik tekintetben — fájdalom — époly kevéssé református, mint a másikban. Még pedig nem azért, mert nem ismeri és nem vallja hajszálig menő pontossággal a XVI. századbeli ősi hitvallásainak betűjét; nem is azért, mert életfolytatása mérhetetlen távolban van egy Kálvin-korabeli genfi polgárnak, egy XVII. századbeli angol puritánnak vagy zarándokatyának életfolytatása külső formáitól. Hanem azért, mert sem a gondolkozásunk, sem az életünk nem lehel Istenuralmat. Gondolkozásunk innen-onnán felszedett elemei között teljesen hiányzik az egység: a kálvinista világnézet hatalmas, egyetemesen átfogó szempontja, mely minden az Istenek Krisztusban reánk sugárzó dicsőségeből vezet le és oda is vezet vissza. Életünk pedig örökös kompromisszumok vergődéseiből áll, amelyekben rendszerint a gyakorlati istenuralom: a tiszta, szent erkölcsiség húzza a rövidebbet.

Kívülről az egyház lelke kétféle módon kristályosodik meg: abban a módban, ahogyan, mint elhívott gyülekezet, Istenét imádja és abban, ahogyan, mint szent gyülekezet, önnön életét szervezi és fegyelmezi. Tehát az istentiszteletben és az egyház-alkotmányban.

A mi magyar református istentiszteletünkben pedig régen háttérbe szorult az Istennek, tehát a Léleknek uralma, mert az Ige már csak formailag, nem pedig tartalmilag is központ. (A prédikációkban sokkal fontosabb lett a „ki?” és a „hogyan”, mint a a „mit?”; a keresztség lélektelen, gépies szertartássá sülyedt; az úrvacsora elvesztette lelki közösségi jellegét; egyéb alkalmi istentiszteleteken, főleg a temetésnél pedig egyenesen elhanyagoltától! az a gondolat, hogy itt az Istennek kell beszélnie!)

Egyházalkotmányunk jelenlegi formája s méginkább annak a gyakorlatba való átültetése és érvényesítése pedig nem-hogy elősegítené, de sokszor egyenesen akadályozza a krisztusi istenuralmat. (Nincs elég gátja az emberi hatalmaskodás és önkény ellen: sem egyeseké, sem tömegeké ellen; nem ad elég lehetőséget az egyház szellemi és erkölcsi érdekeivel való foglalkozásra; nem nyújt elég biztosítékot arra, hogy az egyház életében csak az igazán kőszikla-egyháztagoknak lehessen irányító befolyásuk!)

A református egyháztagság a lehető legmagasabbra fokozott lelki nagykorúságot kellene, hogy jelentse; mi azonban, mai magyar reformátusok, még a „Krisztusról való kezdetleges beszédnek” a hallására is „restek lettünk”.

Törekedjünk azért tökéletességre, készségesen meghallván, és ha az Isten engedi, meg is cselekedvén, amit a mi lelkünk mond a mi gyülekezetünknek!

Egyházunk megújhodása*

IV. Mit cselekedjünk?

Apost. Csel. 2:37 — 39.: Ezeket pedig mikor hallották, szívükben megkeseredének és mondának Péternek és a többi apostoloknak: .Mii cselekedjünk, atyámfiai, férfiak? Péter pedig monda nézik: Térjetek meg és keresztelkedjetek meg mindenjában a Jézus Krisztus nevében a bűnöknek bocsánatjára; és veszítetek a Szent Lélek ajándékát. Mert nétek lett az ígéret és a ti gyermekiteknek, és mindenazonak, akik messze vannak, valakiket csak elhív magának az Úr, a mi Istenünk.

Minekünk is, akár a Péter apostolt hallgató jeruzsálemi gyülekezetnek, meg kell keserednünk a mi szívünkben, ha nyugodt őszinteséggel végiggondoljuk, hogy a mi szeretett magyar református egyházunknak a maga jelenlegi állapotában milyen kevssé „egyház”, (azaz „elhívott” és „szent” gyülekezet), milyen kevssé „keresztyén” egyház és — ezt láttuk legutóbb — milyen kevssé „református” keresztyén egyház.

Azonban sem az e téren gyakorolt igeHIRDETŐI kritika nem állhat meg a pusztai nemleges (negatív) megállapításoknál, mert ez nagyon könnyű, de az igeHIRDETÉS szent feladatához nagyon méltatlan munka volna, sem pedig az egyháztagok nem állhatnak meg a megkeseredett szívű szorongásnál és szomor-kodásnál, mert ez maga csak terméketlen csüggdedezésbe vinné őket.

Mindkét részre nézve kötelező példaként áll ott a pünkösdi történet folytatása: a megtérés evangéliumának hirdetése és követése.

A nagy, kínzó kérdésre: „mit cselekedjünk tehát egyházunk megújhodásáért?”, csak egy lehet a felelet és az abból megszülető, alapvető megújító tett: „Térjetek meg!” Egyházunk megújhodása nem kezdődhetik másként. Nem fakadhat az sem az egyház és az állam közti viszony helyesebb rendezéséből, sem egyházszerzetünknek kálvinibb szellemű átalakításából, sem újabb bel- vagy külföldi anyagi erőforrások megnyitásából, sőt — amit ma szintén nagyon sokan hangoztatnak, még az egyházi élettől meglehetősen távol álló körökben is — nem fakadhat az még a lelkésképzés, illetőleg nevelés gyökeres re-

formájából sem. Egyedül az egyháztagoknak (a lelkipásztorokat is beleérte) személyes megtérése az, amiből minden egyén megújhodási folyamatnak ki lehet és ki kell indulnia.

Tudjuk, hogy a magyar református egyháztagok nagy zömének a „megtérés” még mai napság is igen „kemény beszéd”. Még pedig nemcsak azért, mert a megtérés a maga legményesebb és legkomolyabb, tehát evangéliumi értelmében tényleg egyáltalán nem könnyű és nem kényelmes doleg, hanem azért is, mert a megtérésen igen sokan valami kényszeredett és fanyar vallási életpóznak a felöltését értik, amely a lelket az élet minden szépségétől megrabolja, sötétté, egyoldalúvá, szükké és nyavalvássá teszi.

Pedig az evangéliumi megtérés lényege egészen más. Nem egyéb az, mint a léleknek „megfordulása”, tehát útváltoztatása, amelynek következtében olyan helyzetbe kerül és olyanná lesz a magatartása, hogy képes meghallani Atyjának megbocsátó és hívó szavát. A tékozló fiú megtérése az volt, hogy hátat fordított a világ szennyes örömeinek, melyek elaljasították és éhínségebe döntötték, s megindult az atyai hajlék felé. Ezzel még nem változott meg egy csapásra az egész élete és nem lett újra igazán fiúvá. Sokáig tartott, amíg hazaért és bizonyára atyjának boldog és föltétlen megbocsátása után is volt még elég küzdelme a jellemezéért, a visszaesés kísértései közt. De *ha meg nem fordul végzetes útján*, akkor sohasem kerülhetett volna abba a helyzetbe, hogy odaborulhasson atyjának tárta karjaiba.

A magyar református egyháztagoknak is meg kell hát fordulniok végzetes útjokon. Ezzel még sem az ö életük, sem egyházuk élete nem fog egy csapásra és minden tekintetben megújhodni. De enélkül az alapvető tény nélkül meg soha és semmiféle tekintetben nem fog megújhodni.

Meg kell fordulnunk a *közöny* útján. Egyszer már mondjuk meg, hogy valósággal megdöbbentő az a lelki kényelemszeretet, az a mohammedánokat is megszégyenítő fatalizmus, amely-lyel egyházunknak még jobbérzésű és református nevükre őszintén büszke tagjai is kísérik egyházunk életének vergődéseit és vajúdásait. Ha ezt a közönyt.— ami egyébként a mai magyar léleknek (még az ú. n. „intelligens” társadalmi rétegekben is) nemcsak egyházi vonatkozásban jellemző tünete, — nem váltja fel a felelősségérzet friss és komoly érdeklődése: akkor egyházunk roskatag épülete mihamar feltétlenül ránkszakad és magunkkal együtt maga alá temet minden benne rejlő és beleépített lelki érteket is, melyek pedig még a legközönyösebb embernek is sokkal drágábbak, hogysem azt ö maga is gondolná.

Meg kell fordulnunk a *világosság* útján. Jól tudom, hogy erre a szóra mosolyogva szoktak egyet legyinteni az emberek; de ez a legyintés rendszerint veszedelmesen hasonlít az elhessegéteshez. Aki csak egy kicsit is kezdi komolyan venni a keresztyénséget, annak számára kell, hogy nap-nap után kínzóbb-

problémává nője ki magát a világhoz való viszonya. Szabad-e református keresztyén embernek a *világ* erkölcsi mértékeivel mérnie a nagy és kicsiny életkérdéseket (öltözködés, szórakozások, érdekharc, szerelem, családi élet stb.) és szabad-e a maga életét ezek szerint alakítania? Amíg a református keresztyén *egyének* egy nagy döntő belső leszámolásban meg nem győződnek arról, hogy ezekre a kérdésekre csak egyféle, még pedig tagadó felelet lehetséges: addig a református keresztyén *egyház* minden és pedig nemcsak külsőségekben, veszedelmesen fog hasonlítani ilyen vagy amolyan világi társaságokhoz.

És meg kell fordulnunk a *hitatlenség* útján. Mert végre is minden bajunk forrása ez. „Ami nem a hitból van, bűn az”. Hitatlenség, azaz bizalmatlanság a jó hatalmában és véglegesdiadalában; bizalmatlanság abban, hogy jónak, nemesnek, tisztának, megbocsátónak, áldozatosnak lenni érdemes, nem külső, akár földi, akár mennyei jutalmakért, hanem magában a jósságban, a nemességen, tisztaságban, megbocsátó és áldozatos lelkületben rejlő belső életszépségekért és életgazdagodásért; bizalmatlanság abban, hogy Istennek van ereje a Jézus Krisztusban kijelentett megváltó szeretet-akaratát véghez is vinni, mert Ö nagyobb az egész világnál és nagyobb a mi szívünkönél is: ez a hitatlenség rongál bennünket, ez teszi az életünket vakkerek-életté sas-élet helyett, ez teszi végső elemzésben az egyházunkat is koldustarisznyáján sírdogáló „szegény-eklézsiává” királyi zászlaját büszkén lobogtató hadsereget helyett.

Meg kell fordulnunk végzetes utunkon, tehát — nincs ennek enyhébben magyarázható értelme! — meg kell térnünk bűneinkból. Meg kell keresztelkednünk Jézus Krisztus nevében a bűnöknek bocsánatára: azaz alá kell merülnünk elménk, szívünk és akaratunk teljes odaadásával abba a csodálatos Életbe, amely megtisztulás tengereként tárja meg magát előttünk és fenecketlen mélységein át az Isten megbocsátó atyai szívével közelkedik.

Jézus Krisztuson keresztül megismerve önmagunkat és Istenet, lelkünkben felviharzik a tékozló fiú honvágya s vérző lábakkal, koldusrongyokban, szégyenpírban égő arcunkkal, bűnfoltok rútitotta életünkkel is megyünk, megyünk — míg egyszer csak meghalljuk hívó szavát: Jöjj keblemre, hisz már itthon vagy!

És az ilyen elhívott lelkek venni fogják a Szentléleknek ajándékát: a megszentelődést. Tisztulnak, erősödnek, épülnek. Mindennap kevesebb gyöngeség, minden nap több győzelem. A világtól egyre jobban elszakadnak, de csak azért, hogy azt egyre jobban áthassák. Magukat egyre jobban megtagadják, de csak azért, hogy igazi, halhatatlanságra hivatott lényüket egyre szébben és egyre több oldalról kiépítésük. És megkapták azt a meglepő, szent ajándékot, hogy amikor megújhodott életükkel hozzá akarnak fogni az egyházunk megújításában való részvét-

télhez: egyszerre csak azon veszik észre magukat, hogy benük és általuk már tulajdonképen egyházuk maga is megújhodott, s a továbbiakban csak ennek a megújhodási folyamatnak a kiterjesztéséről, testvéreik mind szélesebb és szélesebb köreire való átviteléről van szó ...

Magyar református nép, Istennek elpártolt népe: megújhodott egyházzá, azaz elhívott és szent gyülekezetté csak egyénenkénti megtérés által lehetsz!

De az által egészen bizonyosan azzá lehetsz, mert Istennek örökök és változhatatlan ígéretei, amelyek szerint a Hozzá való térésből, a Vele és Benne való életből egyénben és közösségen megújhodás fakad, nemcsak egy, vagy egynéhány népnek és kornak, hanem tenéked és a te gyermekeidnek is, tehát úgy a jelenre, mint a jövőre nézve szólnak.

Messze vagy Tőle nagyon? Félsz, hogy soká, vagy egyáltalán nem jutsz haza?

Óh, ne erre gondolj, hanem éhségedre és sülyedtségedre, mint a tékozló fiú, — fordulj vissza végzetes útadón, amelyen idáig jutottál s akkor meg fogod látni, hogy az, akinek udvarában te, a te furdalt lelkeddel és szédülő szíveddel csak bérés kívánnál lenni, már régen gyermeként vár haza!

Egyházunk megújhodása·

V. Krisztus, a király.

1. Kor. 15: 25.: Mert addig kell néki uralkodnia, míg nem ellenségeit mind lábai alá veti.

A megtérés csak kezdete és kiinduló pontja egyházunk „megújhodásának, de egyáltalában nem meríti ki azt.

Istennek az Ő anyaszentegyházával egyáltalában nem csak az a célja van, hogy legyenek Őhozzá megtért, magukat az Ő megváltottainak érző lelkek, akik aztán Őt szünet nélküli boldog hálaadással magasztalják, élvezik a keresztyéni élet belső örömeit és szépségeit és igyekeznek, a bűnös világtól minél jobban elzárkózva, már e földön lehetőleg mennyei módra formálni érzés- és gondolatvilágukat, szavaikat és tetteiket. Isten egyáltalában nem egy ilyen szent és kegyes „zárt kört” akar az Ő anyaszentegyházában a megtérés által létesíteni. Istennek a végző célja e világban és e világ fölött, amint azt Ő minékünk kijelentette, *ország*, tehát országlás, uralkodás. Anyaszentegyháza ezért e célnak megfelelően nem lehet egy, a világtól elhúzódó és azt sorsára hagyó zártkörű pietistikus társaság, hanem egy hadsereg kell, hogy legyen, amely rendszeres hadműveletekkel, fáradhatatlanul és megszünés nélkül vérezve és verejtékezve igyekszik előmozdítani az egész világban, annak áthatásával és meghódításával az Ő szentséges uralmi céljait.

Isten pedig az Ő uralmát — amint ez a bibliai kijelentéséből szintén egészen világos — nem pusztán személytelen Törvények és elvont Esmék által akarja gyakorolni. Ahogyan magát Istant, úgy az Ő országlását sem gondolhatjuk el másnak, mint a szó legfenségesebb értelmében *személyesnek*. Ez pedig azt jelenti, hogy Isten a Jézus Krisztus által akar uralkodni, akiben Ő mindenünk magát a maga személyiségének teljes mélységében, gazdagságában és erejében közölte és akinek Ő „mindent átadott”, úgy, hogy „senki sem ismeri az Atyát, csak a Fiú és akinek a Fiú akarja megjelenteni”. (Máté 11:27.)

Isten országa tehát egyedül a Krisztus királysága által valósulhat meg. Egyházban élni annyit jelent, mint küzdeni a Krisztus királyi zászlaja alatt, az Ő uralmának megvalósulásáért, a magunkén elkezdve *minden* emberi életterületen és minden világi életviszonyban. És az egyház akkor újhodik meg, hogyha ezt az elhomályosult, többé-kevésbbé feledésbe is merült hivatását és kötelességét újra metszöen éles világossággal fölismeri és a megtérés fölfakasztotta titkos forrásokból merített szent energiával újólag követni kezdi.

„Egyház” nem lehelünk újra addig, míg meg nem térünk Istenhez. „Keresztyén”, azaz krisztusi egyház nem lehetünk újra addig, amíg bűnbánó szökött katonákként vissza nem térünk újra a nagy Királynak zászlaja alá, harcolni most már híven és mindhalálig.

„Mert addig kell néki uralkodnia, míg nem ellenségeit mind lábai alá veti.” Az Ő uralma tehát nem valami békés országlás, amelynek — mint a földi királyokénak — megvannak a maga természet- és törvényszabta korlátai. Az Ő uralma — mint az antik világ Nagy Sándoraié és világ bíró római császáraié, akikről Pál apostol e képet vette — szakadatlan hódítás, országa hatalainak egyre tovább és tovább terjesztése, az ős Ellenség: a Gonosz ellenállásának leküzdésével és folytonosan, mind a véig megújuló makacs és rettenetes ellenámadásainak meghiúsításával, — mindaddig, míg létre nem jön az a Krisztustársadalom, amelyben már, e földön is úgy, mint a mennyben, csak Ő uralkodik: úgy, hogy ez az országlás akkor már nem lesz egyéb, mint az, amit a pásztorfiú cselekszik, amikor életét kockázatot kúzdelmek árán kiirtván az utolsó farkast is, mely atyának nyáját veszélyeztette, sebekkel borítva, de diadalérzettől égő szemekkel és feszülő inakkal, odatereli a megmentett nyájat Atyja elé: a tájon dicső nyugalom ül, az est harangja imádsággal tölti be a leget, a vad ellenség utolsó halálhörgése is elhallgatott s Atya és Fiú boldog nyájuktól környezetten, örömrészketve borulnak egymás kebelére... „Aztán a vég, amikor átadja országát az Istennek és Atyának... hogy az Isten legyen minden mindenekben”. (I. Kor. 15: 24. és 28.)

Eddig kell néki uralkodnia és *eddig* kell az övéinek, anyaszentegyházának érte és vele harcolni.

Ebből már most az következik, hogy a keresztyén életprogramm nem lehet kisebb és szűkebb, mint ez: harc a Krisztus uralmáért az emberi élet minden, akár „vallási”, akár „világi” területén — amely kétféle terület közt, mint ez a szempont a legvilágosabban mutatja, nem lehet lényeges különbség! — és a keresztyén egyház (mindegy, bármelyik földi alakjában is, de legkivált ép a reformátusban, a kálvinban: hiszen a Krisztus királyságának minden átfogó gondolatát senki sem emelte ki fenségesebb erővel és következetességgel, mint épen a mi nagy Tanítónk!) nem lehet más, mint ennek az uralomnak folytonosan előretörő hadserege és a hadsereget folyton fölfrissítő hadiiskolája.

Tehát a keresztyén egyháztag áruló jobbágyává és szökött katonájává lesz az Ő Királynak és Hadvezérének abban a pillanatban, amint rá engedi magát csábítani arra a — sajnos, magyar reformátusaink és első sorban épen református intelligenciánk körében nagyon is elharapózott, sőt mondhatni uralkodó, tetszetős, de bensőleg keresztyéntelen — gondolkozásmódra, amely szerint „a vallásosság és a keresztyénség csak maradjon

meg a maga körében szent, ünnepi érzelemként; a világi élet-, viszonylatokba pedig ne igyekezzék beleártani magát, mert azoknak megvannak a maguk külön belső törvényeik, amelyek azokat autonom módon szabályozzák és amelyekkel a keresztyénségnek leginkább csak érzelmi és hangulati ereje úgysem veheti föl a versenyt; csak zavarokat okoz és önmagát járatja le, ha beléjük nyúl!"

Annak a szempontjából, akinek az Atya királyi jogon adott ált mindeneket és aki királyi igénnyel lépve az élet kuszált és elnyűtt arca elé, így szól: „*Íme, én mindeneket megújítok!*” (Jel. 21: 5.) épen ellenkezőleg áll a dolog. A keresztyénséget csak egyedül azzal lehet lejáratni, hogyha érzelmek és hangulatok szűk körére korlátoljuk s bezárjuk egy, csak ünnepenként megnyíló szentély pókhálós falai közé. Csak ép azzal az eggyel lehet a keresztyénséget lejáratnunk, hogyha elismerjük annak a lehetőséget és jogát, hogy valaki keresztyéni módon érezheszen, bizonyos korlátok között így gondolkozhassék s olykor talán — az életének legfölmagaszatosabb pillanataiban — így cselekedhessek is; ele nem ismerjük el annak a lehetőséget és jogát, sőt, több-kevesebb jóhiszeműséggel, még tiltakozunk is kézzel-lábbal az ellen, hogy Krisztusnak beleszólása, még pedig irányító, uralkodó beleszólása legyen a gazdasági életbe, a nemzeti politikába, az állam rendjébe, a nemzetek és népek egymással való viszonylataiba, a tudományba és a művészetbe, a sajtóba és a közélet erkölcséibe. Nem, a keresztyénség nem bukhatik meg, csak egyféllel módon: akkor, ha lemond a Krisztus királyi igényeinek egyetemes megvalósításáról s mint áruló várnép, kapitulál az ostromló ellenségnak a kapitány háta mögött. És a keresztyén egyház nem mondhat, csak egyetlenegy esetben csödöt: akkor, ha a hét napjai közül csak a vasárnaphoz, az emberi élet pillanatai közül csak az érzelmileg legtelitettebbekhez, a világi életkörök közül csak a legparádésabbakhoz, leghagyományosabbakhoz és a legszűkebbekhez tart igényt és tagjait nem hódításra, hanem alkura vagy meghátrálásra neveli.

Egyházunk akkor fog majd megújhodni, amikor a megtért tagjai alázatos szívvel, de emelt fövel így szólanak önmagukhoz és a világhoz: elég volt az alkuból és a hátrálásból; előre Krisztus, a király nevében, minden ő ellenségei: a hazugság, a képmutatás, a kapzsiság, a kizákmányolás, a sötétség, a fajtalanság szívének szegézett éles és tiszta lelki fegyverrel, — elszaggatva minden kedves köteléket, lemondva minden előkelő és divatos előítéletről, önboldogságunk romjain gázolva és sáncárkokat töltve holttesteinkkel, ha kell, de a győzelem teljes bizonyosságában, mert a mi Királyunk nem lehet gyáva és hazug, — és Isten, aki Önéki minden átadott és az idők végéig Őáltala akar országolni, nem lehet erőtelen és következetlen, nem lehet nem jó és nem igazságos!

Egyházunk megújhodása*

VI. Akik előttünk jártak.

Zsidók 13: 7 — 9.: Emlékezzetek meg a ti elől-járóitokról, akik szólották néktek az Isten beszédet és figyelmezvén az ő életük végére, kövessétek hitüket. Jézus Krisztus tegnap és ma és örökké ugyanaz. Különböző és idegen tudományok által ne hagyjátok magatokat félrevezettetni; mert jó dolog, hogy kegyelemmel erősítessék meg a szív, nem ennivalókkal, amelyeknek semmi hasznát sem veszik azok. akik azok körül járnak.

Krisztus királyi hatalma és fensége egyazon felebbezhetetlen igénnyel terjed ki a tegnapra, a mára és az idők végéig tartó holnapra. Mindig ugyanaz marad Ő, mert mindig ugyanaz az Isten szól belőle bűnt megítélo és megbocsátó, szívet égető és gyógyító, halált meggyőző, életet formáló és világot átalakító föltétlen személyes erővel. Nemzedékek jöhettek és lehetnek: Ő, ha képet az emberek felfogásában egyre változtatva is, nem szűnik meg ugyanazzal a lényeggel és erővel világítani, taszítani és vonzani, — mint ahogyan a hold, mely nemcsak beragyogja a tenger szünetlen egymásra torlódó hullámait, de szabályozza is azok dagályát és apályát, való lényében és erejében, függetlenül a hullámzástól és az árapálytól, mindig ugyanaz marad, hiába török meg a fénye oly végtelen változatossággal, egymáshoz soha nem hasonlítható módokon a hullámok és hullámsorok ezrein és tízezrein.

Azonban bármennyire alapvető fontossága van az Isten üdvrendjében és kegyelmi háztartásában s közelebbről az anyaszentegyház életében a Krisztus királyságának és annak a kijelentésen nyugvó bizonyosságnak, hogy ez a királyság „tegnap és ma és örökké ugyanaz” — a figyelmünket rögtön ezután rá kell irányítanunk Istennek egy másik kijelentett törvényére is, amely az üdv rendjéhez, a kegyelem háztartásához s az anyaszentegyház élettanához époly szorosan hozzátartozik, mint az első.

Ez a törvény nevezetesen, a mi emberi természetünk gyárlóságainak kegyelmes figyelembetételével, szabályozza és előírja a krisztusnak, mint királynak való meghódolás módját s megmutatja, hogyan lehet Krisztusnak, mint hadvezérnek a szolgálatára megfelelőleg beiskoláztatnia a keresztyén embereket.

Ez a törvény a keresztyén *nevelés, hagyomány, átörökés*

nagy törvénye, amelyet az apostoli levélíró felülmúlhatatlan tömörséggel és világossággal foglal össze így: „Emlékezzetek meg...” stb. (7. v.)

Isten, tekintetbe véve a mi emberi gyarlóságunkat — mely, ha Ő maga szólana hozzánk közvetlenül, „nem birná ki” az Ő szavának „lángoló tűzét, sűrű homáyat, sötétséget, szélvészét és trombitaharsogását”, „melyet akik hallottak, kérték, hogy ne intézessék hozzájuk szó” (Zsid. 12:18—20.), emberek által küldi nekünk az Ő parancsoló és megváltó izenetét. Azoknak, akik egyébként emberi természetük gyarlóságában testvéreink, de korban, hitben, bölcsességen, tapasztalásban, jellemben „elöljáróink”, tehát „elöttünk járnak”, az életeszményeivel és az életpéldájával vonz, terel és kötöz oda bennünket a Krisztus királyi trónjához és iskoláz az Ő hadi szolgálatára. minden keresztyén nemzedéknek ád Isten az ő anyaszentegyházában ilyen „elöljárókat” s velük és általuk kijelöli az illető nemzedék számára legalkalmasabb, történelmi helyzetéhez és lelki természetéhez legjobban hozzászabott utat a Krisztus követésére, az érte való harcra s a majdan vele együtt leendő uralkodásra. A családi, a gyülekezeti, majd az egyes nagyobb történelmi közösségekben kialakuló nevelés a térben és időben együtvártatkozó lelek ábrázatán bizonyos közös vonásokat domborít ki. Ezek a közös vonások nemzedékről-nemzedékre átörökölve hagyománnyá lesznek s így szolgáltatják a szilárd alapot és a természetes kapcsolódási pontot a Szentléleknek az egyéni lelkeken minden újra kezdődő munkájához. Isten a maga Lelkének megújító hatásai számára s ezzel a Krisztus uralma számára nevelés, hagyomány és átörökös által készítí elő az egyes emberi telkek. A múlt Istenbizonyságainak közvetítése nélkül nincs és nem lehet a jelenben sem Istenben való élet. Az olyan leleknek, akik a keresztyéni nevelés, hagyomány és átörökös folytonosságából akarva vagy akaratlan kiszakadtak, magát Istant is, az Ő Krisztusában, csak keservesen, sok nehéz vergődés árán sikerül, ha ugyan akkor is egyáltalán sikerül, megtalálniuk. Aki a sötétségen kénytelen volt elvéteni a hazavezető rendes, csinált, taposott utat, vagy könnyelműségből, makacságából szántszándékkal mellőzte azt, — lehet, hogy így is haza- jut, de mennyi idő- és erőpazarlás árán! mennyi mocsárba gázolhat, hány szakadékba eshetik belé; milyen fáradt és bosszús lesz; amikor hazajut; mennyire nem fogja tudni kezdettől fogva zavartalanul élvezni az otthon és a viszontlátás örömeit; és mily sokáig fogja kínozni az a bűnbánó gondolat: mégis csak legjobb lett volna a természetes, az egyenes üt!

Ez a mérhetetlenül nagy jelentősegük van a keresztyén anyaszentegyháznak az életében, tehát a Krisztus királyságának a kibontakozásában a történelmileg kialakult keresztyéni hitvallásoknak, felekezeteknek, földi egyházaknak. Senki a maga keresztyén életének a kialakulásában nem mellőzheti büntet-

lenül az ő előtte jártaknak útját, példáját, eszményeit. Senki a maga lelki elfacsarodásának végzetes kockázatára nélkül nem szakíthat könnyelműen atyái hitvallásának útjával, amíg becsületesen végig nem járta azt. Senki sem lehet közömbös a századoknak az ő lelkében is ott szunnyadó nevelő, formáló szava, felséges Istenbizonyiságai iránt, — senki sem cserélgetheti másod, sőt tizedrangú indító okokból a vallását és a felekezetéi anélkül, hogy előbb-utóbb áldozatává ne lenne „a különböző és idegen tudományok által való félrevezetettések”, tetszetősnél tetszetősebb külsőben megjelenő idegen világnézetek, életfilozófiák, valláspótlékok és lélekmaszlagok bódító propagandájának, amely a szívet utoljára is éhesen hagyja, mert annak — „jó dolog, hogy kegyelemmel erősítessék meg a szív” — egyetlen maradandó kielégülése csak a Jézus Krisztusban teljessé lett megváltó Istenszeretet: a kegyelem lehel.

„Különböző és idegen tudományok álland ne hagyjátok hát magatokat félrevezettetni” ti se, magyar refomátusok! A mi egyházunk megújhodása, a mi megtérésünk, a mi Krisztusnak való meghódolásunk és csatarendjébe való állásunk, Isten imént megmagyarázott nagy törvénye és kegyelmes akarata szerint nem következhetik be másként, mint a mi előttünk jártaknak az útján, a mi történelmünk lelkének beszédét hallgatva, a mi múltunkban, a mi fejlődésünkben kijelentett keresztyéni életigazságokra, életeszményekre és hősi életpéldákra figyelmezve. Mi nem tudunk másként jó keresztyének lenni, csak hogyha jó reformátusok vagyunk; mi nem tudunk másként, egyénékül és egyházul, megújulni s magunk körül új életet teremteni, csak úgy, hogyha a mi keresztyén hitvallásunk régóta világító nyomai által kijelölt, a mi lelkünkhez egyedül természetesen hozzászabott úton indulunk meg a jövő felé!

E nyomok ott világítanak hitvallásunkban (II. Helvét Hitvallás) Heidelbergi Káténkban, Énekeskönyvünkben és — mindeneknek is alapjaként — Bibliánkban. minden attól függ, kihúlt és megfeketült lávarétegek lesznek-é ezek a számunkra tovább is, mint eddig azok voltak, sajnos, már 2—3 emberöltő óta, — vagy pedig merész elszántsággal és legyőzhetetlen szerettel leásunk bennük addig, amíg el nem jutunk az örök, a központi tűzig, amelyből ezek születtek s amelyből mi is újjászülethetünk: Isten kegyelmének személyes, Boldog, élet- és világátalakító megtapasztalásáig, a reformáció felfedezte igaz, ősi, tiszta evangélium ujjmutatásai szerint!

Minden ettől függ. Vagy eljutunk ide s akkor, kegyelemtől megerősített szívvel, megújhodunk és megújítunk — vagy nem s akkor erőnk és életünk fel fog emésztődni az „eledel körül való haszontalan járásban”, a világ szolgálatában, amely megújhodást sohasem szerez, csak szomorú elkopást, lelki elértéktelenedést és tönkremenést vonhat maga után.

Melyiket válasszuk?

Egyházunk megújhodása*

VII. „Evangélizáció”

Zsidók 3:1., 7—15.; 4:1 — 2.: Anna ko káért szent atyafiak, mennyei elhívásnak részesei, figyelmezzetek a mi vallásunknak apostolára és főpapjára. Krisztus Jézusra Annakokáért aminta Szent Lélek mondja: Ma, ha az Ö szavát halljátok, meg ne keményítsétek a ti szíveteket, mint az elkeseredéskor, a kísértés ama napján a pusztában, ahol a ti atyáitok próbára tevessel megkísértének engem és látták az én cselekedeteimet negyven esztendeig. Ezért megharagudtam arra a nemzettségre és mondám: mindig tévelyegnek szívükben; ők pedig nem ösmerték meg az én útaimat. Úgy hogy megesküdtem haragomban, hogy nem fognak bemenni az én nyugodalmamba. Vigyázzatok atyámfiai, hogy valaha ne legyen bármeiyikötöknek hitetlen gonosz szíve, hogy az élő Istenről elszakadjon; hanem intsétek egymást minden napon, míg tart a ma, hogy egyikötök se keményíttessék meg a bünnek csalárdsgája által: mert részeseivé lettünk Krisztusnak, ha ugyan az elkezdett bizodalmat mindvégig erősen megtartjuk. E mondás szerint: Ma, ha az ő szavát halljátok, meg ne keményítsétek a ti szíveteket, mint az elkeseredéskor..... Óvakodunk tehát, hogy mivel megvan az ő nyugodalmába való bemenetel igérete, valaki közületek fogyatkozásban levőnek ne láttassék. Mert nékünk kihirdettetett az evangélium, mi képen azoknak: de nem használt nékik a hallott beszéd, mivel nem párosították hittel azok, akik hallották.

Rámutattunk egyházunk megújhodásának *sziűségességére* (egyházunk ma nem elégge *egyház*, nem elégge *krisztusi* és nem elégge *református!*) és lehetséges *módjaira* (megtérés; Krisztus királyságának elismerése; a református lélekbe való elmélyedés!), — Most hátra van még, hogy megmutassuk azokat a *feltételeket* is, amelyeknek alkalmazása mellett ezek a megújhodási módok, a megújhodás szükségének megfelelően, megvalósíthatók lesznek.

Ezen föltételek között első helyen említem az ú. n. „evangélizáció!”.

Ezt a szót és fogalmat újabb időben — hála Istennek! —

egyre gyakrabban halljuk emlegetni egyházi és vallásos életünkben; ám egyelőre még igen nagy részünk úgy van vele, mint a gyerek az új játékával, amelynek még nem ismeri a szerkezetét: gyönyörködik benne, de — nem tud vele mit csinálni. Ehhez járul aztán még, hogy vannak minálunk is, épügy, mint egyebütt, Krisztusért és az Ó anyaszentegyházáért mélyen és őszintén buzgó lelkek, akik az evangélizációra valósággal az életüköt teszik föl, de akik egyéniségükben, nevelődésükben, környezetükben mélyen rejlő okok miatt az evangélizációt — illetőleg azt, amitők annak gondolnak — túlságosan hozzáközik bizonyos, sokszor egyoldalú és szűk, gondolati és kifejezésbeli formákhoz és túlságosan csak bizonyos — üdvös, de muhandó — érzelmi állapotok fölkeltését célozzák vele. Ennek természetes visszahatása viszont abban jelentkezik, hogy más, szintén nagyon értékes, de másféle szabású lelkek — különösen, ha bienső életük megnyilatkozásaiban a kelleténél is tartózkodóbbak s viszont másfelől kelleténél jobban hajlanak vallási téren a conservativismusra — azt képzelik, hogy „evangéлизálni” máskép nem is lehet, csak olyan félszeg kegyességgel és olyan, szándékosan megszűkített és elsötétített lelki szemhatárral, mint ahogyan azok szoktak — és ezen a címen általában bizalmatlanokká válnak „az” evangélizáció iránt. Az eredmény: félreértés félreértés után és — aminek egyes jelei már rég észrevehetők — az evangélizáció s vele együtt az egyház-megújhodás szent ügyének keserű és terméketlen pártharcok forrpontjává válása.

Pedig ezeket a félreértéseket és ezeket a pártharcokat, széreny nézetem szerint, könnyen ki lehetne kerülni s ahol még ki nem törtek, megelőzni. Az evangélizációban — az Isten igéjének világosságánál — egyszerűen nem módszert kell látni, hanem *léparancsot*; nem egy bizonyos papi, pásztori, igeHIRDETŐI, közösségszervezési *típust* a többi lehetséges mellett, hanem minden lehetséges és elképzelhető pásztori, igeHIRDETŐI s általában egyházépítő és egyházmegújító munkának *alapföltéTELÉT*, amelyet nem emberek eszeltek ki egyéni Ízlésüktől vezettetve, vagy korszükségtől kényszerítve, hanem maga a Jézus Krisztusban önmagát föltárt elő Isten rendelt el és írt elő Anyaszentegyházának örökkérvényű létföltételeként.

Mit jelent ebből a szempontból evangélizálni? Sem többet, sem kevesebbet, mint az egyház *minden* életnyilvánulásai — elsősorban természetesen az igeHIRDETÉST, de nem egyedül csak azt — úgy irányozni, úgy szervezni, olyan szellemmel eltölteni, hogy az egyháztagokban fölébredjen, vagy ha már fölébredt, állandóan ébrentartassék, mélyüljön, fejlődjék az a tudat, hogy ők „szent atyafiak”, „mennyei elhívásnak részesei”. (3:1.) Mert az evangélium, azaz a Jézus Krisztus hozta isteni örömhír

ezt jelenti. A mi egyházunkra, a mi papjainkra, a mi minden néven nevezendő lelki munkásainkra *ennek* az evangéliumak a hirdetése van bízva. És semmiféle egyházi munka — az igeirdetés époly kevéssé, mint a hitoktatás, vagy a lelkipásztorkodás — nem elégedhetik meg afféle (pedig igen gyakran hallott) célkitűzéssel, hogy az egyház tagjait becsületes, tiszteles, munkás és istenfélő „honpolgárokká” formálja. Nem, a keresztyén egyház tagjainak többeknek kell lenniök és többekké kell lenniök: keresztyénekké, azaz „mennyei elhívásnak részeseivé”, mennyei polgárokká, szentekké. Olyan lelkekké, akiknek igazi hazájok, ahol vágynak, mert drága atyai üzenettel híva vannak s amelybe már a véges földi lét korláta között belenőni igyekeznek: az örökkévalóság. Olyan lelkekké, akik a Jézus Krisztus ereje által, melynek „részesei lettek”, hitben, szeretetben és igazságban megújultak, az önzés és a hazugság bűneivel — amely kettő a szülője valamennyi többinek — öntudatosan szakítottak s napról-napra jobban formálódnak át a krisztusi áldozat-élet teljességére.

A mi egyházunknak csak ilyen tagok kellenek és ezért a mi egyházunknak minden megújító munkája csak az evangélium hirdetéséből, az evangélizációból fakadhat.

Mert az evangélium nem egyéb, mint „Istennek hatalma minden hívőnek üdvössége”: tehát az Istennek az a megváltó és üdvözítő hatalmas atyai akarata, hogy az emberi lélek „el ne vesszen, hanem örök életet vegyen” azáltal, hogy a hitnek szárnyait egyre diadalmasabban kibontva, az „elkezdett bizodalom” megkoronáztatásául eljusson az örökkélet teljességeibe, az Isten nyugodalmába — és Istennek az a hasonlíthatatlanul áldott kijelentése, hogy ez akaratának eszköze és végrehajtójaként Ő minénkünk a Jézus Krisztust adta testvérünköl és királyunkul, emberi életünk igaz emberi segítőjéül, táplálójául és istenivé dicsőítő isteni Urául.

Ahol ez az evangélium nem hirdettetik, ott nincs egyház. És ahol ez az evangélium az egyház életében a sok ráhullott törmelék, vagy ráakgatott cifraság alól föl nem szabadítattak: ott nincs kilátás az egyház megújhodására.

Nem mondomb azt, hogy a mi egyházunkban az evangélium eddig nem hirdettetett s hogy különösen az elmúlt fél évszázad folyamán — magyar református egyházunk belső életének e valamennyi eddigi között legszerencsétlenebb korszakában — teljesen elnémult volna a róla való bizonysságtétel.

De meg kell mondnom őszintén először is azt, hogy az evangélium a mi egyházunk életében eddig még — a reformáció hőskorát s talán még a XVII. századbeli puritánus megújhodás rövid korát leszámítva — sohasem érvényesült azzal a központi erővel, hatalommal és méltósággal, amely megillette

volna és amely tellett volna tőle (mindig másodrendű értékekkel: politika, morál, theologia, szónoki hatások stb.) került egy színvonalra! Csoda-e azután, hogy azok, akik ezt a központi helyéből és értékéből kimozdult evangéliumot hallották hirdetni, „nem párosították hittel, amit hallottak”: vagyis a szívük — ez a második nagyon szomorú és nagyon világos tény, amit őszintén meg kell mondanom — nem rendült meg és nem nyilt meg annak hallatára, nem érzett leküzdhetetlen indítást, hogy az élő Jézus Krisztusnak meghódoljon, — sőt ellenkezőleg, a történelmi megpróbáltatások szomorú, végevárhatatlan pusztai vándorútján, elkeseredett, makacsul bezárult és megkeményedett a szívük, szíla], pogányos magyar „vastagnyakú” dac kezdeti benne elharapózni — és az eredmény annyi „hitetlen gonosz szívnek” az élő Istenről való elszakadása lett.

Végül pedig volt még egy harmadik nagy baj is, amire szintén rá kell mutatnom: az, hogy a múltban s leginkább pedig a legközelebbi múltban, nem vettük elégé figyelembe Isten igéjének azt az intelmét: „intsétek egymást, míg tart a ma *Az egyháztagok nem éreztek elég felelősséget egymás lelke iránt*. A pap prédkálhatott akármilyen igazi evangéliumi szellemben: a hallgatók tán megindultak rajta, de a szívükbe, makacs és megkeményedett szívükbe, nem engedték belenyilallani a megrázó apostoli tapasztalást: „Jaj nekem — énnekem is —, ha az evangéliumot nem prédkálom!” Jaj nekem, ha magam is nem leszek evangéliumi, bizonyágtevő lélek és élet — a szavaimmal s még inkább a cselekedeteimmel! Jaj nekem, ha a reám bízott lelkekhez nem úgy szólok és nem úgy viselkedem, mint akinek magamnak hazám az örökkélet, aholá Atyám elhívott s ahol a Jézus készítette hely \Tár reám, — hogy meggyőzem őket, hogy őnekik is van ott hazájuk és helyük, hogy őnekik is szól a mennyei elhívás!

De — és ez is az evangéliumból következik — múltunk, atyáink és magunk minden bűnére van még bocsánat, mert még „tart a ma”. A végtelen irgalomú Isten épen most, épen ma, hatámas új alkalmat nyitott az evangélium hirdetésére. Rettentően nehéz helyzetünk s a külföldi hittestvéreknek ebben megnyilvánuló segítő szeretete együtt teszik ezt a páratlan alkalmat, ezt a csodálatos lehetőségekben gazdag „mát”.

Óvakodjunk tehát az elkeseredésben újra megkeményíteni szívünket, *ma*, amikor újra haljuk a nagy mennyei Kihívónak hol félelmesen mennydörgő, hol édesen suttogó szavát. Óvakodjunk tehát, ... hogy „valaki közülünk fogyatkozásban levőnek ne íáttassék”: teljesedjünk meg mind evangéliummal, hittel és felelősségérzettel Akkor lesz bennünk élet és akkor bizonyos a megújulásunk.

Egyházunk megújhodása. VIII. Krisztus teste, Krisztus tagjai.

*1. Kor. 12:27.: Ti pedig a Kriszlus teste
vagyok és tagjai rész szerint.*

Az evangélizáció munkáját úgy is lehet tekinteni, mint a királyi Krisztus hadserege számára való toborzást. Minél több lélek ébred az evangélizáció által tudatára a maga mennyei elhivatásának: annál több harcrakész, tehát igazi, hasznavezető, élő tagra számíthat a Krisztus földön vitézkedő anyaszentegyháza, az „ecclesia militans”.

Azonban a toborzás s illetve az azáltal való megnyeretés ténye maga még nem teszi a katonát valódi katonává. Azzá csak akkor lesz igazán, hogyha már megkapta a maga beosztását is a hadsereg nagy szerves egészébe, s hogyha, mint ennek az óriási acélttestnek egy kicsiny, de a maga helyén mégis nélkülözhetetlen izma vagy idege már megtanulta kifogástalanul szolgálni az egész szervezetnek a fő-diktálta céljait.

Krisztusnak, a királynak az evangélizáció toborzottá harcosai is így kell, hogy beleidegződjének az Ö „testébe”, amely az Egyház „Rész szerint”, azaz mindenki a maga helyén e test szerves és nélkülözhetetlen tagjának kell, hogy érezze és tudja magát. Mindegyiket a királyi Fő parancsolta célnak kell mozgatnia, mindenki a királyi Főből kiáradó léleknek és életnek kell átjárnia. Tudjuk, hogy már egy világi hadseregnél sem elegendő záloga a győzelemnek az, hogyha a katonaság egy külsőleges vasfegyelem gépiességébe elegendőképen be van „dresszirozva”: már olt is nagyon szükséges a lelkesedés magának a hadvezetőségnek és a hadviselő államnak a céljáért s a rokonszerv és a bizalom az alsóbb és magasabbrangú parancsnokló tényezők iráni.. Annál bizonyosabb hát, hogy egy olyan lelki szervezet, mint aminő az egyház és egy olyan szellemi harc, mint aminő annak a munkája, a tagoktól és résztvevőktől nemcsak a külsőleges engedelmességet, hanem a királyi Hadúr lelkéhez való áthasonulást, élettípusára való átformálódást is megkívánja. Ezért van benső összefüggés a „Krisztus királysága” és a „Krisztus teste” között; ezért, hogy

Krisztus csak egy olyan hadinép felett uralkodhatik, amelynek minden egyes tagja szerves alkatrésze az ő testének, azaz részese az ö életének — élete céljának, indításainak, erőinek.

De hát vájjon nem túlfűtött bibliás kegyeskedés-e ilyen kifejezésekkel élni, ilyen követelményekkel előállani? Hogy minden, még a lehető leggyarlóbb és legegyszerűbb keresztyén egyhátag is „részese legyen a Krisztus életének?” Hiszen ehhez akkora lelki átalakulás, a hitnek akkora kifejlődése és megerősödése, a gondolkozásnak akkora fölemelkedése, az érzsések akkora kifinomodása, az akaratnak oly nagy hősiességgel való eltelése szükséges, amilyenre csak az egyhátagok egy csekély töredékénél lehet — és még azoknál is mikor lehet majd? — számítani 1 Minek tehát a mértéket az elérhetetlenséig fölfokozni és mindeneket, akik e mértékhez alkalmazkodni nem képesek, szükkebblűen mintegy kirekeszteni az egyház életéből s munkájából?

Ezeket az aggodalmakat hadd oszlassam el azzal, hogy annak az egyszeri embernek a töprengéseihez és elhatározásához hasonlítom, aki elszánta magát rá, hogy meg fog tanulni úszni, de egyszersmind azt is feltette volt magában, hogy a vízbe csak azután fog belemerészkeni, miután már — meg tanult úszni.

Ehhez hasonló gyáva, terméketlen és nevetséges eljárás volna a Krisztus nevére megkeresztelt egyhátagoktól, hogyha ők a krisztusi élet élését, tehát az igazi egyhátaghoz méltó élet megkezdését és elsajátítását akkorra akarnák halasztani, amikor a már hiánytalanul birtokába jutottak az ehhez, szerintük, szükséges hitbeli és egyéb magasrendű lelki feltételeknek — ami persze a legtöbbjük számára csak szép körülírása ennek a nagyon rideg szónak: „Soha”.

Nem: a krisztusi élet árjában úszni is csak egyetlenegy módon tanulhatunk meg: úgy, hogyha a tanítómesterben bízva, belevetjük magunkat. A krisztusi élet elsajátításának, a Krisztus elő tagjává való átformálódásnak gyakorlati szempontból egyetlenegy törvénye van csupán — és ez nem így hangzik: igyekezzél eljutni finom és csodászerű lelki élményekre, tarts egész valódat felforgató „szentgyakorlatokat”; hanem így: „próbáld meg, kezdd meg!” Épen az a hasonlíthatatlan áldása a Krisztussal való életközösségnek, hogy az abba való eljutáshoz nem szükséges az embernek — mint a régi keleti és görög mysteriumokba felvétetni kívánóknak — átmenniök az előkészítő műveletek, a titokzatos ritusok egész sorozatán: annak az útja nyitva áll mindenki számára, aki egyszer kívánja ezt az életközösséget és komolyan elszánja magát reá; nyitva áll, csak rá kell lépni, csak meg kell kezdeni.

És mivel kezdjük el a Krisztus életében való részvételt? Nagyon egyszerűen: a Krisztus munkájában való részvétellel. Mert hiszen az élet útja nem ez: igyekezzél minél szorgalmasabb lenni, hogy azután minél többet dolgozhassál; hanem ellenkezőleg, igyekezzél minél többet dolgozni, hogy ezáltal minél szorgalmasabbá fejlődjél; hogy — mint az evés közben megjövő étvágy — minél jobban meghódítsa lelkedet munka közben a munka szeretete.

Krisztus munkája pedig — ki ne ismerné el? — az önfeláldozó testvéri szeretet munkája. Aki egyszer a szeretetnek e névre méltó bármely munkáját végzi, az már reálépett a Krisztussal való életközösség útjára s minél mélyebben elmerül ebbe a munkába, minél jobban ráadja testét és lelkét, minél jobban megszereti azt: annál jobban meg kell, hogy szeresse magát az Urat is, a néki való engedelmességet s az érette való harcot és annál inkább átalakul — a természeti áthasonulás csöndességevel, de kényszerűségével is — a Krisztus testének tagjává.

Nem egyház az, csak halódó árnyképe annak, ahol a tagok közül mindenek, akik arra képesek és hivatottak, tehát kötelesek is, részt nem vesznek valamely, intézményesen beállított szeretetmunkában. Tehát ahol csak öletszerűen „jótékonyságnak” a tagok a maguk, vagy legföljebb egy többé-kevésbé magánjellegű társulat nevében; nem pedig programszerűen dolgoznak és áldoznak az egyház valamelyik szegény- vagy beteggondozó, vagy másféle szeretetintézményének a szolgálatában.

Ezt jelenti a kálvini felújítása őskeresztyén *diakónia*, amely minden normális berendezettségű evangéliumi református egyház képéhez épen úgy hozzá kell, hogy tartozzék, mint az ige-hirdetés és a sákrumentumok kiszolgáltatása (természetesen ezek alapvető elsőbbségének fönntartásával).

A mi magyar református egyházunk megújhodásának is egyik alapföltétele: a rendszeres egyházi szeretetmunka megindulása, amelyet a tagok mint egyháztagok s nem pusztán mint „jó szívek” végeznek: éhezőkön és szomjúhozókon, jövevényeken és mezíteleneken, betegeken és foglyokon — Királyukért. (A Máté ev. 25: 31 skk. szerint.)

De az egyházi szeretetmunka megindulásához viszont az kell, hogy legyen egy erős egyház, amelyik ezt a munkát a saját lábán (tehát mindenféle külső segítség nélkül) megszervezni és fenntartani képes. Hiszen ahoz, hogy a tagok úgy működjenek, ahogyan azt a testben lakozó lélek kívánja: szükséges, hogy magának az egész testnek is legyen állandó, egyenletes

életereje, amelyet a tagokba ál tud árasztani — ehhez viszont szükséges bizonyos állandó erőforrások egyenletes igénybevétele, ami a táplálkozás útján történik.

Az egyház testének is táplálkozna kell tehát s az erőforrás, amelyet erre a célra újra, meg újra, rendszeresen igénybe vesz és kell vennie: a hívők szíve. Az egyháztagoknak az a szeretete, amely nemcsak más egyéni tagokra, hanem — még magasabba felfokozott önzetlen áldozatkészséggel — a tagok összességére, a test egészségére, tehát magára az egyházra irányul.

Az az egyház tehát, amelyiket nem a saját hívei tartanak fenn és fejlesztenek rendszeres áldozatkészségükkel — tényleges állapotát illetőleg nem érdemli meg „a Krisztus teste” nevet.

Az az egyház, amelyik kegyes hagyományokból vagy más ősi jussokon rámaradt nagy vagyonában bízik, abból éldegél s még abból akar fejlődni is — csak olyan értékű „Krisztustest”, mint amennyit ér „Krisztustagnak” az olyan ember, aki azért tartja magát nagyon jó „kálvinistának”, mert az ükapja az X-i kálvinista templomban van eltemetve..., amely templomba azonban ő maga egyáltalában nem jár s másba még kevésbbé.

Az az egyház, amelyik kényszeradóból tartja fenn magát, otyanformán tesz, mint az az elaggott szülő, aki bírói úton akarja kényszeríteni gyermekéit, hogy tartsák el őt.

És az az egyház, amelyik reménye horgonyát az államsegély fövenypartjába veti, még most sem gondolván meg, hogy ma olyan idők járnak, amikor minden part szakad, ugyanoly okosan és előrelátóan cselekszik, mint az a bárány, amelyik arra kéri a farkast, hogy tartsa el őt. Az el is tartja — de csak a saját maga számára. Lehet, hogy hosszú hizlalóba fogja, de lehet, hogy ha nagy ínségbe jut, még azelőtt felfalja, mielőtt meg-híznék.

Egyházunk megújhodásának, Krisztus testévé válásának másik, az előbbivel együttjáró alapföltétele az, hogy az önkéntes áldozatkészség egyre szélesebb körben meginduljon, hódítson s elhanyagolható parádés függelékből az egyház anyagi önfenntartásának sarkpontjává váljék. Amikor az „adóból” áldozat, a „muszájból” „szabad” lesz: akkor fog az egyházunk megújhodni, vagyis akkor lesz belőle történelmi kadáver helyett újra a Krisztus teste.

Egyházunk megújhodása. IX. Tisztaság.

I. Kor. 5:6 — 8.: Nem jó a ti dicsékedétek.

Avagy nem tudjátok-é hogy egy kicsiny kovász az egész téstát megposhasztja? Tisztítások el azért a végí kovászt, hogy legyetek új téstává, amint hogy kovász nélkül valók vagytok; mert hiszen a mi húsvéti bárányunk, a Krisztus, megáldoztatott érettünk. Azért ne régi kovással ünnepeljünk, sem rosszaság-nak és gonoszság-nak kovászával, hanem tisztaság-nak és igazság-nak kovásztalanságában.

A Krisztus testének, amely az Egyház, nemcsak élőnek, azaz a Fő és a tagok állandó, szerves és tápláló kölcsönhatásában állónak kell lennie, hanem tisztának is: azaz mentesnek minden nem kriszti elemtől, minden, a Krisztus színvonalánál alacsonyabban álló motívumától a gondolkozásnak és az erkölcsiségnek.

Ezt fejezi ki Pál apostolnak ez a példabeszéddé lett híres és kedvelt (v. ö. Gal. 5: 9.) hasonlata a rossz kovászról (ellen-tétben Jézusnak a jó kovászról szóló példázatával, Luk. 13: 20—21. s másrészről Jézusnak a veszedelmes kovászról szóló intelmé-hez kapcsolódva Máté 16: 6.). Ez a minden nap életbe markoló erőteljes hasonlat alkalmat ad az apostolnak egyúttal arra is, hogy az anyaszentegyház állapotát és életét a kovásztalan ke-nyerek, a páskabárán nagy, ősi ószövetségi főünnepéhez ha-sonlítsa, vagyis azt az eszményi követelményt állítsa fel, hogy az egyháznak és tagjainak az élete egy állandó ünnep kell, hogy legyen; a háláadásnak ünnepe a lelki Egyiptom: a bűn rabságából való szabadulásért, amely az újszövetség Bárányának megáldoztatása, tiszta vére hullása árán vált csak lehetővé. Ennek az ünnepnek pedig természetes és műlhatatlan előfeltétele az, hogy a „régi kovászt” — amint a zsidók tették és teszik ma is — páskaünnep előtt „el kell tisztítani” a házból. Vagyis, kép nélkül szólva, az anyaszentegyháznak, a Krisztus házanépének az élete csak akkor lehet méltó ahhoz a végtelen értékű, meg-mentő isteni szeretetáldozathoz, amelynek létét köszöni, hogyha állandó őrködéssel igyekszik kiirtani magából és távoltartam magától az erkölctelenségnek és a hazugság-nak minden krisz-

tusellenes régi kovászát, amelyből egy kevés is elég, hogy a keresztyén élet, a keresztyén gyülekezet erkölcsi és gondolkozásbeli épségét és tisztaságát teljes mértékben megrontsa és tönkretegye. Mert hiábavaló dicsekedve, büszkén és boldogan hivatkozni a Krisztustól egyszer megváltott lélek fenséges jogaira és szabadságára és az ilyen lelkek ből álló egyház felülmúlhatatlan szentségére: ha egyszer a rossz kovász ott van a lelkekben és a gyülekezetben és ha eltávolításáért nem tesznek meg a lelkek és a gyülekezet minden lehetőt, ez a dicsekedés nem jó, azaz hiú és hazug.

Tudjuk, hogy az őskeresztyén apostoli egyház egyik legnagyobb ereje és történelmileg legfényesebb vonása éppen az volt, hogy benne hatalmas lánggal lobogott a tisztaságnak ez a pathosa, ez a szenvédélye, amely Pál apostolnak úgy ezen, mint minden más hasonló tárgyú sorából valami egészen perzelő hévvel csap felénk. És az egyház történelme azt is egészen világosan tanítja, hogy a keresztyénség életében a súlyedés hullámvölgyei mindenkor állottak elő, amikor ez a lobogó szenvédély megapadt és kihült; a nagy fölemelkedések és megújhodások hullámhegyei pedig mindenkor, amikor ez a szenvédély újra hatalmas izzással fellobogott.

Már most, soha még eddig a történelemben hatalmasabb izzással föl nem lobogott ez a szenvédély, mint a kálvini reformációban és a Kálvin egyházában. Úgy, hogy ha van hagyománya a református egyháznak, amely életet és örököst megújhodási forrást jelent: akkor ez a tisztaság szenvédélye. Bár mely református egyháznak is így a miénknek is, bármely időpontban attól függött és függ a megújhodása: tud-é és akar-é úgy gondolkozásban, mint életben a Krisztusnak olyan tiszta teste lenni, tudja-é és akarja-é a régi kovász eltisztításával a Krisztus igazságát és a Krisztus életformáló erejét akkora tisztasággal képviselni, amekkor az adott történelmi helyzetben emberi erő Idol egyáltalán telik?

Református tisztaság a gondolkozásban: az erre való eljutásnak és az ezt veszélyeztető régi kovász eltisztításának két nagy föltétele van: a református iskola és a református irodalom újjáteremtése.

Református iskoláinknak a jövőben nem a számuk szaporítására (az erre irányuló dicsekedés „nem jó”), hanem a szellemük tisztítására s ezzel együtt mélyítésére kell törekednünk. Erre pedig az út nem az államsegély hínárjába való végzetes bellegázoláson át, hanem az abból való céltudatos kivergődés mellett, egyfelől a vasárnapi iskolai munka legintenzívebb és legrendszeresebb beállításán, másfelől az erőteljes ref. világnezeti szellemű tanár- és tanítóképzésen át vezet.

Református irodalmunknak sem az volt a legutóbbi száz év folyamán a legnagyobb baja, hogy nem volt eléggé termékeny bár voltak olyan területek — tudományos és népszerűsítő vi-

lágnézeti irodalom, tudományos, szépirodalmi és művészeti kritika, napi- és időszaki sajtó stb. — amelyeket mennyiségileg is teljesen elhanyagoltunk) —, hanem az, hogy nem volt elégé belterjes: nem képviselte a református szellem igazságát és tisztaságát akkora mélységgel és akkora erélyel, amekkorát a Szenczi Molnár Albertek, a Bod Péterek és a Hatvani Istvánok törvényeszerű örököseitől joggal el lehetett volna várni. Ezen kell segíteni mindenekelőtt tervszerű irodalomszervezés és áldozatos irodalompártolás által.

Református tisztaság az erkölcsiségben: az erre való eljutásnak és az ezt veszélyeztető régi kovász eltisztításának megint két nagy föltétele van: a református nevelés átalakulása és a református egyházfegyelem visszaállítása.

Miben különbözik ma a református család, a református iskola, a református közélet nevelő ereje és hatása a nem reformátusétól? Igazuk van talán még ma is azoknak, akik dicsekedve mondják: abban, hogy szabadabb a többinél —, de ez a dicsekedés megint „nem jó” akkor, ha fájdalmasan tapasztalnunk kell, hogy ez a nagyobb szabadság távolról sem jelent ma már, mint ahogyan régen jelentett, nagyobb tisztaságot is. Hogy ez a kettő újra egyet jelentsen: erre kell ma, egyházunk megújhodása érdekében, minden imádságunkkal s minden munkánkkal törekednünk. (Egyik hatalmas iskolai és társadalmi eszköz erre: a ref. szellemű cserkészmunka.)

És mi jellemzi ma a legrikítóbban a református egyház belső életét? Abban, hogy nagyon sok benne a „fegyelmi”, de nagyon kevés benne a fegyelem: az a fegyelem, amelyet Kálvin az egyház idegrendszerének mondott, amely tehát a Szentlélek szolgája és eszköze, nem pedig a fegyelmi paragrafusoknak sokszor poroszlói ridegségű, sokszor több mint samaritánus lágyúságú érvényesítése csupán. Majd mikor visszaáll a maga kálvini szigorúságában, de életleljességében is a református gyülekezeti fegyelem s a lelkipásztoroknak önmaguk fölött gyakorolt cenzúrája: akkor kezd a hajnala fölhasadni egyházunk megújhodásának.

Evangélizáció által, igaz megtérés útján elhívatásának tudatára jutott szent ekklesia; az áldozó szeretet munkái által a királyi Krisztus birodalmává lett kősziklaegyház; iskola és irodalom, nevelés és fegyelem által történelme tiszta lelkéhez visszatért s annak üde forrásvizét mohó örömmel szürcsölő jellegzetes reformátusság: majd, hogyha mindezek meglesznek, akkor „lesz még egyszer ünnep e világon”, akkor lesz még egyszer a régi kovásztól megszabadult szent népnek igazi lelkipáskaünnepé, a feltámadott magyar léleknek igazi nagy húsvétja!

A zsidókérdés.

I. Az igazi Izraelita. (Ahasvérus vagy Nátánael?)

János 1:48. Látá Jézus Nátánaelt öhözzá
menni és monda öfelőle: Ímé egy igazán Izraelita,
akiben hamisság nincsen.

Egy máig rejtélyes eredetű, irodalmilag legelőször a XVII. századbeli Németországban fölbukkant s azóta számtalan költői feldolgozásban részesült legenda szól az örök vagy bolygó zsidóról. Volt Jeruzsálemben egy zsidó varga — akit a legenda Ahasvérusnak nevez — s ennek a küszöbén roskadt össze először a Golgothára vivő útjában a kereszjtét cipelő Jézus. A varga azonban, ahelyett hogy megszánta volna, durva szitkokkal és ökölcsapásokkal készítette újra fölkélésre és továbbvánszorgásra. Jézus erre reáemelte végletenél szelíd és fájdalmas tekintetét s csak annyit mondott neki: „Igen, én elmegyek és megnyugoszom, de tenéked nem lesz többé nyugodalmad”. És azóta Ahasvérusnak nincsen többé nyugodalma: mindig látja azt a szelíd és fájdalmas szemet, mindig hallja azt a nyugodt és mégis ítéletes hangot; jár keresztül-kasul a nagyvilágban, hogy meneküljön ezek elől, de az a szem folyton nézi őt, mint a Hugo Viktor Aranylegendájában a föld alá temetkező Káint az Isten szeme; és az a hang folyton üldözi őt, jobban, mintha fúriák pattogtatnának skorpió-ostort a füle mögött. Járja a nagyvilágot szegény bolygó zsidó, örök zsidó; a halál menekül előle, de ő nem menekülhet az átok elől; nem, mert azt az átkot csak egyvalaki tudja levenni róla, majd valamikor az időknek végén: az, aki reáhelyezte volt - Jézus. Ahasvér nem könyörült Jézuson — és ezért egyedül csak a Jézus kónyörülete fog segíthetni Ahasvéruson. ~

A népek lelkének csodálatosan biztos ösztöne a bolygó zsidó legendájában magát a zsidókérdést, az európai, előázsiai és északafrikai kultúrának e kétezer esztendő óta szakadatlanul szurdaló fulánkját ábrázolta ki. A zsidókérdésben ugyan, — mint minden más, az emberiség lelkét és életét hasonlóan gyötöről, vagy gyötő nagy „kérdésben” — igen sok különböző tény- és oksorozat szála sodródott össze és sűrűsödött meg egyet-

lenegy óriás kérdőjellé s e szálak közül különösen a gazdasági vonatkozásúak részben még a Krisztus előtti századokba — a hellén világkultúra területén szétszórt fogáságutáni zsidóság finánchatalma kifejlődésének kezdőkorába — nyúlnak vissza. Azonban a kérdés lényege mégis csak az, amit az Ahasvér-legendá meglátott: a zsidóság elűzte küszöbéről Jézust és azóta nem nyugodhatik. Mégpedig azért nem, mert Jézusban a zsidóság a saját lelkét üzte el magától — s ennek a lélektelen testnek azért nincs nyugodalma, mert, hogyha öntudatlanul is, azóta folyton a saját elveszített, kivert, megtagadott lelkét keresi, de ő nem fogja soha megtalálni azt a lelket, amíg csak az a lélek — „aki felől írt Mózes a törvényben és a próféták” (Ján. 1: 46.) — Jézus szent Lelke maga meg nem könyörül rajta, meg nem találja és meg nem ragadja őt

A zsidókérdés lényege: egy nagy, szünetlen, kínos, rettentő, örök keresés.

A zsidókérdés megoldása: egy nagy, boldog, győzelmes, szent megtalálás, vagy inkább megtaláltatás.

1. Hogyan keresi hát az örök zsidó Jézust?

A tragédiája épen abban van, hogy a zsidóság legnagyobb része sohasem tudta és még ma sem tudja, kit keres volta-képen, kire van néki igazán szüksége, micsoda lélek az, amelynek benne kellene lakoznia. Pedig az igazi, a vallásához hű zsidó — a „zsidó zsidó”, ahogy egy szerencsétlen sorsú magyar tudós (Ágoston P.) találóan elnevezte — tehát az orthodox talmudzsidó egyébként valóságos megtettesülése volna a komoly és fáradhatatlan üdvösségkeresésnek. Talmudjának képtelenül hajszálhasogató törvénymagyarázata, erkölcs- és szertartás-tanának örökösen egymásbafonódó bonyodalmas ágbogai és az azokhoz való kínosan aggodalmas és mégis szent hevüettel teljes ragaszkodása egyetlenegy célt szolgálnak: az emberi lélek „igazságát” az élő Isten előtt, vagyis az üdvösséget. A talmudzsidónak az üdvélet, amelyre farizeus őseitől örökolt több mint kétezer esztendős, lihegő szomjúsággal áhítozik, az Ist^on előtt, Isten uralma alatt igazságban való élet. És ez a szentséges gondolat valóban teljes-tökéletesen, bibliai igazsággal ki is fejezi az üdvélet lényegét. minden csak azon fordul meg: mit értünk „igazság” (szabatosabban, az üdvéletre vonatkoztatva, „igazságosság”) alatt? A talmudzsidó — mint már ősei, a Makkabeus-korbeli chasziid (kegyes) és a Jézus-korabeli farizeus — az ő vallásos és erkölcsi cselekedeteinek jogi szabatosságát s testi életének ezzel kapcsolatos rituális tiszta-ságát érti igazságosság alatt; ezt hajszolja szünet nélkül, ezt akarja tökéletességre vinni, mert ebben látja föltételét a Jahvehjával való helyes viszonynak, ami viszont annak feltétele, hogy ő is résztvehessen az Ég királyának eljövendő uralmában, a messiási üdvben. És ez üdv-hajszolása közben úgy van a talmudzsidó, mint mikor a ködben

eltévedt gyermek keresi az édesanyját; nem veszi észre, hogy az is keresi őt, elmegy mellette ismételten s majd meg egészen ellenkező irányba távolodik el tőle, kiáltani pedig vagy nem mer, mert fél a sötétség rémeitől, vagy nem akar, mert még, minden az a makacs engedetlenség tartja zárva az ajkát, amellyel az atyai háztól megszökvén, e ködös tévútra jutott. így keresi, üzi a talmudzsidó a ködben atyái és népe háromezeréves szent álmát: az igazságot. Nem veszi észre, részben nem tudja, részben nem akarja észrevenni, hogy az ott áll megtestesülten előtte, mellette: Jézusban. Abban, aki „betöltötte a törvényt”, de nem rituáléval és jogi raffinériával, hanem egét és földet átkaroló Isten- és emberszeretettek. Abban, aki valóra váltotta a próféták álmait egy új szövetségről, a lélek és a szív, a szellem és az erkölcs vallásáról, egy tiszta isteni életáldozatnak népet és világot megszentelő szenvédéseiről. Abban, aki nem csak tanította, de élte is, és nemcsak élte, de adta is az egyetlen igazi „igazságot”, igazi üdvéletet: az Isten véghetetlen szeretetére támaszkodó, azáltal megújult, abban győzhetetlen és azzal eggyéválgó emberéletet. Ez, ez az „igazság” a zsidóság lelke, történelménk értelme, álmainak álma: ez jelent meg Jézusban, ezt úzte el a küszöbéről Ahasvér és ezt kerülgeti a ködben az önigazság hiú kábulatában, szédülő fejjel, káprázó szemmel a talmudzsidó.

Nem fárad-é ki ebben a reménytelen, kétségebesett kerin-gésben? Ebben az őröl; keresésben, amelyben páratlanul csudálatos módon együtt van egy megmérhetetlen erejű vallás-erkölcsi lendület egy szintén megmérhetetlen sötétségű, vak tagadással és megátalkodással?

A nép, mint nép nem fog kifáradni a mi emberi látásunk és időmértékeink szerint soha. Ahasvérnek történelmi rendel-tetése, végzete, átka, hogy keressen az idők végéiglen, míg egy-kor ő is összersoskad majd magával jótehetetlenül az üdvnek küszöbe előlt, mint egykor az Úr Jézus Krisztus az ő küszöbe előtt — s akkor majd megtalál, mert megtaláltatik.

Azonban kifáradhat és ki is fárad ebben az örökk keresésben a nép egyéni tagja, az egyes zsidó. És akkor két út áll előtte. Talmudja, az üdvkeresésnek ez a rettenetes codexe, a bennerejű, elnyomorodottan is fenséges eszményi alapvonást úgy alakította ki, hogy valósággal szerződéses, üzleti viszonyt létesített Istenével. Ez a viszony a képtelen, mert egészségtelen lelki erőfeszítés súlya alatt megroppan és vagy az Isten marad meg belőle, vagy az — üzlet.

A zsidóság nagy többségéi, úgy, ahogyan ma előttünk áll, az álutron való Istenkeresés s az abban való kifáradás az utóbbi lehetőség örvényébe taszítá. Vallása, amelyben az élő Isten las-sanként megszünt hatalom lenni, mert nem az igazság útján, nem Jézusban kerestek, a lelki kényszer egy fajtájával nevelte

meg benne az istentől és minden szenttől egyre jobban elszakadó rideg üzleti szellemet, AZ üdvkereső talmudzsidóság átlagából így hozta létre egy természeteszerűen bekövetkezett lelki ernalom azt a zsidó typust, amelynek — a zsidóság egyik legszellemesebb fiának, Heinének keserű satiráját alkalmazva reá „aranya az Istene; hitele a vallása; árúraktára a szentélye; feljegyzései a bibliája; íróasztala az imazsámolya; a tőzsde csengője a harangja”. Ez világért sem azt jelenti, hogy az üzleti materializmus és gazdasági aranyborjúimádat kifejezetten és speciálisan zsidóbűn, — Heine sem csak a zsidó üzletember jellemképét, akarja e sorokban megrajzolni, hanem általában, igen helyesen, a materialista üzérét — de igenis jelenti azt, hogy a talmudi zsidó vallásból, a vallás üzletéból kényszerűen vezetett egy végzetes szál az üzlet vallása, a modern aranyborjúimádás felé. Izrael lelkét vesztett vallása, az a zsidóvallás, amely tele voit Isten iránti buzgósággal, de „nem megismerés szerint” (Róm. 10: 2), nemhogy elegendő féknek bizonyult volna a mammonizmus, a financiális világözés ellen, de sok tekintetben még — tragikus, de kényszerű elferdüléssel egyenesen szította azt. Á számítás klasszikus vallásából és erkölcséből, a talmudzsidóságából egy kikerülhetetlen lelki ellenhatás így hozta létre a vallástan és erkölcselen számítást, így termelte ki a szigorú talmudzsidóból a nálánál keresztyén szempontból véghetetlenül ellenszenvesebb modern üzletzsidót, a mammonzsidót, a „nemzsidó zsidók” egyik fajtáját, ahol a zsidó vallási és erkölcsi alaptól való elszakadás jelenti és okozza a minden vallási és erkölcsi alappal való hadilábonállást is.

Azonban nem minden zsidónak volt ez az útja, aki kifáradt a Talmud üdvkeresésében. Ez csak a tömeg útja volt s a tömegvonzás, tudjuk, ritkán érvényesül felfelé vivő irányban. Egy ériékes kisebbségre nézve azonban ez a kifáradás nem elernyedést jelentett, hanem tisztönt új utak keresésére és egyre ön tudatosabb sóvárgást tisztább magasságok felé. Ezek voltak árok a zsidók, akiknek az Istenkel való üzleti viszonyukból, mikor ezt a viszonyt fájdalmas lelki válságokban összeroppanni éreztek magukra nézve, nem az üzlet maradi meg, hanem megmaradt az Isten. Ezek voltak azok a zsidók, akik a Talmud szövevényes, pókhálófmomságú békít nem azért rázta le magukról, mert sokallották azt a vallást és azt az erkölcsöt, amit ott találunk és amit az kívánt tőlük, hanem ellenkezőleg azért, mert kevesellették. Ezek voltak a Mendelssohnok és a Spinozák, a Juhuda Halévyk és a Maimonidesek — és minden időben voltak, ma is vannak ilyenek, sokkal többen, mint felületes ismeret alapján gondolnók — akiknek népük és az emberiség sorsáért aggódó szívükön, sokszor a saját, meg nem értő fajtájuk rettentő talmudi átkainak nyomása alatt kibuggyant egy tiszta ér:

az istenszomjúság és az istenittasság ere, amely odaterelte őket az írás héjától az írás lelke felé, a prófécia talmudi eltorzulásától a prófécia ésaiási és jerémiási szíve felé, odaterelte őket annak megértése és átélése felé, mit jelent szeretni és szenvendni külső, érzéki jutalom reménye nélkül, mit jelent áldozni földi mértékek szerint oktalanul és haszontalanul, mit jelent hor-dozni a mások, egy egész nép bűneit ártatlanul, és micsoda belső megnövekedést, micsoda átnemesedést és micsoda Isten-közelséget jelent az ilyen helyettes szenvendés — a „Jahveh szen-vedő szolgájának”, kiről a jézusi üdvnek, az üdvnek már szinte a kapujában álmodott a legmélyebben és legtisztábban látó ó-szövetségi prófétai szem. (L. Ésaiás 42, 53, 61. részeit.)

Az út, ahol a nemességek értelemben vett „nemzsidó zsi-dók” jutottak, volt a harmadik, ma előttünk álló zsidótypus, a Nátánaelek útja.

Nátánael becsületesen kételkedik, de époly becsületesen sóvárog is. Szívénél és eszénél nehéz, szakadatlan ostromot kell viselnie önnön előítéletei ellen és újra meg újra föl-föll-hangzik ajkán a vívódó kérdés: „Názáretből támadhat-e valami jó?” Emberi érvelés előtt, habár az a legjobb szándékú is, nem hajlik meg. De szíve és esze nem sötét börtönajtó, hanem tárt fényes kapu, amely boldog engedelmességgel ujjong fel, amikor nem emberi érvelés többé, hanem maga az Igazság, a Szen-tég és a Szeretet Jézusban megjelent és Jézusból kiáradó teljes élethalma jelenik meg előtte és kíván bebocsáttatást. Bebo-csáttatást, amely diadalút lesz. Halljátok a diadaléneket: „Rabbi, te vagy az Isten fia, te vagy az Izrael királya!” Nátánael megtalálta Jézust, mert Nátánaelben az Izrael meghajolt önlelkének prófétai hatalma és történelmének isteni értelme előtt, a szent szeretet testetöltött igazsága előtt; és Jézus megtalálta Nátánaelt, mert legyőzte őt, mert az Igazság, Szentség, Szeretet személyes isteni hatalma foglyul ejtett egy lelket, amelyet Izrael egész csodás történelme az ő számára formált, egy lelket, amelyben sok becsületes igazságszomj mellett és avval együttjárón volt sok sok becsületes kételkedés is, de nem volt tagadás, nem volt önhittség, nem volt makacsság, nem volt sö-tétség és nem volt üzleti önzés sem: nem volt hamisság.

Ez az igazi Izraelita — az ó-szövetségi kijelentés, az igazi Izrael törvényes lelke gyermeke — akiben hamisság nincsen.

2. A háromféle zsidó íme háromféléképpen keres. A tal-mudzsidó, a zsidó zsidó keres üzleti üdvöt, a vallástan és erkölcsstelen nemzsidó zsidó, a mammonzsidó keres üzletet üdv nélkül, végül a Nátánael-typus, a Jézus felé útban levő, becsü-letesen kételkedő nemzsidó zsidó, az igazán Izraelita, keres üdvöt üzlet nélkül.

Alig kell mondnom ezek után, hogy e háromféle kereső zsidótypusnak a megtalálása, illetőleg megtaláltatása is — és

így a zsidókérdésnek velük szemben való megoldása is — evangéliumi keresztyén szempontból mennyire különböző.

A Nátánaeleket, az igazán Izraelitákat, Jézus szünetlen „látja hozzájönni”; csöndesen vonzza, készen várja s gyöngéd megértéssel ölei a keblére, amikor a Lélek titkos vezérhatalma elhozza annak idejét. A Nátánaelekkel szemben ez a kötelessége minden időben a Krisztus követőinek, a Krisztus egyházának is.

Az aranyborjú nemzsidó zsidait Jézus örökre szólóan megítéli. Ostorral veri ki őket temploma tornácából. „Szájának kardjával vív ellenük” (Jel. 3:16.) és egykor majd a napoknak végén „megjelenésének feltűnésével” semmisíti meg őket. (II. Thess. 2: 8.) Bűnük egy: a bálvány, és büntetésük is csak egy lesz: a bálvány sorsa, a kárhozat lángjaiban való megsemmisülés. Uraddal, Királyoddal együtt vív ellenük te is fáradhatatlan és rettenthetetlen harcodat, Jézus követője, Krisztus egyháza, de értsd meg, hogy e harcban minduntalan meg kell szégyenülnöd és el kell buknod, amíg a magad szívéből s a magad templomából is ki nem tisztítod ugyanazt a bálványt: az aranyborjút.

És Ahasvérus! A harmadik, a vallási és erkölcsi szempontból legkeményebb dió: a zsidó zsidó, a talmudzsidó problémája?

Kedves testvéreim, igen érdekes egy dolog az, hogy az örökök zsidó legendájának van egy mellékalakja is, mely már a XIII. században felmerült volt angol vagy francia földön: az örökök pogány. Eszerint Pilátusnak volt egy Cartaphilus nevű ajtónállója, aki a római helytartónál lefolyt kihallgatás után ökölcscapásokkal siettette útjára a Megváltót s ezért büntetésül az lett a sorsa, hogy nem tud meghalni mindaddig, amíg az Úr másodsor is el nem jő. Nos, én azt hiszem, nagyon mély értelme van annak, hogy ennek a legendának kétféle alakja maradt. Örökök zsidó és örökök pogány összetartoznak! Önmagukat emésztő, üdvkeresésük tévűján holtrafáradó zsidó zsidók, Ahasvérusok mindaddig lesznek Izrael népe között, amíg a Krisztus népeiben és anyaszentegyházában lesznek a Megváltót üldöző és bántalmazó, névleg keresztyén, valójában pogány Cartaphilusok. És Ahasvérus mindaddig nem fog megnyugodni, amíg meg nem hal Cartaphilus. A talmudzsidóság rettenetes lelki hatalma mindaddig élni fog, amíg a keresztyén szívekben olt él az örökök pogány.

Óh, Cartaphilus, ne űzd el hát többé Uradat szíved ajtajából! Keresztyén orvos, gyógyítsd meg magadat először és akkor a magad részéről lehetővé tetted, hogy meggyógyuljon Ahasvérus is, hogy megnyugodjék és hogy fölébredjen benne Nátánael, az igazán izraelita, kiben hamisság nincsen.

A zsidókérdés*

II. A gyökér és az ágak. (Zsidóság és nemzeti élet.)

Róm. 11: 17—18. Ha némely ágak kitörették, te pedig vadolajfa létedre beoltattál azok közé. és részese lettél az olajfa gyökerének és zsírjának: ne kevélykedjél az ágak ellenében, ha pedig kevélykedel, nem te hordozod a gyökeret, hanem a gyökér téged.

Ezt a nagyon komoly intelmet a római keresztyén gyülekezetnek pogányokból lett tagjaihoz intézi Pál apostol. Egy végzetes félreértsnek akar vele elébevágni. Megelőzőleg ugyanis a Róm. lev. 9—11. fejezeteiben, a zsidókérdés evangéliumi megvilágításának ebben az egyik legfőbb és minden esetre leggazdagabb forrásában — az Isten titokzatosan bölcs öröök végzésének megrázó sejtetésével, szeretett népéért, az Izraelért végtelen gyöngédséggel fájó, ám Krisztusért ezt a fájdalmat is hősiesen hordozó szívvvel föltárt Izrael népének tragikus bűnét és bűnszülte tragédiáját. Bár szinte halljuk tiszta és erős férfikeblének fel-feltörő zokogásait, amikor azt mondja: „szívem szerint kívánom és Isten től könyörgöm az Izrael idvességeit... inert én is izraelita vagyok”, (10: 1. és 11:1.) mégis kénytelen megállapítani a rettentő tényigazságot: „Izrael, mely az igazság törvényét követte, nem jutott el az igazság törvényére. Miért? Azért, mert nem hitból keresték, hanem mintha a törvény cselekedeteiből volna. Mert beleütköztek a beleütközés kövébe ... (10: 31—32.), mert az Isten igazságát nem ismervén és az ő tulajdon igazságukat igyekezvén érvényesíténi, az Isten igazságának nem engedelmeskedtek ... (11: 3.) Amit Izrael keres, azt nem nyerte meg: a választottak megnyerték, a többiek pedig megkeményítettek”. (11: 7.) Azonban ezzel az öneki olyan fájdalmas megállapítással — amelyet az Isten üdvtervének emberi, bár így is csodás és vakító megvilágíthatása végett volt kénytelen megtenni — az apostol egyáltalában nem akar alkalmat adni egyes, még csak nagyon felületesen „megtért” római pogánykeresztyéneknek arra, hogy most már az ő szavai alapján beleessenek a már akkor is divatozott antisemitizmus legdurvább s egyben legkeresztyénítlenebb alakjába: vagyis abba, hogy a zsidókat, az egyes zsidókat is azért tartsák

mindenestől fogva aljas és kárhozott teremtéseknek, mert a zsidó nép, mint nép, az Isten reávonatkozó örök üdvtervének elvakult makacssággal ellene szegült. Mert az antisemitizmusnak ez a legdurvább s egyben legkeresztyénítlenebb alakja azt jelenti, hogy viszont a nemzsidó, épen azért, mert nem zsidó, mert keresztyén, mert keresztségben részesült, már a zsidónál különbnek, Isten előtt értékesebbnek s az üdvösség bizonyos reményesének tartja magát.

Ennek a végzetes félreértésnek akarja Pál apostol útját állani alapigénkül fölvett intelmével. Az igaz Isten kijelentésének — úgymond — mégis csak az Izrael lelke volt a hordozója, az átsugározatotja a pogányok számára is. A pogány lélek vad-hajtását nem nemesítheti meg más, mint a beoltatás a lelki Izrael törzsébe. Hogy erről a törzsről egyes ágak szomorúan leszáradtak és a kárhozat tüzebe hullottak alá, az nem jelentheti azt, hogy maga a törzs, az Izrael lelke, a Mózes, a Dávid, a próféták, a Keresztelő János és mindezektől előföltételezetten, a Jézus Krisztus lelke is szent ne volna. Izrael ebben az egy tekintetben valóban Istennek választott népe és az, aki ezt keresztyénsége címén nem akarná elismerni, az — mondja Pál apostol — nagyfokú lelki kevélyiségről tesz tanúbizonyságot. Kevélyiségről, amely egyszerre ostoba és gonosz, mert alapjában hitetlenség. Ostoba, mert nem tudja és nem akarja felismerni Istennek azt a csodálatos nevelő munkáját, mely minden egyes keresztyén ember lelkéig az Izrael lelki történetén keresztül vezet és gonosz, mert háládatlan, nem a zsidóság iránt, hanem az Isten iránt, az ószövetségi kijelentésben megnyilvánult bölcsességeért és jóságáért. Ezt az ostoba és gonosz, mert alapjában hitetlen kevélyiséget akarja Pál apostol a római új keresztyénekben megelőzni, vagy ahol már megvan, kiirtani; ezért inti őket nagyon komolyan alapigénkben: „nem te hordozod a gyökeret, hanem a gyökér téged”. „Fel ne fuvalkodjál — így szól tovább, még erősebben —, hanem félj, mert ha Isten a természet szerint való ágaknak nem kedvezett, majd néked sem kedvez. Tekints meg azért az Istennek kegyességét és keménysegét, azok iránt, akik elestek, keménysegét, irántad pedig a kegvességet, ha megmaradsz a kegyességen, különben te is kivágatol”. (11:20—22.)

Én nagyon jól tudom azt, hogy Pál apostol e lélekbemetsző intelmének fölújítatása és fejtegetése mai keresztyén, különösen pedig magyar keresztyén füleknek nem hangzik valami kellemesen. Sokan vannak, még pedig a legjobb magyar és keresztyén érzésű atyánkfiai között is, olyanok, akik illendőségből meghallgatják ugyan templomban az efféle beszédet, de magukban rendkívül időszerűtlennek gondolják Izrael népe történelmi értékének és érdemeinek manapság akármely, még a legbiblikusabb és a legvallásosabb szempontból való emlegetését is. Sőt, amikor az alapigénket hallották, egészen bizonyo-

san azt mondták magukban: „Pál apostol érthette ezt a pogány-keresztényekre, de ma a helyzet megfordult: ma a keresztén társadalom, főként pedig a keresztén magyar nemzet kell, hogy forduljon ezzel az intelemmel a zsidósághoz, hiszen ő az, aki jött-ment, idegenvérű „vadolajfa” létere beoltatott a nemzettszörsbe, annak kitörédezett, egyéni bűneik vagy a nemzet évezredes szerencsétlenségei következetében kihullott eredeti ágai helyére; ő az, aki ezen a réven, e barátáságos befogadtatás jussán részese lett a keresztén magyar nemzettszörs gyökerének és zsírjának, ő az, aki noha csak beoltott ág, sőt sokszor még ez sem, csak a törzsre és az ágakra rájuk fonódott élősi növevény, mégis úgy viselkedett és úgy viselkedik, mintha ő volna a gyökér, ő volna a nemzetfa hordozója, zsírszív és életelvonó helyett zsíradó és életfönntartó ... hát nem ezerszer indokoltabb ma a zsidót figyelmeztetni keresztén részről a Pál szavaival arra, hogy „ne kevélykedjék” a keresztén magyarnemzet ellenében, amely őt, a földönfutót, olyan különösen nemes és jóhiszemű liberálitással befogadta, ghettója kapuját kitárta, a sárga foltot levette róla és lehetővé tette rendezett, nyugodt polgári életalapítását, a modern művelődés egyes terein való példátlan előhaladását és mérhetetlen anyagi folygarapodását! „Ne kevélykedjék”, becsülje meg ezt a nemzetet, ezt a hazát, tegyen meg minden a maga részéről a vele lélekben való eggyéforrásra, ne kevélykedjék, mert — különösen a legutolsó sötét emlékű esztendők tapasztalatai és tanulságai után — jó lesz meggondolnia, hogy az, amit egy, a zsidóságról nagyon rokonszenvesen író híres tudós (Leroy-Beaulieu) hoz föl a talmudi zsidóság ősi keresztényűlötének magyarázatául és mentségeül: „A zsidóban nemcsak meggyalázott vallása szólalt meg, hanem elpusztított hazája is; a hívő talán minden megbocsáthat, a hazafi nem” — az olyan rettenetesen igaz téTEL, hogy a mai idők a keresztényekre alkalmazottan is pontosan bebizonyították az igazságát: A magyar kereszténben nemcsak meggyalázott vallása szólalt meg, hanem elpusztított hazája is; a hívő minden megbocsáthat, a hazafi nem!”

Nos, magyar keresztén testvéreim, én nagyon jól ismerem és átérzem ezeket az érzelmeket s veletek együtt legnagyobb részben vallom is az azokból fakadó megállapításokat. A különböszég énköztem és tiköztek ebben a tekintetben talán csak az, hogy én ezeknek az érzelmeknek az igazságáért és a belőlük kiépülő eszméknek és törekvéseknek többé-kevésbbé jogosult voltáért nem szeretném föladni vagy megrövidíteni az Isten kijelentésének igazságát. Ez az igazság pedig a mi mostani kérdezünkre vonatkoztatottan az, hogy a keresztén lelki kevélysége a zsidósággal szemben nemcsak a Pál apostol idejében volt kárhoztatásra méltó, hanem minden időben az. Sőt egyenesen azt merem mondani: minél többet vétkeztek a zsidók — akár pusztán egyes zsidókat, akár bizonyos zsidó érdeksopor-

tokat, vagy egyéb tömegjelenségeket értve „a zsidók”-on — a keresztyén nemzeti kultúra ellen, annál nyilvánvalóbban kárhozatos a keresztyéneknek a zsidókkal szemben gyakorolt lelki kevélyisége. Mert azt, hogy a zsidó a keresztyén nemzetek éleifaján hencegő, zsírszívó, parvenu ág, sok esetben veszedelmes élősi lett, legnagyobb részben a keresztyéneknek már Pál apostoltól nagyon komolyan megfogadott kevélykedése okozta. Ezen a kevélykedésen viszont nem azt a bizonyos közismert és különösen zsidó részről unos-untalan felpanasztolt üldöző antisemitizmusl értem, amire ti is kétségtelenül gondoltatok az első pillanatban. A híres zsidóüldözések, bár kétezer év óta szégyenfoltjai az emberiségnek, az én szerény, de határozott látásom és meggyőződésem szerint csak igen kis mértékben táplálkoztak a vallási ellentétek forrásából; a vallási fanatizmus inkább csak színezte és, fájdalom, sokszor maszkírozta azokat, mintsem szította; valódi gyökerük a társadalmi és gazdasági ellentétekben rejlett és a felelősségük egyáltalában nemcsak az üldözökre hárul, hanem az esetek igen nagy többségében, legalább ugyanolyan mértékben, az üldözöttekre is. Én, isméttem, keresztyén vallási és erkölcsi szempontból nem ezeket az üldözéseket tartom a keresztyének legnagyobb bűnének a zsidósággal szemben. Hanem — isméttem — azt a kevélykedést, amelyről Pál apostol beszél. Ez pedig általánosságban abban áll, hogy a keresztyének óriási átlaga sohasem érzett elég evangéliumi felelősséget a zsidóság óriási átlagával szemben és sohasem igyekezett vele bensőségesebb lelki kapcsolatba jutni. Ezerkílencszáz éven át ezer közül is alig akadt egy keresztyén, akiben lett volna elegendő lelki alázat és hála annak a fölgondolására, mit jelent az, hogy a kijelentés elő Istene az ószövetségből sargaztatta ki az újat, hogy az Úr Jézus bibliája és iskoláskönyve: a törvény, a szenttörténet, a zsoltár és a prófécia volt, hogy ez világért sem csak azt jelenti, hogy Izrael népének tehát Isten lelkétől élébe irt s önellke fejlődéséből következő szent kötelessége a Krisztus népévé lennie, hanem jelenti épügy azt is, hogy a Krisztus népének pedig szent kötelessége a maga lelki minőségevel magához, helyesebben a Krisztushoz vonzania és emelnie az Izrael népét, a választottak örök életfájába újra beoltani hit által az onnan hitetlenség miatt kitörédezett ágakat. Ah, tízezer keresztyén közül egy is alig érezte ezt: azt, hogy a hit drága és boldog kiváltság Istenünkkel és Krisztusunkkal szemben, de erős és szent kötelesség mindazokkal szemben, akik nemzetük történelmi végzete következtében elszakadtak az elő, igaz Isten ismeretétől és gyűlölik a Jézus Krisztust. Igen, ha te azt akarod, hogy a zsidó hagyjen, magadnak kell hinned, ha te azt akarod, hogy a zsidó beleolvadjon a keresztyén életfába, a magad keresztyénsége kell, hogy több legyen, mint pusztta történelmi öntetszelgés és istentelen aristokratásodás, ós hogyha te azt akarod, hogy a zsidó is valódi lelki tagja, ne

csupán anyagias élösdije legyen a te keresztyén magyar nemzeti életednek, előbb te magadnak kell ilyen igazi lelki taggá lenned a hazád, a nemzeted, a nemzeti múltad önzetlen szerezetében, nemzeted irtózatos szenvédésének mélyes áterzésében, a magyarságod eszményi és erkölcsi vonásainak kialakításában, — mert ezek nélkül hiába születtél magyarnak és hiába kereszteltek keresztyénnek, a keresztyén nemzeti élet faján te is csak élösdí vagy, hitetlen magyarom, csakúgy, mint a hitetlen zsidó. És amíg te élösdí vagy, hogyan mered kívánni ötöle, hogy beolvadt ág legyen?

Keresztyén magyarság, erezz hát Isten előtt szent felelősséget a zsidósággal szemben és a zsidóságéit. Te számonkérheted — és földi, történelmi igazság szerint jogod is van számonkérni — a nemzeted romlását a hitetlen és parazita zsidótól *is*, ha nem is egyedül ötöle, de az isteni, örök igazság szempontjából megfordul a dolog: Krisztus majd a te nemzeted géniuszától fogja számonkérni a közötted élt zsidóság hitetlenségét és élösdiséget, nemzeted géniusza pedig téged fog a Krisztus nevében felelősségre vonni, a te hitedet és a te honszerelmedet; óh őrizd hát meg s imádkozzál szünetlen növekedéséért, vonzó és bizonysságtevő ereje gyarapodásáért a hitednek s a honszerelmednek, ha van — és halálos sóvárgással szomjazzd azt és porbanhamuban bájkódva és nem köntösödet, de szívedet megszaghatva, jajszós töredelemmel kérd az Istant, akit nem ismersz és nem szeretsz, de aki téged ismer és szeret, hogy ha még nincs hited és honszerelmed, az Ő irgalmából legyen!

Itt be is fejezhettém tulajdonképpen a mondanivalóimat, mert hiszen éppen ennek az igazságnak a megmutatása volt a célom, hogy a zsidókérés magyar nemzeti szempontból, de az evangélium világosságában nem más, mint a keresztyén magyarság felelősségének kérdése. Azonban úgy érzem, mégis csonka és súlyosan félreérthető volna az, amit mondottam, hogyha befejezésül nem hangoztatnám mégegyszer nagyon erélyesen azt, amit a beszédem folyamán egyszer már érintettem volt, hogy a keresztyén magyarság elsőrangú felelősségének a megállapítása e tekintetben egyáltalán nem csökkenti magának a zsidóságnak a felelősséget. Felelősséget nem annyira magával a tőle ki- és megtagadott Jézus Krisztussal, a Dávid fiával és egyben Urával szemben — e tekintetben a keresztyén egyház nem vonhatja őt addig felelősségre, míg a zsidóság saját prófétáinak tiszta lelke és Krisztus felé néző arculata meg nem szégyeníti, meg nem győzi és le nem győzi őt! — hanem felelősséget, igenis a nemzeti élettel szemben, amelyik szintén az Isten előtt való felelősségnek egy fajtája. Mert minden nemzeti lét és nemzeti kultúra az Isten ajándéka, még pedig, tegyük hozzá, a kijelen-

tés Istenének ajándéka, aki nemcsak az első, igazi nemzetnek, Izraelnek adott eszményi létérteletet és örök célgondolatot a Messziásban, hanem adott minden többi nemzetnek is, amelyik egyszer az Izrael nemzeti kijelentésének a lelkébe, azaz a Krisztus testébe be engedte magát oltatni. És Izrael, az első igazi nemzet éppen azért lett azzá az egész világtörténelemben páratlanul álló tüneménnyé, azzá a nemcsak hazátlan, de nemzettelén nemzetté, amilyenül ma előttünk áll, mert elszakadván Krisztustól, a maga létértelemétől és célgondolatától szakadt el. Nemzeti létet, életet és kultúrát azóta csak a keresztyén gondolat volt képes szervezni a világtörténelemben és ezért van az, hogy Izrael elpártolt népe, a Krisztus utáni zsidóság attól-fogva mindmáig sohasem volt képes bensőleg megérteni egyetlenegy nemzeti létet, életet és kultúrát sem. Ezt a benső megértést mi nem is kívánhatjuk tőle mindaddig, amíg magát Krisztust meg nem érti, de addig is kívánhatunk tőle az Isten nevében hálát, tiszteletet, kegyeletet és becsülést aziránt a keresztyén kultúra és nemzeti élet iránt, amelybe beoltatott, vagy amelyre ráfonódott, amelyből él, vagy amelyen él. Mert a keresztyén nemzetélet és kultúra isteni ajándék volt a zsidóság számára is: csak annak a formái között találhatta meg a maga, egyre határtalanabban táguló érvényesülési lehetőségeit és csak annak az eszméi érlelhették meg a számára XX. századbeli világhelyzetét. A zsidóság a keresztyénségnek köszönheti a ghettót is, amelyben mai hatalma, mint bában a pillangó, kifejlődött és a keresztyénségnek köszönheti a ghetto kapujának kinyitását is, amelyen át megindulhatott világhódító útjára. Ha Európa fejlődésének útja nem lett volna a keresztyén nemzeti kultúra útja, akkor a zsidóság sem volna ma ott, ahol van. Ha a keresztyén magyarságnak nem lettek volna Kossuthjai, Deákjai és Eötvös Józsefei, a magyarországi zsidóságnak sem lett volna alkalma hatalmasan föltáplálkozni a nemzettörzs zsírjából s ugyanakkor megértetlenül lenézni és hálátlanul kigúnyolni azt. Nem kívánhatjuk, hogy a zsidók máról-holnapra magyarokká legyenek, mert igazi magyarokká csak akkor lehetnek, ha igaz keresztyénekkel lesznek, azokká pedig nem mi tesszük őket erőnek-erejével, hanem Krisztusnak általunk működő Szentlelke, titkos, csöndes hatalommal. De az Isten nevében addig is megkívánhatjuk tőlük, hogy hálával, tisztelettel és kegyelettel becsüljék azt a fát, amelynek gyökere és zsírja részesévé lettek Isten irgalmas jóvoltából és amely, hogyha pusztul, őket is maga alá temeti és ők is vele együtt lesznek azok, amik sokáig voltak, a világ szemetévé; becsüljék a magyarságot! Becsüljék ne az egyes emberek, az egyes magyarok kedvéért, akik lehetnek korlátoltak és gonoszak, lehetnek Krisztustagadók és a saját nemzetük ellenségei, de becsüljék a magyarságot az Isten kedvéért, akinek a magyar nép — és minden nép, amely Krisztust egyszer szívéhez szorítá — épügy választott népe, mint

ahogy az volt egykor és mint ahogy nem az most a nemzettelen nép, a zsidó.

Becsüld meg a magyart, zsidó, mert őt neked az Isten adta új gyökérül, hogy hordozzon téged, míg újra Hozzá nem térsz, atyáid Istenéhez. És te magyar, tekintsd úgy a zsidót, mint akit neked az Isten adott, hogy ennek a vad ágnak, ennek az élősdí plántának megnemesítésében megbizonyíthasd a hitedet s a honszerelmedet, ha pedig kell, vele szemben is megharcolhass Krisztusodért és nemzetedért, amely amíg Krisztussal jár, örök!

Ki ne prófétálna?

Ámos 9:8—12.: íme, az Úr Isten szemmel tartja a bűnös országot, és eltörlöm azt a földnek színéről. Mindazáltal mégsem pusztítom el egészen a Jákobnak házát, ezt mondja az Úr! Mert ímé, én parancsolok és szétrázom Izrael házát minden népek között, amint a rostával rázogatnak; de nem esik a földre egy szemecske sem. Fegyver által halnak meg az én népemnek minden bűnösei, akik azt mondják: Nem ér el minket és nem jó reánk a veszedelem. Azon a napon felemelem a Dávid házának leomlott sátorát, és kijavítom repedézéseit, és felemelem omladékait, és megépítem azt, mint volt hajdanán. Hogy örökségképen bírják az Edom maradékát és minden napéket, akik az én nevemről neveztetnek, ezt mondja az Úr, aki megcselekszi ezt!

„Oroszlán ordított; kicsoda ne félne?

Az Úr, Jahveh szólott: ki ne prófétálna?” (Ámos 3: 8. Dr. Keckeméthy J. fordítása.)

Valóban, testvéreim — ki ne prófétálna ma?

Majd, hogyha az ég fölöttünk nem lesz már többé olyan, mint a vas és a föld lábaink alatt olyan, mint a réz (III. Móz. 26: 19); majd, hogyha betelik már egyszer az a végetlenségnak tetsző „rövid szempillantás”, melyről a prófétánál írva van:

„Menj be népem, menj be szobáidba
és zárd be ajtóidat utánad,
és rejtsd el magad rövid szempillantásig,
míg elmúlik a bús harag!
Mert ímé az Úr kijő helyéről,
hogy meglátogassa a föld lakóinak álnokságát,
és felmutatja a föld a vért,
és el nem fedi megöletteit többé!” (Ésaiás 26: 20 — 21.)

— igen, majd hogyha egyszer már minden nem jelen lesz többé, hanem múlt és az egészre csak úgy fogunk már visszatekinnen, mint valami nehéz, intelmes álmorra: majd akkor ráérünk egyébre is. Akkor majd bölcsekhetünk és kereshetünk bűnbakokat. Akkor majd megszólalhat a tudomány szenvedélytelen, hideg szava is és ebben a mi nemzeti tragédiánkban, ahol

„Végzet, szabadság egymást üldözi
s hiányzik az összhangzó értelem” (Madách)

ebben a mi tragédiánkban megpróbálhatja szétfejteni, amennyire ez embertől egyáltalán telik, a drámai bonyodalom szállait, megpróbálhatja — ízlés és belátás szerint — kijelölni a mindig ingatag határmesgyét a személyes erkölcsi és jogi felelősség s a dolgok személytelen rendjében rejlő végzettszerűség között.

De ma nem ez a dolgunk. Ma még itt ordít sivatagunkban az oroszlán, ma még itt tombol fejünk fölött a bús harag. Ma még Isten nem rejtte el az ő százszorszent félelmes arcát békés hétköznapok áttörhetetlennek tetsző szürke kárpitja mögé; ma még minden napunk egy-egy sötét ragyogású ünnepnap, a gyásznak és az engesztelésnek az ünnepe, hol Isten haragiának vérpiros borával ülünk áldozati tort népünk megölteinek óriás máglyája körül — és ahol az oltár fölött újra meg újra megjelenik, lényének egész rettentetességében, Ő maga is és szól a mennydörgésnek hangján: „Üsd meg az oszlop fejét, hadd rendüljenek meg a küszöbök és dönts azokat mindenjük fejére” (Amós 9: 1). Ma reng, inog bennünk és körülöttünk, alattunk és fölöttünk minden, mert itt jár közöttünk az Úr.

Ma prófétálni kell.

Oh népem Istene! Tölts ki ez órában minden, előtted itt leboruló testre a te Lelkedet, ígéreted szerint, hogy prófétáljának hát a mi fiaink és a mi leányaink; hogy álmodjanak álmokat a mi véneink és lássanak látomásokat a mi ifjaink — hogy összedobbanjon az ő szívok egymással és egész nemzetükével — hogy a magukbaszállás mellverő komolyságában és az áldozat föllángoló készségében megtalálják egymás! és megtaláljanak Téged.

1. minden igaz próféciának három tárgya van: *bűn, bűnhódés és szabadulás*.

A bűn! Mióta ez az ítéletidő ma hat esztendeje reánk szakadt, minden keresztyén kathedrából mindenki nagyon sokat hallottunk nemzetünk bűneiről, amelyekért büntetésül ért bennünket a haragvó Istennek ez az ítélete. A bűnnek azonban — a nemzet bűnének csak úgy, mint az egyén bűnének — az a természete, hogy az általánosságok, a szavak és a fogalmak világában nagyon jól érzi magát, bújósít játszik és végan tenyészik tovább. Szemtől-szembe meglátni, megfogni és eltaposni csak akkor lehet, hogyha nem általánosságban beszélünk róla és ostorozzuk, hanem hogyha előtaláljuk egy megfogható *egyéni* alakját — valamelyes különleges bűnt, amelyben az általános bűn, ez az elvont fogalom, ez a levegős prédi-kátori szó valósággá lesz, testet ölt; ha mintegy szembesítjük

a bűnöst bűnével s azt mondjuk neki: ne keresd a bűn pontos meghatározását és részletes körülírását; itt a bűn, itt vagy te magad!

Magvai· népem, bűnös népem, édes népem, te se keresd ma általanosságokban a te bűnödet. Előtted áll az. „Vas tollal, gyémánt hegygel” van az felírva a székely Kárpátok oltárainak szarvaira és a székely Kárpátok közül ide közédi kivert testvéreid szívénél táblájára” (v. ö. Jer. 17:1.). Magyar nép: a e bűnödnek ez a látható arca és ez a fogható alakja: *a székely sors*.

A székelység sorsában van kiábrázolva legmegdöbbentőbb és legjellegzetesebb módon a le legnagyobb bűnök, szegény magyar: *a testvéri érzés hiánya*. Soha semmi világosabban nem mutatta, mint ez, az igazságát a keresztyén bölcselőt ama régi, nagy megállapításának, hogy a bűn csakugyan valami hiány, valami gonosz tagadás, nagy, szomorú és ijesztő üresség. Nem mondomb én, magyar testvérem, hogy te gyűlölted a te székely atyádfiát, ezt a testedből való testet és véredből való vérét; nem mondomb, hogy fenekedtél reá vagy tusakodtál ellene: — azok az idők mégis csak elmúltak már, mikor magyar a székelyt szakgatta-tépte és Kain-kezektől kiontott testvéri vér festette pirosra a miriszlói Maros hullámait — de azt mondomb, hogy nem szeretted öt az egyedüli igaz szeretettel: a segítő, a termékeny, az építő, az egységbeforrasztó szeretettel. Pedig ő a legnagyobbat adta neked és te a legkisebbel is alig viszonoztad azt. Ő, egy pillanatra sem szűnő harcban az elemekkel: sovány, csúszandó földiével, bősz Nemével, haragos vízárral, és évezredes harcban az egész magyar nemzet ősi és természetes ellenségével, az ezer éve már csak rombolni tudó sötét ős-erők Keletével: a besenyővel és a kunnal, a tatárral és a törökkel, a muszkával és az oláhval — mert a név változhatott, de a lényeg: a csak rombolni tudó sötét Őskelet, mindegyiknél azonos maradt — ő, ez a te őrök harcban álló székely őrszemed, a legnagyobbat adta neked, amit adhatott: az életét. Ő, ki a felséges monda szerint, mely az igazságnak nem egy drága magvát rejti magában, hunutód, Attila-őrökös és Csaba-vitéz: ő, a mi nemzetünkben elsőszülött fiú azt mondotta neked, amit a nagyszív ü, vad, jó Ézsau, a pusztai veszélyek bátor gyermeké mond az sátorban lakozó öccsének, Jákobnak: „ime. én halni járok, mire való hát nékem az én elsőszülötségem?” (I. Móz. 25: 32.) És te mii adtál ezért, neki cserébe, magyar testvére? Nem többet, mint amit Jákob Ézsaunak: *egy tál lencsét*. Dicsérő szókat gyakran, sovány alamizsnát — ritkán, építő segítséget majdnem soha. Magaszlaltad a hősiességet — de nem törödtél vele, maradt-e még az évezredes gyilkos küzdelem után vére, amelyet teérettetted elfolyasson. Példabeszéddé ieüed az életrevalóságát” — de oly mértékben, ahogyan telt volna töled, sohasem adtál neki alkalmat, módot, eszközt arra, hogy ezzel az életrevalóságával a

régi, ősi kezdetleges kereteken túl is boldoggá tudja tenni önmagát és erősebbé nemzetét. Örömmel vettet, mikor szellemi erejének színét-lángját önzetlenül ideadta a Királyhágón inneni magyarság, ideadta az egész magyar hazára szolgálatára: de közönyösen engedte szellemi proletariátusba súlyedni a dunaparti Babylon fojtogató karjai közt. Felröttad neki, hogy kiváendorolt, amikor ekéje alól elfogyott az utolsó nyom föld és erdejéből az utolsó szál fa, élni pedig kellett tovább — és sohasem jutott eszedbe, hogy nem a kiváendorló székely lett hűtelen tehozzád, hanem te öhözszá. Jól esett magadat, még a legutóbbi rettentő sorsfordulatokban is, ismételten elringatnod azzal a megnyugvással, amivel az alapigénben említett bűnösök áltatják magukat: „Nem ér el minket és nem jó reánk a veszedelem” — a délkel.⁰ti Kárpátok tövében és gerincein ott örködik ugrásra készen a székely tigris! — és nem riadt fel lelkismereted akkor sem, amikor ez a te nemes, kapuőrző királyi tigrised már féligr aléltan hevert ott, undok hiénák kész prédájául, — a te bűnöd miatt.

Testvérteles magyar népem: ha látsz az utcáidon éhező székely diákok és pályaudvaraikon waggonlakó nyomort; ha álmatlanságádon a Maros, Körös és a Szamos völgyeiből ide, az Alföld rekkenő csöndjébe a síró széllel együtt nyögéseket és botütéseket és rabbilincsörgést hallasz kiszállani: értsd meg, hogy ez mind, mind teneked szól és téged vádol. Testvérteles magyar nép - - oh miért nem tudtál testvér lenni!

2. Imlátod, ezért az Úristen szeme rajtad volt, bűnös ország, és eltörölt a földnek színéről. Megdöbbentő szószerintiséggel betelt rajtad a prófétai ige: „íme én parancsolok és szét-rázom Izrael házát minden népek között, amint a rostával rázogatnak..” Oh igen, mert Istennék szent világrendje szerint a bűnen nem lehetett benne más és nem következhetett belőle más, mint csak ép ez a biuntetés. A magyar népet, amely nem akart egymás testvére lenni, mely gyáva közönnyel és bűnös aluszékonysággal játszta ki napról-napra azt az örök isteni törvényt, hogy a nemzeti öntudat, a faji és népi összetartozás érzése Isten országa. Krisztus királysága előkészítőjéül van beleoltva az emberi szívbe — ezt a magyar népet Isten mivel is büntethette volna másnal, kevesebbel, mint hogy szétrázta őt minden népek között, hogy most már, ha akarna se tudjon egymásnak testvérjobbot nyújtani?! Azelőtt, külső, politikai és technikai szálakkal összekötötten, de lelkileg teljesen elszigetelten, valósággal mint két külön nép ette foszlós fehér kenyérét az alföldi magyar és sovány puliszkáját a székely — s mikor Isten hosszúlűrő kegyelme még megadta — emlékeztek: azon a szomorú, korahideg őszön, most negyedik esztendeje? — megadta az utolsó alkalmat arra, hogy ez a rideg elszigeteltség eltűnjék, hogy magyar és székely, — emez otthonából kiverten, amaz itthon szorongatot-

tan, kenyérszűkében — lélekben és testben egymásra ismerjének és rátaláljanak a közös vonásokra egymás arcán és szívén: még akkor is keserűséggel váltak el egymástól és egyéb emlékük nem igen maradt az együttlét szomorú hónapjaiból, mint a vendégszeretet hiánya a székelynek és a vendégszeretettel való visszaélés az alföldi magyarnak! Most aztán — most, amikor rozsda és gyom veri föl az egykor fénYES büszke összekötő sínpárapat és szétszakgatva, némán búslakodnak a hírvivő drótszálak¹ — most ugye, a lelkünk szakad meg az elrabolt testvéreinkkel való közösséggel után? — oh de hiába! Epedünk a legkisebb hírért is róluk — s mikor megkapjuk, remegve kérdezgetjük, nem hazug-e? Szeretnők őket támogatni úgy, ahogyan sohasem tettük — de zsibbadt kezünk, ha elér is a hazug határig, ott szuronyssövénybe ütközik. Szeretnők megcsókolni nemes arcukon a korbács nyomát és szeretnők örökre megbénítani a korbácssuhogató örült és gaz kezet — de „akaratunk lánon áll s erős békón lábunk-kezünk” ... Oh, ez a mardosó kin! mi ehhez képest az, hogy kifosztottak és hogy megalázta, hogy „kicsinnyé és fölöttébb utálatossá tettek bennünket a népek között!” (Abdiás 2). Mi mindez ahhoz képest, hogy most, amikor igazán tudnánk végre-valahára testvérek lenni — először a történelmünkben ezer esztendő óta! — most nem lehetünk testvérek, mert parancsolt az Úr s mi szétrázattunk minden népek között!

3. De mint ahogyan — Isten szent világrendje szerint — a bünben magában már benne rejlik s belőle elháríthatatlan kényeszerűséggel következik a büntetés, úgy rejlik viszont benne — Isten szívénak a Krisztusban kijelentett s az ószövetségi prófétáktól is már boldog áhitattal sejtett örök üdvakarata szerint -- a büntetésben magában a harmadik nagy prófétai tárgy és tény is: *a szabadulás*.

Istennek minden büntetéssel *szabadítás* a célja. Eltöröl, mondja prófétai igénk, de mégsem pusztít el egészen. A rostálásnak a célja nem az, hogy gyötörje és tönkretegye a tiszta búzaszemet, hanem az, hogy megszabadítsa az értéktelen, könnyű polyvától és visszaadja önmagának s hozzá hasonló tiszta szemtestvéreinek. Csak a megrostált gabonából fakad új élet és csak abból lesz élettápláló kenyér. Csak a testvéri érzésében kemény kézzel fölriasztott, makacsul meggátolt és galádul megtaposott magyar vettközheti le majd egykor az ő belerögzött testvéretlcn gondolkodásmódját. Csak az, akinek a szívében felhördült már legalább egyetlenegy jajszó a Királyhágón túli elszakított magyar testvéreiért — csak az fogja majd igazán megtanulni, amit eddig valójában csak az eszével, meg a szájával tudott és vallott, de nem a szívével és az akaratával is:

¹ 1920 nyarán még így volt.

hogy Magyarország és a magyar nemzet halára nem a Basa halma, hanem a csíki havas.

Azok a szívek, amelyek, a büntetés keresztjét alázatosan elhordozva, megtanulják ezt, tiszta búzaszemek lesznek, amelyekből Isten, amint prófétai ígéretünk szól, még csak egy szemécskét sem enged a földre esni, könnyű prédajául az ég madarainak és a mező vadainak — hanem félreteszti, megőrzi őket, új, szent magvetések és nagy erőgyűjtések céljaira. Istennek a testvérre lett magyar szívekkel nagyságos céljai vannak. Azokkal akarja megépíteni e nemzet leomlott sátorát, úgy mint hajdanán. És azoknak akarja örökségképen adni mindeneket a népeket, amelyek szintén az Istenéi, az ő nevéről neveztetnek, de amelyek a maguk Isten-kijelölte történelmi hivatását csak a magyar szellem, a magyar erkölcs, a magyar kultúra nevelő, vezető, védő és fegyelmező szárnyai alatt tölthetik be ezen a földön. Ez áll elsősorban épen Erdélyről. Az erdélyi oláhság Isten világos akaratából a magyar nemzet öröksége. Belátható időn belül csak ez a két lehetőség áll előttünk: vagy a magyar nemzet neveli őt a szeretet és a szabadság szellemében, de cél-tudatos vaseréllyel, vagy pedig ő tapossa le a magyar nemzetet, mint ahogy Edom taposta Izraelt, fékezett legalantosabb ösztöneinek vak és vérszomjas sugallataiból. A magyar nemzet azonban a nevelésnek ezt az isteni feladatát csak mint *egység*, mint testvéri egység töltheti be. A belső, lelki összeforrás nélkül még csak álmodnunk sem lehet külső eggyévalásról. Míg az alföldi magyar az ő menekült székely-testvéreivel, akit lát, és az ő, még otthonában megtürt székely-testvéreivel, akit — hiszem — most már legalább érez, nem lesz egy szív és egy gondolat, és áldozatok szakadatlan sorában meg nem bizonyítja ezt a vele való egységét — addig százszor visszaállhatnak régi határaink, mi százegyedikszer is el fogjuk azokat veszíteni, mert legelemibb igazsága az minden prófétai történetszemléletnek, hogy sohasem a határok külső épsege biztosítja a nép, a nemzet, az ország egységét, hanem megfordítva: a nemzet belső, lelki, testvén egysége képes egyedül épsegben megtartani a külső határokat. Míg az egész magyarság nem lesz lelkileg igazán eggyé.: addig ezen a földön sohasem lesz más, mint ami ma van: egy rettentő balkáni népchaos, a mindenki háborúja mindenki ellen, melynek pokoli zúrvavarában nem lesz, csak egy közös vonás: a magyarság izzó és engesztelhetetlen gyűlölése, kérlelhetetlenül következetes írtása!

Testvéreim, ez nem lehet az Isten akarata. Isten akarata mi-reánk, magyarokra nézve, világosan csak az lehet, hogy legyünk *egyek* — ez viszont az ő gondolatainak világánál nem politikát és nem háborút jelent elsősorban, hanem mindenekfölött azt, hogy legyünk *testvérek*. Oh legyen áldott az ő titkos bölcsesége, mely fájdalmak és megaláztatások szövevényes, hosszú, sötét:

útain át végre is elvezetett bennünket ennek világos meglátásához; legyen áldott az ö irgalmas akarata, hogy e meglátással együtt drága alkalmakat is ad nekünk arra, hogy keblünkre szoríthassuk otthonukból kiüldözött székely testvéreinket, gyöngéden ápolhassuk a nemes székely nemzetnek otthoni földjéből kitépett s most ide, mihozzánk átültetett virágát: az ifjúságot. Hadd érezze hát az a virág, hogy a talaj, amelybe átültették, nem sívó homok, hanem ős rokon televény! Hadd legyen az az ölelés, amellyel ma fogadjuk és keblünkre szorítjuk őket, csupa imádság és csupa áldozat! Áldozat, amelyet az életosztón elszántságával, abban a mély érzésben hozunk meg, hogy a saját testünknek és a saját vérünknek hozzuk azt; már pedig — tanítja megrázó egyszerűséggel a nagy apostol — senki soha az ö tulajdon testét nem gyűlölte, hanem táplálga és ápolga azt, miképen az Úr az Egyházat (Eféz. 5: 29). És legyen ez az ölelés imádság: egymáshoz tért s egymásra ismert testvéri lelkek együttes zokogása az Úr trónja előtt, „ki megcselekszi ezt”; imádság, amelyet némaságában is meg fog érteni az Úr és legszűkebb szavú rettegésében is meg fogunk érteni mi; ez az imádság és csak ez: „*Irgalmas Isten, könyörülö Krisztus — soha, soha többel*”.

A bölcseség*

Job 28: 12–28.: De a bölcseség hol található, és az értelemnek hol van a helye? Halandó a hozzá vivő utat nem ismeri, az élők földén az nem található. A mélység azt mondja: nincsen az benne; a tenger azt mondja: én nálam sincsen. Színaranyáért meg nem szerezhető, ára ezüsttel meg nem fizethető. Nem mérhető össze Ofir aranyával, nem drága onikszszal, sem zafirral. Nem ér fel vele az arany és gyémánt, aranyedényekért be nem cserélhető. Korall és kristály említni nem való; a bölcseség ára drágább a gyöngyöknél. Nem ér fel vele Kúsnak topáza, színarannyal sem mérhető össze. A bölcseség honnan jő tehát, és hol van helye az értelemnek? Rejtve van az minden élő szemei előtt, az ég madarai elől is fedve van. A pokol és a halál azt mondják: Csak hírét hallottuk füleinkkel! Isten tudja annak útját, ő ismeri annak helyét. Mert ő ellát a föld határira, ő lát minden az ég alatt. Mikor a szélnek súlyt szerzett, és a vizeket mértékre vette; mikor az esőnek határt szabott, és a mennyörgő villámoknak utat: akkor láttá és kijelentette azt, megalapította és meg is vizsgálta azt. Az embernek pedig monda: Ímé az Úrnak félelme: a bölcseség, és az értelem: a gonosztól való eltávozás.

Λ mai vasárnap az iskoláké. A régi szép és eléggé nem helyeselhető szokás szerint szeptember első vasárnapján egyháznak e drága veteményeskertjeire irányítja a gyülekezet ügyeimét a debreczeni református templomokban fölhangzó igeHIRDETÉS. És mikor volna ez inkább helyén, mint mai napság?

Több mint száz esztendővel ezelőtt, a protestáns népmetség egyik legnagyobb géniusa, a református theológusnak, evangéliumi lelkipásztornak és nemzetépítő hazafinak egyaránt nagy Schleiermacher, egy iskolaünnepi prédikációjában ezekkel a szavakkal fordult az akkor mihozzánk hasonlóan tengersok szenvédésén, így a többek közt megalázó idegen megszálláson is keresztülment Berlin város porosz népéhez: „*Nem adhatunk Istennek elég nagy hálát azért, hogy ebben az időben, amikor annyit és oly kárhozatosan okoskódtalx isteni dolgok fölött s amikor annyit és olyan romboló hatással belekontárkodtak üdvöös, kipróbedt intézményekbe, — ebben az időben legalább az egyház és az iskola között nem bomlott fel a kapcsolat*”.

Ma minekünk még százszor több okunk van ugyanerre a

hálaadásra, mint Schleiermachernck és népének annak idején. Mert ami akkor még inkább csak távoli lehetőség, elméletileg elgondolt veszedelem volt: az egyház erőszakos megfosztása iskoláitól, az ma, egy századdal később, véresen komoly valósággá lett, amely hol lassú feszítő erővel, hol erőszakos robbantással érvényesülve, a keresztyénség s elsősorban ép a református keresztyénség ügyét nemzetünkben hatalmasan segített a romlás szélrére juttatni.

Azok közületek, akik a közéletnek nemcsak a tényeit, hanem a vezérlő gondolatait, eszméit is figyelemmel szokták kísérni, bizonyára tudni fogják, hogy avval, amit mondtam, nemcsak a szociáldemokrácia s az annak elveit szélsőséges következetességgel érvényesítő kommunizmus iskolapolitikájára cézok. Ez a kifejezetten egyház- és vallásellenes irányzat tulajdonképpen már csak kisajtított és — amíg módjában állott — irgalmatlanul érvényesített egy olyan jelszót, amelyet eredetileg egészen más szellemű emberek adtak ki: olyanok, akik rajongtak a nemzeti eszméért, a hazai egységéért és szabadságáért s rajongásuk nemes jóniszeműségében *minden más nagy lelki értéket hajlandók voltak áldozatul dobni oda ennek az eszmének, ennek az egységnek és szabadságának az oltárára*. Igen, az iskolák korlátlan államosításának jelszava nemzetüket és hazajukat lángoló szeretettel körülölelt s amellett a legtöbbször igaz keresztyéni lelkületű nagy férfiaktól ered, nálunk, Magyarországon, épügy, mint egyebütt. Ne csodáljuk! Ők, a maguk emelkedett, tiszta lelkével, valami egészen eszményi magaslaton látták állani az államot: *a legmagasabb erkölcsi javak hordozójának tekintették azt s nem tudták elköpzelni nálánál magasabb és tisztultabb formáját az emberi együttélésnek*. Az élet, a valóság azonban, a legutóbb elmúlt félszázad alatt, könyörtelenül rájuk cáfolt. Csak a magunk legközelebbi dolgaira tekintve: ugyan mit kapott a magyar református egyház cserébe, viszonzásul azért a határtalanul becsületes bizalomért, amellyel iskoláit — az elemítől kezdve föl a legmagasabb fokú és legdicsőbb múltú debreczeni főiskoláig — egymásután adogatta át az államnak? Mit kapott? Feleljen a szenvédő erdélyi és felvidéki részeken az egykor színreformátus magyar iskolákról bitorló kezektől sárbadobott magyar címer; feleljen aztán itthon, a magyarnak maradt Magyarországon is, az állami iskolák nevelte nemzedékeknek évtizedről évtizedre sivárábbá lett szellemi és erkölcsi képe; feleljen az állami mézetekből kikerült tanítók, tanárok fajdalmasan nagy többségének az egyházzal szemben tanúsított közönyös, vagy éppen ellenséges magatartása; feleljenek debreczeni főiskolánk és az abból lett egyetem történetének legújabb évlapjai!

Ha ezt a sok szomorú tényt és emléket, amelyekre legjobban szeretnénk mindörökre fátyolt borítani, végiggondoljuk, szédülő fejjel kérdezzük újra meg újra: *miért volt minden?*

Ma már, legalább egyházunk öntudatosan hívő és gondolkozó tagjai előtt, egészen világos és határozott kellene, hogy legyen a felelet:

Az állami iskola lehet az egyházénál százszer különbül felszerelt és berendezett, adhat az egyházinál százszer tetszetősebb műveltséget, mélyebb tudást és nagyobb szakképzettséget; nevelhet a legnagyobb jóhiszeműséggel hazafiságra, vagy, amivel ezt a szocialista, iskola helyettesíteni akarja, világpolgárságra; szoktathat meglepő külső sikerekkel rendre, fegyelemre, összetartásra, szolidaritásra, — de képtelen megadni növendékeinek épen azt az egyet, ami nélkül minden más, az iskolában közölhető és nyerhető szellemi jó a levegőben lóg, minden más, az iskolai nevelés útján biztosítható erkölcsi érték délibábossá lesz: *nem tudja megadni a bölcseséget*.

1. Az alapigénben oly erőteljesen jellemzett bölcseség — mint ez többé-kevésbé már magából a jellemzésből is kitűnik — egyáltalában nem azonos azzal, amit közönségesen így nevezünk. Nem valami józan, gyakorlati tisztánlátásról van itt csupán szó, amely a minden nap élet apróbb-nagyobb kérdéseiben higgadtan és mások számára is hasznavezetően eligazítja az ú. n. *bölcs* embert. Itt egy sokkal nagyobb dologról van szó: arról, ami az ószövetségi zsidó nyelvben nagyon jellemzően úgy nyilvánul meg, hogy a bölcseség kifejezésére ugyanazt a szót (chokmah) használják, amelyikkel a *szilárdságot felölik*. Tehát az ószövetségi — és, tegyük hozzá, az e tekintetben legtöbbnyire nyomukon járó újszövetségi — kegyesek gondolkodása szerint, a *bölcseség — szilárdság*. Azaz egy rendíthetetlen életalap, amelybe gondolkozásunk és cselekvésünk szílárdan bele van építve, ami az életünknek egységet, a személyiségeinknek jellemét, az akarásunknak súlyt, a szavainknak tartalmat ad. Az az életalap, ami nélkül nem képzelhető a szónak nemes értelmében vett ember, annál kevésbé valódi keresztyén; az tehát, amit, szemben a régibb, egyszerűbb, megfoghatóbb bibliai elnevezéssel: „*bölcseség — szilárdság*”, a mai ember egy inkább filozófiai, elvontabb, de azért a dolog lényegét elég jól kifejező szóval így szeret nevezni: *világ- és életnézet*.

Már most, az, hogy az iskolának nem lehet megelégednie a pusztta ismeretek, vagy gyakorlati ügyességek közlésével, hanem világ- és életnézetet, azaz bölcseséget is kell adnia, azt hiszem, mindenjáunk előtt régtől fogva vitán felül áll. Az a nagyon egyszerű és kézenfekvő oka van ennek, hogy mindenféle építőláb iskolai munka nemcsak betanításban és betanulásban áll, hanem magyarázatban és megértésben is, — mi legalábbis roppant kevésre becsüljük azt az iskolát, ahol magyarázat helyett leckefelmondatás és megértés helyett magolás folyik; továbbá mindenféle egészséges iskolai munka nemcsak tanítás, hanem egyúttal nevelés is, — mi legalább bensőleg idegenked-

nénk az olyan iskolától, ahonnan gyermekeink megduzzadt ismerethalmazzal bár, de erkölcsben és jellemben szegényen kerülnének ki. Már pedig mindenféle magyarázat világnézetet és mindenféle nevelés életnézetet föltételez. A dolgok, a jelenségek világát sem az elemi iskolában, sem az egyetemi kathedrán nem képes csak némileg is megnyugtatóan megmagyarázni az, akinek a világ értelméről, a jelenségek összefüggéséről valami szilárdan kialakult nézete nincs. Életeket alakítani, jellemeket formálni, nevelni pedig soha és semmi körülmények között, tehát az iskolában sem képes az, akinek magának nincsen szilárdul kialakult felfogása az élet legfőbb értékeiről, — akinek nincsnek *eszményei*.

És ezen ponton méltán kérdezhetjük alapigénkkel: „*a bölcseség hol található és az értelemek hol van a helye?*” Hol van az az iskola, amelyik olyan világ- és életnézetet tud nyújtani, azaz a dolgoknak, a világ jelenségeinek olyan értelmét tudja belevénsi a növendék lelkébe és az élet, a valódi, a *kellő* élet olyan eszményeivel tudja izzásba hozni a növendék szívét, amelyeket méltán lehet nevezni bibliai értelemben vett, *szilárd élet-alapnak, bölcseségnek?*

Az eddig rendelkezésünkre álló, sokszor fájdalmas, de mindig rendkívül tanulságos tapasztalatok alapján nyugodt lelkismerettel leszögezhetjük a feleletet: *ez az iskola óta is csak a keresztyén világ- és életnézet szilárd alapján álló, általában u. n. felekezeti iskola lehet.*

Annak az iskolának, amely nem *ezen* az alapon áll, lehetnek *egyénenként* szívben és észben, jellemben és tudásban lehető legkiválóbb tanítói, tanárai: *közös szelleme* mégsem lesz soha más, mint ami a vallási alap elvi kizárasa mellett egyedül lehetséges. A vallást kizáró világnézet szelleme sohasem lehet más, mint a soha nem találó, soha megnyugodni nem tudó szüntelen keresés; az örökké szomjas és minden kielégíthetetlen fűrkészés, mely a végső oknak, a világ és a lét legmélyebb értelmének mohó hajszolása közben újra meg újra hallani kénytelen a minden ség komor feleletét: „*a mélység azt mondja: nincsen én bennem; a tenger azt mondja: én nálam sincsen*”. A vallástan tudomány, szárnyaljon bár a legfelségesebb magasságokba és jusson alá a legmeglepőbb mélységekig az emberi lélek és az emberi dolgok, az élő s az élettelen természet kutatásában: utolsó szava minden fakó, terméketlen lemondás lesz: „*minden elmúlik*”. A vallástan tudomány világnézete a halál bölcslete; amelyről pedig meg van írva alapigénkben, hogy nincs benne igazi szilárd bölcseség. „*A pokol és halál azt mondják: Csak hírét hallottuk füleinkkel*”.

És a vallástan életnézet szelleme?

Ez, bármilyen finom formában is, de végeredményben minden csak oda megy ki, hogy *pénzért* akar bölcseséget vásárolni, az aranyat, a drágakövet, a hasznot, az anyagi jót tartja a böl-

cseség egyenértékesének. (Lásd az alapigét!) Ahol a hit magasra vívó szenvedelme hiányzik, ott a legmagasabb életeszmény és a leglendületesebb filozófia is ennyi: *lásd be, hogy a más haszna a tiéd is, értsd meg, hogy a magad életcéljait csak a közösségebe okosan beilleszkedve érheted el, tudj lemondani és áldozni, ha kell, mert az javadra válik.* A vallástan életnézet utolsó szava az okos, a megtisztult, a szalonképes önzés, — amely ellen tulajdonkép nem is lehet egyéb kifogást felhozni, mint azt, hogy minden pillanatban levetheti a maga szaloni álarcát és visszavadulhat őrült, vérrel bemocskolt, brutális önzéssé, aminthogy ép a legutóbbi idők fájdalmasan számos bizonyítékát adták annak, hogy milyen hamar előugrik a *kulturhősből a kulturbestia!*

2. Az élet- és világnézet e két döntő pontján van a keresztyén vallási alapon álló iskola elvitathatatlan főlénye. Itt megvan a világmagyarázat egyedül kielégítő és megnyugtató, a mulandóságnak sasszárnyakon fölébe emelő elve: Istenben, aki „ellát a föld határaira és lát minden az ég alatt; aki a szélnek súlyt szerzett és a vizeket mértékre vetette; az esőnek határt szabott és mennydörgő villámoknak utat”; tehát megvan az igazi bölcseségnek az az egyik szilárd pillére, amely a világ és minden dolgok végső értelmét nem egy egyetemes, vak, szomorú mulandóságban, hanem egy legföbb szellemi valóság föltétlen és örök gondolatában és akaratában találja meg. Es azután megvan e bölcseség másik szilárd pillére is: az a keresztyén életnézet, amelyik Istenben nemcsak a világ végső okát, hanem végső célját is látja: az életnek nemcsak föltétlen hatalmú Urát, hanem föltétlen szentségű Eszményét is; tehát az a bölcseség, amely az Úrnak félelmében áll, és az az értelem, amely a gónosztól való eltávozást hozza magával. Értelmi nyugodtságot és erkölcsi szilárdságot, világnezeti biztoságot és tiszta eszményi lendületet csak keresztyén alapon álló iskola adhat. Ezt az alapot erőszakosan, máról-holnapra kirántani az iskola alól, vagy rövidlátó jóhiszeműséggel, esetleg bűnös közönnnyel engedni alóla napról-napra jobban kicsúszni, most vagy bármikor annyi volna, mint teljessé tenni nemzetünk amúgy is rettenetes lelki fölfordulását, amelyből hasznuk és örömük csak azoknak volna, akiknek hasznot és örömöt szerez minden fölfordulás.

Istennek, atyáink bölcseségében s áldozatkész hűségében, valamint számos más egyéb kedvező körülmény összetalálkozásában megnyilvánult drága kegyelme a debreczeni református egyház számára mind e mai napig az iskolák egész hatalmas vár-övet őrizte meg. Isten után egyedül a mi vigyázó és áldozatkész hűségünkötől függ ma, hogy mi ezt a vár-övet ép erőben tudjuk-e átadni a jövő nemzedéknek, vagy pedig engedjük, hogy menjen össze és málljék széjjel a mi kezünk között és a mi szemünk láttára s romjai még csírájában megfjotsák egy szívszakadva álmodott szebb magyar jövendő vetését.

Debreczeni református egyházunk tagjai: iskoláitok által páratlanul nagy múlt örökösei s ha Isten akarja és ti engedelmesen vele akarjátok, egy még nagyobb jövendő letéteményesei! óh, kérjétek, kérjük Istantól azt az igazi bölcseséget, melynek végső forrása sohasem a halandó ember önerején való fükészése, hanem csak az Ő szent evangéliumi önki jelentése lehet; azt a bölcseséget, amelynek csak Ő tudja az útját és csak Ő ismeri a helyét; azt a bölcseséget, amelynek erejében oda fogunk sorakozni, áttörhetetlen csatárláncban, iskoláink váröve köré, megvédjük azt minden külső betörés és minden belső aláaknázás ellen, fölépítgetjük ott, ahol omladozik, és épügy a szemünk fényének tekintjük, mint a templomainkat; mert meghagyjátek, csak templom és iskola együttes munkája által lesz a mi hitünk valóban „azzá a győzelemmé, amely meggyőzi a világot”.

Jog és személyiség*

János 8: 1 — 11.: Jézus pedig elméne az Olajfák hegycsúcsára. Jó reggel azonban ismét ott vala a templomban, és az egész nép hozzá méné; és leülvén, tanítja vala őket. Az írástudók és farizeusok pedig egy asszonyt vivének hozzá, akit házasságtörésen kaptak vala, és a középre állítván azt, mondának néki: Mester, ez az asszony tetten kapatott, mint házasságtörő. A törvényben pedig megparancsolta nékünk Mózes, hogy az ilyenek köveztetessenek meg: te azért mit mondasz? Ezt pedig azért mondák, hogy megkísértsék őt, hogy legyen őt mivel vádolniok. Jézus pedig lehajolván, az ujjával ír vala a földre. De mikor szorgalmazva kérdezik őt, felegyenesedve monda nékik: Aki közületek nem bűnös, az vesz rá először a követ. És újra lehajolván, írt vala a földre. Azok pedig ezt hallván és a lelkismeret által vágadtatván, egymásután kimenőnek a vénektől kezdve minden az utolsóig; és egyedül Jézus maradi vala és az asszony a középen állva. Mikor pedig Jézus felegyenesedék és senkit sem láta az asszonyon kívül, monda néki: Asszony, hol vannak azok a te vádlói? Senki sem kárhoztatott-e téged? Az pedig monda: Senki Uram! Jézus pedig monda néki: Én sem kárhoztatlak; eredj el és többé ne vétkezzél!

ítéletek és ítélezések korát éljük. Azok a rettenetes rázko-dások, amelyeken nemzetünk és társadalmunk ismételten keresztsülményt, kikerülhetetlen lecsapódás gyanánt hozták magukkal ezt. Az ellen a forradalmi láz ellen, amely, talán jobb meggyőződéseink ellenére is, még mindig ott nyargal az idegeinkben, ítélezéssel, abszolút megállapításokkal, kérlelhetetlen felelősségrevonásokkal és kíméletlen megtorlásokkal keres önvédelmet az egyén is, a nemzet is, az egyház is, a társadalom is. Kísértetiesen megtágult tekintetünk előtt félelmesen és széddítoen örvénylik bennünk és körülöttünk az örök változás: hát nem a legemberibb, a legtermészetesebb dolog-é, ha e változás kínzó forgataga ellen az ítéletek állandóságában keresünk önvédelmet; ítéletekben, amelyek leszögeznek és megrögzítenek; ítéletekben, amelyek ellenmondást nem tűrően kiáltják oda az ellentétes eszméktől, hajlamoktól és szenvédélyektől gyötrrelmesen ide-oda hányt emberi léleknek: ez az igazság, ez a hamisság; ez a bűn, ez az erény!

Egy dologgával azonban minekünk, akik ide összegyűltünk, tisztában kell lennünk. Ezek a mi emberi ítéleteink és ítélezésekink, bármily szükségesek és bármily kikerülhetetlenek is mai világkörzetünkben és mai lelkiajánkban: *de nem fölebbezhetetlenek*. minden öntudatos keresztyénnek abban a tudatban kell meghoznia a maga becsületes, de végre is gyarló, emberi ítéletét embertársairól, hogy ez az ítélet egyszer még keresztülmegy a legföbb felebbviteli fórumon is: felülvizsgálatra kerül a Krisztus ítéloszéke előtt. Keresztyén embernek és keresztyén társadalomnak, a maga bármily szükséges, bármily szigorú, bármily abszolút ítélezéseiben is, sohasem volna szabad csorbítania a Krisztus legföbb bírói méltóságát, vagy épen megfeledkeznie arról, kizárnia azt.

De miben is áll hát a mi Üdvözítő Urunk és Mesterünk legföbb bírói mivolta?

Abban-e, hogy felold a földi ítéletek alól? Abban-e, hogy összetöri az emberi jogrendet s szilárd társadalomi formák, meg-szentelt hagyományok és szokások, mindenkorre változhatatlan-nak hitt erkölcsi rend állandóságába egy öröklő forradalom veszédelmesen eszményi kovászát veti bele?

Minden időben voltak s ma épen nagyon sokan vannak, akik így fogják föl a Jézus bírói szerepét és ebben a radikális felforgatásban látják a Jézus ítéleteinek a legföbb értékét s a leg-végső következését. És ennek a fölfogásnak támogatására semmi sem látszik alkalmasabbnak, mint az alapigénköl fölvett nagyon híres, tengersokat idézett és a legtöbbször szörnyűségesen félreírt és félremagyarázott evangéliumi történet: a házas-ságtörő asszony perikopája.

Ma már a legtöbb bibliatudós megegyezik abban, hogy ez a perikopa a János evangéliumában tulajdonképen egy érdekesen *idegen test*. Szellemében, nyelvezetében, egész beállításában feltűnően elüt az evangélium többi részeitől e 11 vers és sokkal inkább a Jézus történetiségehez közelebb álló synoptikus. azaz párhuzamosan áttekinthető másik három evangélium leve-gőjét leheli. Ezt mutatja az is, hogy az evangéliumi szövegtörté-nel bizonyos szerint ez a részlet utolag, az egésznek összeállí-tása *titán* került bele a IV. evangélium szövegébe. És egy olyan megbízható hitelességű tanú, mint maga Szent Ágoston említi, iiogy az ó-egyház tudós papjai, „atyái” között sokan vonakodtak e történetet hitelesnek elismerni és szépszerével szerették volna kihagyni azt a János evangéliumából (ahová különben, mint említettem, nem is illik bele) — kihagyni pedig nem történeti és nyelvészeti kritika alapján, hanem egy sokkal súlyosabbnak tetsző indokolással: azért, mert ez a történet, őszerintük „*büntetlenséget biztosít a vétkező asszonyoknak*”. Vagyis mit gondoltak ezek az aggodalmas, derék atyák? Azt gondolták, hogy Jézus Iti egy régi jogszabály, egy ősi erkölcsi dogma helyeit

föllállít egy újat — egy újat, amely maga a destrukció és maga a forradalom, de azért mégis csak jogszabály és mégis csak dogma — egy újat, amely, ahelyett hogy: „a házasságtörő nőt el kell ítélni, meg kell kövezni”, azt mondja, hogy „a házasságtörő nőt, mivel bírái közt is lehetnek és vannak is paráznaság-nak bűnben leledzők, *föl kell menteni*”. S azóta hányszor elismételte már ezt a következetést, titkon vagy nyíltan, az az erkölcsi gerinc nélküli beteg szentimentalizmus, amelynek első szava a könny és utolsó szava a szabad szerelem — sót maga a tévűtra került vallási rajongás is, amely, a krisztusi Lélek fegyelmétől elszakadva, nagyon sokszor súlyedt már erkölcsi libertinizmusba, sexualis megtévelkedésekbe (pl. a münsteri anabaptistáknál). És valóban — ha a Jézus szavaiban egy új jogrendet látunk kifejezve és ha a Bibliát törvénycodexnek tekintjük (az Újszövetséget is!) — ez a következetés kikerülhetetlen.

Dehát csakugyan ebben, az ős, emberi jogrend, a szent erkölcsi törvén^y felbontásában állana a Jézus legföbb ítélobírói hatalma? Az övé, aki azt mondotta, hogy „*nem jött a törvényt eltörölni, hanem betölteni?*” aki azt mondotta, hogy „míg az ég és fölei elmúlik, a törvényből egy jóta vagy egyetlen pontocska el nem múlik, amíg minden be nem teljesedik?” De hogyan viszont ezt mondotta — hogy egyeztethető össze e fenséges szigorral az a magatartása, amelyet a házasságtörő nővel, vagy más hasonló, súlyos jogrendbontókkal és erkölcsi törvényszegőkkel szemben tanúsít — az a magatartása, amelyet a Hegyi Beszédben maga summáz e lelkünkig ható szavakban: „*Ne Ítélyetek, hogy ne ítéltessetek*”?

1. A jogot és a törvényt az Úr Jézus valóban nem eltörölni jött. Még a puszta emberi jogrendet sem, annál kevésbbé az erkölcsi törvény isteni, örök jogát. De hogyan is akarhatta volna ő, az Élet győzelmes ura, megsemmisíteni vagy felforgatni azt, aminek a rendeltetése tulajdonkép nem más, mint az *élet védelme*? Mert minden jogrend és annak minden tételes kifejezése, minden törvény tulajdonkép védelem: *védelmezése az embernek leggonoszabb ellensége: az ember ellen, önmaga ellen. Az emberi test és az emberi lélek épségének s tisztságának védelme állati ösztönök, érzéki szenvédélyek, gonosz önzés ellen; a család, a tulajdon, a vallás, a haza, e hatalmas életfejlesztők védelme minden olyan ellenséges emberi behatás ellen, ami lehetetlenné teszi életfejlesztő munkájukat, ami veszélyezteti az együttelést, a biztonságot: ez az egyetemes nagy életvédelem a lényege és feladata minden jogrendnek, magának a minden emberi jogrend alapjául szolgáló Tízparancsolat isteni jogrendjének is.* Ebből mindenjárt az is következik, hogy a jog és az erkölcs között éles határvonalat nem is lehet húzni. A jog igazán csak akkor felel meg a maga életvédő hivatásának, hogyha erkölcsi magaslatra emelkedik —

azaz nemcsak anyagi érdekek és fizikai hasznok, hanem erkölcsi értékek és szellemi javak védelmére is kiterjed. Viszont az erkölcsi törvény hathatós érvényesüléséhez föltétlenül szükséges a világban a jog súlyos vaskeze is: enélkül az emberiség 99/100-adrésze sohasem hajolna meg fönsége előtt és maga az erkölcsi törvény sohasem tudná betölteni a maga legszentebb értelemben vett életvédő hivatását.

Azonban bármiféle jogi életvédelemnek — a legmagasabb erkölcsi és a legalacsonyabb hasznossági szinten állónak egyformán — van egy közös vonása, amely lényegéből folyik s amely egyúttal örök korlátja is: az, hogy *személytelen*. A jog sohasem ezt vagy azt az emberéletet védi: a jog *magát az emberéletet védi*. Általános szabályokkal dolgozik, amelyekkel szemben legföljebb csak „enyhítő körülményeket” ismer, de kivételt és kiválltságot nem. Amilyen egyetemesek és kivételt nem tűrök az élet érdekei, nyilván ugyanolyanok kell hogy legyenek az életvédelem szabályai is. Lophatott valaki a legmegbocsáthatóbb szándékkal, talán éhező gyermeké megmentésére: a jog vaskeze, amely személyi mérlegelésekkel nem foglalkozik, irgalmatlanul lesújt reá. S mit ér, hogyha a földi jogszolgáltatók lágyzívű elérzékenyedése az illet olykor futni is engedi? A jogrend maga csak meg van sértve, az élet egy hatalmas érdeke csak veszélyben forog továbbra is. És nincs rettenetesebb, mint mikor aztán a megsértett jogrend *önmagá* vesz magának elég-tételt s megmérgeződik, összeomlik maga a veszélyeztetett s idején meg nem védelmezett élet. Az a társadalom, amelyik futni engedi a kicsiny s méginkább a nagy tolvajt; amelyik a legtetszetősebb indokolással fel tudja magára nézve függeszteni a „ne ölj” szent tilalmát, akár háborúról legyen szó, akár párbajról, akár az emberi életpusztítás még gonoszabb titkos módjairól; az a társadalom, amelyik a paráznaságból költészettel csinál és szent emberi jognak akarja feltüntetni az idevonatkozó szent isteni törvény lábbal tiprását: az a társadalom — a teljesen megingott élet- és vagyonbiztonságban, a vörös, forró geyzirként a mélyégből feltörő vadállati ösztönök elhatalmasodásában, a legtisztesebb anyák és legtisztább leányok fehér ruháját is folyton fenyegető mohó, sáros kezekben — már *önmagában* hordja ítéletét. A jogörzők és jogszolgáltatók lehetnek lanyhák, aluszékonyak, érzelgősek, gyávák és pártosak: a megsértett jogrend maga is irgalmatlanul bosszút tud állani magáért — sokkal irgalmatlanabbról, mint bármely emberi megtorlás. *Vagy megmarad a jog a maga fölséges és rettenetes személytelenségeben, vagy megszűnik jog lenni.* Mi lenne világunkból, mi lenne épen *mai* világunkból, hogyha, megfagyasztva minden érzékenységet és elsöpörve minden személyi tekintetet, újra meg újra végig nem süvöltene rajta a jognak tisztító és dermesztő szava, mint egy égbenyúló havasokról alázúgó jeges orkán: „*Aki fogásra való, fogásra — aki fegyverre való, fegyverre*”.

2. *És ezt Jézus nagyon jól tudta.* Tudta és épen azért értéke szerint megbecsült és megvédelmezett mindenféle jogrendet. Megbecsülte a kultusz hagyományos rendjét. „Eredj, mutasd meg magadat a papnak — szólt a megtisztult bélpokloshoz — és vidd fel az ajándékot, amelyet Mózes rendelt, bizonyoságul nézik”. Megbecsülte a létező állami rendet: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré” — intett az adózásra. Mindenekfölött megbecsülte, sőt széduletesen fölfokozta, emberfölötti magaslatokra emelte a tízparancsolat isteni jogrendjét. „Hallottátok, hogy megmondatott — én pedig ezt mondom néktek!” De hogyan is vállalkozhatott volna ő a neki oly drága emberi élet isteni megmentésére, ha működését azzal kezdi, hogy összetöri a jog szent pallosát, amelyet maga Isten állított oda megváltozhatatlan, örök akaratával, komor, felséges arcú kerubok kezében, az emberi élet fölé?

Nem. *Jézus betölteni jött.* Betölteni, tehát kipótolni, kiegészíteni a jognak hiányos, mert *személytelen* életvédelmét. Jézus azt akarja megvédelmezni az emberi életből, amit a jog soha sem bír megvédelmezni, amihez elég csak hozzájárulnia — mint a durva kéznek a gyümölcs finom hamvához — és már is tönkretette azt: Jézus az emberi élet legnagyobb értékét akarja megvédelmezni, a *személyiséget*. Azt, ami az emberben páratlan, egyedül való, romolhatatlan életmag, isteni gondolat. Az, ami jót akart bennünk, amikor oly irtózatosat botlottunk, az, ami megtisztulás után sóvárog bennünk, amikor ki stem látunk a szennyes hullámokból; az, ami bocsánatért stíkoltozik bennünk, amikor a kezünk véres. Az a pont a lényünkben, ahonnan megújulhatunk, vagy megrothadhatunk; az a csata-tér a lelkünkben, ahol üdvösségeink vagy kárhozatunk eldől; az a mi legbelsőbb valónk, amelyet nem ismer az Istenen kívül senki más és nem ismerünk nagyon sokszor, nagyon sokáig mi magunk sem.

Ez a személyiség.

Istennek mindenekfölött ez kedves mibennünk — mert ez az egyedül, ami az emberi lényben, minden egyénben páratlan, soha meg nem ismételhető módon az ő dicsőségét tükrözi — és ezt akarja bennünk mindenekfölött megtartani. Jézusban tehát azért hajol le Isten mihozzánk, hogy megmentse lényünknek romolhatatlan magvát: *személyiségeinket*.

Igen. Jézus, amikor a bűnös nő fejéről elhárította a rettentő csapást, nem az emberi és isteni jogrendet függesztette föl, hanem megmentett egy személyiséget, szeretetének isteni szemével meglátott, isteni karjaival átölelt egy megtört és megtisztult *istengyermeket*. Ez a mentés nem abban állott, hogy Jézus le-szerelte a vádlók lelki gögiét, úgy, hogy azok pillanatnyilag képtelenek voltak a *jogilag teljesen megérdemelt* mózesi kínhalálítélet végrehajtására. Ez a megmentés abban állott, amikor Jézus azt mondta az asszonynak: „*Én sem kárhoztatok*” — ami

az Ó szavával azt jelentette: „*Isten megbocsátott!*” Ez a felmentés teljesen érvényes, mert örök élettámasztó hatalmában érintetlen lett volna akkor is, hogyha az asszonyon az irgalmatlan jog akkor vagy később végre is hajta vala a rettentő ítéletet — mint ahogy érvényes volt a Jézus felmentése a keresztfán megtért *lator* számára is, aki előtt az örök élet kapuját tárta föl, bár testén meggátolhatatlanul betelőben volt már a személytelen jog ítélete.

A jog tehát — az élet személytelen védelmével — Isten szolgálatában áll, de sohasem szoríthatja ki az életből Istenet, az élet személyes urát. A jog a Jézus uralmának előkészítője, de sohasem helyettesítheti Jézust magát, a személyiséget megmentőjét. A jog ítélete lehet megsemmisítő, mehet egészen a testi, földi élet lerombolásáig: de még akkor sem képes elnémítani egy olyan léleknek győzelmes felkiáltását, mely, ha szörnyű tévedések után is, de végre megtalálta Istenét és szembekerült Megváltójával: „*Én tudom, hogy az én megváltóm él és utoljára az én porom felett megáll. És miután ezt a bőrömet megrágják, testem nélkül látom meg az Istenet.*” (Jób 19:25—26.)

3. Mi következik ebből reánk, naponként ítélezőkre, könnyen ítélezőkre nézve?

Engedjétek meg, hogy feleletül átadjam a szót a vasszigoráról egyoldalúan ismert, sokat emlegetett jogi szelleméről pedig félreismert Kálvinnak, ennek az e részben is hü és nagy Krisztus-tanítványnak:

„Azokat, úgymond, akik az egyházból kizártattak, nem szabad a választottak sorából is kitörülnünk és reményvesztetten kárhozottaknak tekintenünk őket. Még akkor is, ha inkább makacságról, mint alázatosságról tesznek bizonysságot, bízzuk őket az Isten ítéletére és ne szűnjünk meg érettük könyörögni. És, hogy egy szóval fejezzem ki a dolgot, ne magát a személyt ítéljük haláraméltónak, mert hisz az egyedül az Isten kezében van, hanem csak a cselekedetei felől döntsünk az Isten törvénye szerint. Több szabadságot ne vegyünk magunknak az ítélezésben, mert akkor Isten erejének akarunk határt és irgalmanak törvényt szabni; holott ő, valahányszor csak tetszik neki, jókká teszi a gonoszokat s az egyházon legjobban kívül állókat is beoltja a Krisztus testébe”. (Institutio IV. 12. 9. szabadon.)

Testvéreim, ítéletek és ítélezések korát éljük. Megtévedt embertársaink egész serege fölött tör pálcát a közvélemény, a polgári és az egyházi igazságszolgáltatás. Nos, ennek így kell lennie. Ám „*hadd folyjon az ítélet, mint a víz és az igazság, mint a bővizű patak*”. (Ámos 5: 24.) De legjogosabb ítélezésekben se képzeljük magunkat soha az Isten helyébe. Isten a mi kezünkbe a jog vesszejét adta: a személyiséget megmentését vagy eltasztását, örök életbe vagy örök halálba való juttatását magának tartotta fenn és Jézus által gyakorolja. Ez Jézus bírói

hatalma és ezt jelenti ez a szava: „*Ne ítéleztek, hogy ne ítéles-
setek*”. Ne ítéleztek a személyiségek legbensőbb értékéről — test-
véreteknek Istenhez közel, vagy Istantől távol való állásáról —; ne ítéleztek, mert még másokra süítek reá az Istantől eltávozott-
ság bélyegét, könnyen meglehet, hogy csak a magatok Istantől
való távolságáról tesztek szomorú bizonysságot. *Ne ítéleztek, —
Jézus ítélez.* Jézus ítélete pedig minden megtört szívnek bocsánat
és minden hozzá menekülő szívnek kegyelem. Ah, ha igazán
megértenők az ő szavát, ahogyan hí, és meghallanók szíve dob-
banását, ahogyan vár, vár minden nyájunkat az ő életének szikla-
várába, ahol a mi életünkben mindenzt meg akarja és meg fogja
őrizni, aminek megőriztetnie érdemes, mert Isten tulajdona!
*Jlogyha most, legalább e szent asztal körül minden nyájan le tud-
nók venni lelkünkönkről a jognak, az ítéleteknek, az elfogultságnak
nehéz, rozsdás, durva páncéljait — és úgy állandánk egymással
szemben, az égi szeretet tiszta, fehér, könnyű köntösében, mini
gyermekek, mint testvérek, mint Jézusnak egyenlőjogú vendégei,
Istennek megannyi testté vált fénylező gondolata!*

Szeretteim, szeressük egymást!

A mindörökre szent ház*

I. Kir. 9: 3.: Megszenteltem e házat, amelyet építettél, abba helyhezettvén az én nevemet mindenkoré és ott lesznek az én szemeim és az én szívem mindenkor.

Salamonnak monda e szavakat az Úr, a templomépítő királyi bölcsnek, válaszul arra a nagyszerű hálaáldozatokkal kísért, buzgó könyörgésre, amellyel ez, a ködben lakozó Isten dicsőségétől körülvétetve, fölszentelte atyja és népe álmainak felséges teljesedését: a jeruzsálemi templomot.

Azóta a ködből, amelyben az Úr lakozik: térnek és időnek az Úr dicsőségét tompítva bár, de visszasugárzó, fényes ködéin át, mindegyre fölzendülnek ez Igéretekkel teljes, isteni szavak. Felzendülnek évezredek óta, valahol csak hű és alázatos szívek tiszta égi honvággyal hajlékot emeltek és emelnek a törvény, a prófécia és az evangéliumi kijelentés Szentáromság egy igaz Istenének. Meszeitfalú, kicsiny szobában vagy égbetornyosuló gól köcsipke alatt; az üldözött hit hevenyészett fatemplomában vagy a diadalmas hit zsoltárait dörögve visszaverő büszke boltívek alatt: hű és alázatos szíveknek Isten a tőle kijelentett úton kereső, igaz imádságaira egykép így válaszol vala — és válaszolni fog mind az időknek végezetéig — az Úr: „*Megszenteltem e házat...*”

Istennek debreczeni református magyar népe: atyáiddal és ükytáiddal együtt te is hallottad és hallod e szót. Ah, e pillanatban, mintha mielőttünk is — miként a templomszentelő Salamon és népe előtt — egy fényes köd ereszkednék le, a múlt időknek az Úr dicsőségét sugárzó köde; mintha betöltené e köd ezt az egész térséget itt, e szent hajlék körül, hol százados, barnult falak várnegyszögébe foglaltan, félig elfedve szorong s némán kiált egy egész nagy történelem; s ebből az istenlakta ködből ma mintha valami egészen különös erővel zengne kérdezésekkel és áhítozásokkal tele szívünkbe — a múltak fölséges lényeként s a jelenre és a jövőre szóló drága Igéretül — a bizonyos, az örök válasz: „*Megszenteltem e házat...*”

Egy percre megvillan a köd s mi látjuk benne e mostani háznak legrégebbi ősét: a középkori Szent András-templomot.

Falai még kormosak a tatárdúlás üszkeitől, de megcsorbult csúcsívei alatt már újra zeng kegyes magyar papok ajkain a latin zsolozsma, amelybe ájtatos magyar hívők — a ti jámbor debreczeni eleitek — szövik belé magyar nyelvű szenténekmondásuknak legelső, bájosan esetlen próbálkozásait. Igen, már őnekik, e hü s alázatos magyar keresztyén szíveknek is szólott az Úr: „Megszenteltem e házat...” Meg, mert Isten már a középkor egyházára is szent munkát bízott ezen a földön, abban az első, ősi házban: rábítja a magyarság Krisztusra való nevelését a tekintély vasfegyelme alatt; és ez a nevelés mindaddig szent, azaz Istennek tetsző, Istantól akart és Isten erejétől hor-dozott vala, amíg nem lett belőle emberi módon megöröködni vágyó — uralkodás.

De a kód elborul, majd újra villan s változik a kép.

Kálvin halálának esztendejében (1564) rettenetes tűzvész emészti meg, a város legnagyobb részével együtt, a középkori András-templomot, mely akkor már a reformáció mély, tiszta és szabad evangéliumának hirdetésére szolgál vala. Az akkori különösen meglátogatóit időben évtizedekig kénytelenek hamuba takartan állni a szent hajlék bús romjai, míg végre a nagy Bethlen Gábor fejedelmi szavára és áldozatával fölmagassodik belőlük az új, a második ház. A lélek egyszerűségét, a szív tisztaságát, a szellem láthatatlan, belső értékeit példázó díszítetlen falai közt a Méliusz utódainak izzó hitű, kemény energiájú szava cseng szikrákat verve, mint egy, a magyar jövőt, Debreczen jövőjét építő acélkalapács. Szavukra fölhar-san feleletül az öntudatos hitű magyar polgárok és polgárnők magyar zsoltára és dicsérete, az időkhöz mért komorsággal és mégis, az örökkévalóság felé lendülve, győzedelmesen:

„benne a tört szív, bűn-vallva, leverve,
vagy erős hittel Istenhez emelve”. (Arany.)

... néhány lépéssel odébb, a szerény középkori városi iskolából kifejlett kollégiumban a magyar protestáns tudományos és irodalmi kultúra izmos, fiatal szárnya csattog; a városi nyomda soha nem pihenő sajtója alól friss ütemben hullanak ki a világosságot terjesztő, eszményeket kitűző, világ-nézetet adó könyvlapok — a történelmi várnegyszögben láza-san folyik tehát a protestantizmus Istant dicsítő munkája és munkás istentisztelete — és az Úr szól: „Megszenteltem e házat ...” Meg, mert az Úr erre az egyházra, a reformáció magyar egyházára bízta reá, hogy szentelje meg tökéletesen, azaz ne csak a külsőlegessé vált egyháztekintély fegyelme alatt, hanem a szabaddá tevő igazság belső és egyedül maradandó te-kiintélyével tegye öntudatos tulajdonává Istennek az ő kemény-nyakú, pártos és mégis úgy szeretett és ostorozva is oltalma-zott magyar népét.

Azután ez a kép is eltűnik a ködben, honnan egy percre felmerült És mi, íme, magunk előtt látjuk a mostani, a harmadik házat. Látjuk a testi szemünkkel, mely falain itt-ott észreveszi a már fölön is eltelt századé v mállasztó vasfogának nyomait — és látjuk a lelki szemünkkel, mely előtt málrott és ép részeket egyformán arany verőfénybe von az Úrnak e legutóbbi évszázad ködén is átsugárzó dicsősége. Látjuk a tűzvészt, mely fölemészette a második házat is, hogy helyet adjon eme harmadiknak, és — látjuk azt a tűzvészt, amely ép e templom építetése korában száguldozza be Európát, rombolva és alkotva, dús tenyészetet indítva és kiégett mezőket hagyva maga után. A népszabadság tüze ez, melyből aszerint lesz áldás vagy átok, hogy Isten Szentlekének szélvésze irányozza-e vagy önző és vak emberi szenvedélyek. Ah, mikor ez a tűz *ebből* a házból kiragyogva világította meg egy élethalálharcát vívó nép kétségeinek borulatát — egy percre csak, mielőtt lezuhant volna a nagy éj — akkor valóban Isten Szentleké lobogott benne és az Úr, aki Lélek, szólt újra: „*Megszenteltem e házai...* Általa, a benne hirdetett tiszta evangélium által megszenteltem e népnek szabadságtörekvését, örök kötelességül írtam e nép elé, hogy szent legyen — ezért örök jogul adtam neki, hogy szabad legyen.” „*Megszenteltem — így szólt az Úr e harmadik házban — a magyar kálvinizmust*, mert örök feladatul tűztem ki elébe, hogy *magyar népemet szabadságban szentségre nevelje* — tanítván őt, hogy a szabadság az embernek és a nemzetnek, épügy, mint a madárnak a szárnya, nem önmagáért való jó: a szabadság a szárny, amellyel a szentség egébe, Énhozzám emelkedhetik!”

Szeretett testvéreim, ez a mai nap arra való, hogy mi mind, akik testvéri egyességen ide összegyűltünk, értsük meg nagyon jól s a mi hitünknek bizonysgáttelén keresztül értse és hallja meg nagyon jól az egész világ: *az Úr mindörökre megszentelte e házat* amelyet néki a mi magyar, a mi keresztyén, a mi evangéliumi református történelünk lelke épített. Megszentelte, mert benne és fölön országoltatá és országoltatja nevét, azaz megfoghatatlan, isteni lényének teljes hatalmú erőnyilvánulásait. Megszentelte, mert rajta nyugtatá és rajta nyugtatja most is a szemét: királyi bölcsességének gondviselő hűségét. És megszentelte, meri — óh boldogság — érte dobogtatá és dobogtatja most is a *szívét*: atyai szerelmének forró teljességgel ölelte és öleli át az itt feléje verő hű és alázatos magyar szíveket és azt az Ő dicsőségét sugárzó évszázados magyar harcot, küzdelmet, szenvedést, munkát, művelődést, melyet ezeknek a szíveknek vére táplált.

És ő megszentelte e házat *mindörökre*. Tehát nemesak a

falait, amelyek romlandók voltak s ma is azok, hanem a lelket, amely, míg istennek akaratát cselekszi, örökké él — a lelket, amely a tűzben megemésztett falakat örök hűséggel rakta újra föl — a lelket, századaink lelkét, a szentély málló köveinek Összetartó csuda vakolatát, az Isten Szentlelkének ezt a lát-hatlan élő templomát.

Mi ma azért gyültünk össze ide a kőtemplom köré, hogy evvel a *lélektemplommal* találkozzunk. Mert nem a köveknek kell tisztességet tennünk, hanem őneki.

Ah látjátok-e őt, vagy inkább érzitek-é itt suhogni, lát-hatlan közelségeben?

Ott fönn, ki lebeg "?
Szellem közeleg?
Tán angyali lény?
Arcán mennyi ború!
Népem leborulj!
Lelkünk ez a fény,
Kedves s szomorú.
S zendül a dal.

Ím ez a gyászos fő
Most küszöbünkre jő,
S sírjából tör elő
Ősi erő.
Győztes, büszke szemén
Ébresztő derű, fény,
Nemes hit lelke fuvall

(V. Hugo: *Patria.*¹)

Lelkünk, századainknak lelke — édes lelkünk, magyar lelkünk, református keresztyén lelkünk: óh, ne légy szomorú hát. óh légy diadalmas!

Ne hidd, hogy a te kőfalaid meg voltak, hogy valaha is meg lehettek szentségtelenítve. Bérenc gonoszság, őrület, fanatizmus ma ép oly kevessé tudott elragadni a szentségükből csak egy sugárnyit is, mint annak idején tatár csóva, török rabló, labanc átok, muszka lábnyom, vörös szenny, oláh barbárság. A te kőházadat, te lélektemplom, tevéled magaddal együtt, Isten szentelte meg, Isten rendelte eszközéül, tulajdonául — ezt az örök szentséget, amelyet Isten adott, el nem veheti soha ember.

Csak maga az Isten veheti el.

Isten pedig elveszi e kőház szentségét akkor, hogyha te, magyar református lélek, valaha elfeledkeznél a te megszentelő Uradról; hogyha te, élő templom valaha elhagynád e kőtemplomot és mint testetlen kísértet bolyongnál víz nélkül való helyeken, nyugalmadat nem találva — akárcsak a Jézus megrázó példázatából ismert tisztálatan lélek.

Mert Isten neve, szeme, szíve, a maga minden erejével, a maga teljes hűségével és a maga egész forróságával ott lakozhatik és ott lakozik egy külsőlegesen meggyalázott szentélyben is; de hiába keresitek többé az élő, megszentelő Istant abban a kőtemplomban, amelyik lélektelenségtől kong, közönytől gyalázott, hütlenségtől és hitetlenségtől fertőztes.

¹ Révészné Váró Margit fordítása.

Az ilyen templom — és csak az ilyen — van megszentségtelenítve.

Mert az ilyenre nézve beteljesült a Salamonnak és mindenjáunknak adatott fenséges és boldogságos isteni ígéreteknek baljóslatú, rettenetes, de természetes, mert Isten örök törvénye szerint való visszája: a Salamonnak és mindenjáunknak adatott szent fenyegetés:

„Hogyha elszakadtok ti és a ti fiaitok én tőlem és meg nem őrizendítetek az én parancsolataimat és végzéseimet, melyeket előtökbe adtam; hanem elmentek és idegen isteneknek szolgáltok és meghajoltok azok előtt: kigyomlálom az Izraelt a föld színéről, amelyet nékik adtam; a házal, amelyet az én nevemnek szenteltem, elvetem szemeim elől és az Izrael példabeszédül és meséül lészen minden nép előtt. És bár e ház felséges, mégis, akik elmennek mellette, csodálkoznak, felkiáltanak és ezt mondják: Miért cselekedett így az Úr ezzel a földdel és ezzel a házzal? Es azt felelik: Azért, mert elhagyták az Urat, az ő Istenüket, aki az ő atyáikat kihozta volt Egyiptom földjéről és idegen istenekhez ragaszkodtak és azokat imádták és azoknak szolgáltak: ezért bocsátá ő reájuk az Úr mindezt a nyomorúságot”. (I. Kir. 9: 6-9.)

Lelkünk, századaink lelke, élő templom, ki lakozol a kő-templomban s aranyló kárpítú dicső szentélyé magasztalod ennek szerény és kopott falait; lélek, halld meg hát mindenörök a te megszentelő Urad szavát: Szentséged örök és egyetlen titka és ereje, reménye és záloga ez: „*Ne legyenek lenéked énelőttem idegen isteneid!*”

Mi és atyáink.

I. Királyok 19: 1—8.: És Akháb elbeszélő Jézabeinek mindazokat, amelyeket Illyés cselekedett és a többek között, hogy hogyan ölte meg mind a prófétákat fegyverrel. És követet küldte Jézabel Illyéshez, mondván: Ezt cselekedjék velem az istenek és úgy segéljenek, ha holnap ilyenkor úgy nem cselekszem a te életeddel, mint ahogy te cselekedtél azoknak életekkel mind egyig. Amit mikor megértett, felkelvén, elméne, vigyázván az ő életére. És méné Beersébába, amely Judában volt; és ott hagyá az ő szolgáját. Ő pedig elméne a pusztába egy napi járó földre, és elmenvén, leüle egy fenyőfa alá, és könyörögött, hogy hadd haljon meg, és monda: Elég! Mos! óh Uram, vedd el az én lelkemet; mert nem vagyok jobb az én atyámnál! És lefeküvék és elaluvék a fenyőfa alatt. És ímé angyal illeté őt, és monda néki: Kelj fel, egyél. És mikor körülnézett, íme fejénél vala egy szén között sült pogácsa és egy pohár víz. És ekek és iveauk, és ismét lefeküvék. És az Úrangyalá eljött másodszor is és megilleté őt, és monda: Kelj fel, egyél; mert erőd felett való utad van. És ő felkelt és evett és ivott; és méné annak az ételnek erejével negyven nap és negyven éjjel az Isten hegycsúcsig, Hórebig.

Fáradt volt nagyon.

Erején felül mert. Végsőkig kimerítette az Istenéért való. véresen diadalmas harc és az azt megelőző s követő, fenséges, de oly szörnyű imatusa. És most, amikor az egymást drámai rohanással kergető események során egy újabb, és minden eddiginél nagyobb próbája következett volna hitének: egyszerre úgy érezte, mintha iszonyú belső roppanásokkal omlanék össze minden testi és lelki ereje. Ő, ki a zsarnok arcától nem rettegett; ő, kinek rettenetes lelki ereje és erkölcsi súlya a tömegek lelkével úgy játszott, mint a gyermek a búgócsigával; ő, aki csak az imént az ítéltő Isten kardjának érezte magát és tudott sújtani könyörtelenül és ellenállhatatlanul, mint maga a végzet: most fut, most menekül. Magános útján török leskelődnek, mögötte orgyilok villan: s az Isten hősének nincs többé ereje szembefordulni sorsával. A nagy teherhordozó számára teherré lett az élet; a rettenthetetlen bajnok visszarendtett attól a gondolattól, hogy még tovább is szolgálnia és verekednie kell s ta-

lán egy kietlen magánosságban értelmetlenül és haszontalanul folyatnia el vérét bérenc gyilkosok keze alatt. Egeket ostromló és ismételten csodás feleleteket kapó imádságaiból nem maradt meg más, csak egy megtört sóhaj s egy szívszakgató beismerés: „*Elég! Most óh, Uram, vedd el az én lelkemet, mert nem vagyok jobb az én atyáimnál!*”

Isten bajnokai, bálványozó szívünk és népünk megfordulásáért s életmegújhodásáért küzdő, az igaz Isten oltára körül imádkozó és viaskodó magyar lelkipásztortestvéreim — nem ültünk-e már mi is, méltatlan, gyönge prófétafiak, Illéssel ott a pusztai fenyőfa alatt? Nem ismerjük-é mi is közvetetten tapasztalásból — és sajnos, nemcsak úgy, mint ö, ritka, rendkívüli tapasztalásból, hanem sokkal gyakoribb előfordulásban — ezt a lelkiallapot? És nem az a lesújtó megállapítás-é a mi számunkra is legjellemzőbb signaturája ennek a lelkiallapotnak, hogy hiába minden buzgó imádság és minden arra kapott csodás égi felelet, hiába a lelki munka legnagyobb sikerei, a hazugságbálványok fölött kivívott legnagyobb diadalok is: *mégsem vagyunk jobbak a mi atyáinknál!* Ah, hányszor kell éreznünk, hogy imádságunk épen ott lankad meg, ahol a legizmosabb csapásokkal kellene szárnyalnia: nem vagyunk jobbak atyáinknál, kik könyvből imádkoztak egy átöröklött s egyénileg talán megnyugtató s esetleg boldogító, de semmi életfakasztó, hódító, átalakító erővel nem bíró kegyességnek tisztes patinájú szavait, ezeket a kihült lávákat! Hányszor érezzük, amikor gyülekezeteinkben szembe akarunk szállani elérteketlenedett, megüresedett, lélekölő hagyományokkal, hogy lelkünk karjai ernalyedten hanyatlanak alá ép akkor, amikor legjobban meg kellene feszülniük; igen, mert az a múlt, az az Istantól elszakadt közelmúlt, a maga borzasztó tehetetlenségi erejével ott él még mibennünk magunkban is és megfoszt bennünket attól a lehetőségtől, hogy teljes elfogulatlansággal és mindenkel leszámolni tudó hősiességgel küzdhetünk ellene: nem vagyunk jobbak a mi atyáinknál! Bűnökkel birkózunk a mások életében, önnön immunitásunknak becsületesen jóhiszemű tudatában: egyszerre, mint a Böcklin vízi szörnye, vigyorogva tolja föl undok fejét ugyanaz a bűn a saját lelkünk tengermélységből; szédülve értjük meg és megroskadva tapasztaljuk az áloröklés végzetét: nem, nem vagyunk jobbak a mi atyáinknál, nem bírjuk a harcot tovább, hiábavaló vergődés az egész munkánk: elég immár, óh Uram, vedd magadhoz az én lelkemet!

Proféta-fiak, lelkipásztor-testvérek; kik aléltan omlunk össze újra meg újra a pusztai rémek útján, egy-egy elhagyatott örállomásunk magános fenyőfája alatt: igen, valljuk csak meg Isten színe előtt minden bűnünknek — az áloröklteknek is — a rettentő nyomorúságát, de ne essünk kétségbe! Mi csakugyan

nem vagyunk jobbak — sőt nem egy tekintetben még rosszabbak vagyunk — a mi atyáinknál; ámde ne féljünk: atyáink Istene hatalmasabb, mint az az egész bűnös, eltékozolt és tőle elpártolt múlt, amelynek terhe a lelki munkánkra s a lelki életünkre sokszor olyan megdöbbentően és olyan csürgesztően ránehezedik. Atyáink Istene él és szeret: lát minket ott a fenyőfánk alatt megroskadva, elnyúlva akkor is, amikor mi, kétségesbeszéve, nem látunk egyebet, mint a magunk s atyáink bűnének a hatalmát és elfeledkezünk arról, hogy még ez a sötét és érthetetlen hatalom is csak az ö szolgája és eszköze, mely lehet ő *ellene, de nincsen* és nem lehet ő *kívüle!* Atyáink Istene lát és szeret; mikor már végkép elaléltunk, mikor már bomlásnak indult minden erkölcsi erőnk és megmaradt életösztönünk halál után kiált: akkor küldi le hozzánk angyalát, akkor erősít meg a legmeglepőbb módon, akkor nyit a testi és lelki életterőnk táplálására egyszerűeknek látszó, de kimeríthetetlen új forrásokat s akkor indít el minket, kik pedig ép az erőnk felett való próbálkozásban törtünk volt le, ismét erőnk felett való új, csodás utakra az ö magaslatai felé. Fáradt vagy, elcsüggéd-tél, nem birod a terheden, melyet csak az imént is oly diadalmasan emeltél; nézd, az angyal nem azt mondja Illésnek: maradj fekve, pihenj tovább is, — hanem ezt: *kelj föl, egyél.* Fényes látásaid elhagytak, de megmaradt a minden nap szürke kötelessége; teljesítsd azt s meglátod, nincs hatalmasabb lélekedző, mint a rendszeres kötelességteljesítés: az a munka, amelyet épügy beosztunk s époly pontosan végünk nap-nap után, mint a testi táplálkozást. Lelkedben nem zeng többé az Úr áldó, helyeslő, biztató szava: de a Bibliádban most is ott az a szó, keresd és megtaláld; táplálkozzál belőle együgyű lélekkel, gyermeki figyelemmel s egyszerre észreveszed, hogy új életerő szállott beléd s többé már nem riadozol az előtted álló úttól, bár maga Isten sem titkolja előtted, hogy az tényleg a te gyarló erőd fölött való. Vergődöl a múlt terhe alatt s úgy érzed, hogy te annak a múlnak nemcsak teherhordozója vagy, hanem bűntársa is: ah, testvérem, *a múlt a bűn, a jövő pedig az Isten* — és tenéked, amikor legjobban kísért a múlt, akkor kell legerősebben ügyelned az Isten szavára, ki azt mondja neked: „*Kelj föl, egyél;* meríts erőt lelkednek ama természetes, egyszerű táplálékaiból, kötelességteljesítésből és elmélyedésből, amelyeket én készítettem és mindig készen tartok számodra, ott, a közvetlen közelben, hogy csak a kezedet kell kinyújtanod utánok; meríts erőt s azután indulj meg — a te erőd felett, de nem az én erőm felett való úton — felém, az én hegyemre, ahol föltárom teelőtt minden titkomat és kitöltőm tereád minden kegyelmemet”.

Testvéreim, amikor Dante a tisztulás hegyének fokain föl-

felé halad, angyalszárnyak egymásután törlik le homlokáról azt a hét P betűt, amelyeket, a hét főbün jegyéül, szintén angyali kard hegye vésett oda útjának elején. A mi homlokunkon is ott ég ez a hét P: a magunk és az atyáink bűneinek minden átka, a múlnak minden terhe, amelyet egyéni hitetlenségünk és tisztátlanságunk még mindig újra jelenné tesz. Ám ez égető bűnjegyek, ezek a folyton megismétlődő illési összeroskadások és panaszszavak az én erős és boldog hitem szerint épen annak a jelei, hogy most már igazán útban vagyunk fölkelé a tisztlás hegyére, útban vagyunk a kijelentések Hórebe felé.

Kelj fel azért, próféta, magános pusztai fenyőfád alatt s ne félj és ne csüggédj: engedelmeskedjél és táplálkozzál és a többet majd elvégzik az angyalszárnyak.

Új éneket!

Zsoltárok 40: 2—4.: Várván várta az Urat, és hozzám hajolt, és meghallgatta kiáltásomat. És kivont engem a pusztulás gödréből, a sáros fertőből. és sziklára állította fel lábamat, megerősítén léptem. És új éneket adott szájamba, a mi Istenünknek dicséretét; sokan látták és megfélmettek, és bíztak az Úrban.

„Várván várta a felséges Urat”: ebből a zsoltárból az igazi advent lelke szói. Mert van ám nem igazi advent is, és a mai emberek legnagyobb része abban él. Várja a jobb idők, a könnyebb helyzet, a boldogabb jövendő eljövetelét; várja a világra nézve, a hazájára, a környezetére, a családjára nézve és várja — leginkább — önmagára nézve is: várja, hogy önmaga lesz majd egykor okosabb, szerencsésebb, gazdagabb, boldogabb — tán még *jobb* is. Várakozik az egész világunk, és e várákozásban mintha már-már elvérzenék a szívünk és pattanni készülnének az idegeink. Világunk a képzelhető legadventibb világ volna igazán, ha — várakozásunk tárgya az volna, ami egyedül teheti az adventet adventté, egy Isten szíve szerint való „eljövetelnek” vápásává. Igen, ha várakozásunk tárgya nem önző álmok megvalósulása, nem egy délibábos jövendőnek az ismeretlenség ködeiből való alászállása volna, hanem az, ami a zsoltáiról várakozásáé: a *szabadító Isten*.

A szabadító Istant várni: ez az igazi advent. minden másféle várakozás, reménykedés, számítás, álom: szappanbuborékok erezetése csupán, akár a politikus és az üzletember játsszék velük, akár a költő vagy a gyermek. A világban csak egy jövendő van, ami bizonyos: az, amit az Isten hoz azoknak, akik fölkiáltanak Hozzá. Mert csak az, aki szabadulását az élő Isten-től várja, ismeri igazán a helyzetét, az jár a valóság talaján és az épít kösziklára. Csak az élő Istenben horgonyt vető lélek előtt tárul föl a valóságok valósága, az emberi lét legmélyebb titka, az élet igazi értelme: az, hogy ezen a világban csak egy dolog van, aminek semmi körülmények között *nem* szabad lennie, és ez az ember önző akarata, a bűn; egy dolog van, aminek minden körülmények között, örökké meg *kell* lennie: ez az Isten szentséges akarata, a jó; és egy dolog van, ami ál-

tal a bűn elpusztulhat és a jó megvalósulhat: és ez az Isten szabadító szeretete, a kegyelem. Az igazi adventet ez a három valóság teszi: a pusztulás gödre, az a sáros fertő, amelyben az önmagára ismert és bűneit beismert lélek vergődik; a szabadító mennyei kéz, amely a kiáltásunkat meghallgatott atyai szív indítására lehajlik hozzánk és fölemel; s a jónak, a szent Isten akarat vidám, készséges, boldog követésének a sziklája, amelyre reállíttatnak a megszabadítottnak kegyelemtől megerősített lábai, hogy soha többé onnan le ne csússzanak.

És egy dolog van aztán, ami elválhatatlan az ilyen megszabadult lélek életétől: *az új ének, az Istennek dicsérete*, amelyet az addig csak kiáltani, csak sóhajtani, csak panaszolni, csak nyögve esedezni tudott adventi ajkakra maga az Istennek pazarul ajándékozó jókedve ád.

A rózsának a légyökere, az életértelme nem az illat: de azért lehet-é igazi, egészséges, természetesen nőtt friss rózsaszál illat nélkül? Az esőfelhőnek nem az a célja, a feladata, hogy szivárvány mosolyogjon föl benne: de teheti-é az az esőfelhő, hogy ne dicsőüljön át az ég megengesztelődésének tarka, tündéri ívévé, amikor bélésűt győzelmes, tiszta sugaraival a nap? A pacsirtát a levegőében, amikor égbe fűrja énekét, nem a dala tartja fönn; a fülemít a lombok közt nem a dala védi az éj ártalmaitól: és mégis, tehetik-é, hogy ne daloljanak? Illat, szivárvány, madárdal a létnek ama drága ajándékai közül valók, amelyek nem teremtik az életet, de amelyek nélkül az élő és élettelen természetben nincs szépség, nincs öröm, nincs boldog ráfelejtkezés, nincs elpihentető nyugvópont, nincs megdicsöült hála.

A keresztyén életet sem a dal teszi, nem az Isten dicsőítő új ének teremti meg és vívia ki — ámde azért dal nélkül, Isten dicsőítő új ének nélkül épügy nincsen keresztyén élet, épügy nincsen bűnból való megszabadulás és megújhodott szív, amint rózsa nincs illat, napban fürdő esőfelhő szivárvány, pacsirta, csalogány dal nélkül. Ha van valami, amiről meg lehet ismerni a keresztyén életet — mind az egyénnek, mind a gyülekezetnek és az egyháznak életét — hogy valóban *élet-e hát*: az a szíveknek háladala, az Isten dicsőítő új ének. Hálá nélkül nincs keresztyénség: hiszen — mondja Kálvin, és komoran fönséges lelkében mintha egy csodálatosan mély, gyöngéd, finom húr pendülne meg — „bármilyen módon ajándékoz is meg benünket az Isten, semmi egyebet tőlünk viszonzásul nem kíván, mint csak azt, hogy legünk háládatosak és meg ne feledkezzünk jóságáról”.¹ És viszont, a hálának Isten dicsérő énekben való kifejeződése nélkül nincsen igazi keresztyéni hála: mert a szívünk legmélye akkor árad meg igazán s önmagunk ráfelejt-

¹ A XL. zsoltár magyarázatában.

kező, boldog átadása tiszta, hatalmas, mennyei érzések számára akkor a legtökéletesebb, amikor dalban szólal meg. „Mert sokkal nagyságosabb és pompásabb az a dicséret — mondja a nagy magyar kálvinista vasember, Geleji Katona István, az énekszerző és énekgyűjtő erdélyi püspök — az hallgatóknak szíveikben is nagyobb figyelmetességet és álmélkodást szerez, amely rhytmusokban foglaltatván, fenszóval ékes ének nótával hirdettetik, annál az melly csak lassú szóval lepegve beszéltetik”. „Ettől vagyon — folytatja, igen nagy keresztyéni igazsággal és lélektani éleslátással — hogy mikor az keresztyén újjá született ember, szíve szerint valami szép és szent materiájú, ékes rhytmusú és gyönyörű nótájú dicséretet mond, vagy hall, ugyan felbuzdul az Istenhez való áhítatosságra belől az szíve és az öröm miatt megtelnek az ő szemei könnnyel; csaknem ugyan tapsol kezeivel és tombol lábaival, mint az örvendetes zengedézsre, kiáltozásra és trombita harsogásra felbuzdult Dávid az Istennek frigyládája előtt. Mert ugyanis ilyen állapotban az Istenfélő hü ember, mintegy megrészegednék az nagy buzgóságói, és az Szent Lélektől szívében öntetett isteni szeretetnek forróságától.. .”³

És ez az ének, a megváltott szív, a megszabadult lélek háladala, mindig *új ének*. Új, mert mindig új az a kegyelem, amelyre felel, amelyért hálás. Az örökk Isten, aki, bár szent Fiában „tegnap és ma és mindenrőkké ugyanaz”, mindig új meg új oldalról, kifogyhatatlan hosszútúréssel, végiglenül bölcs, áldott, gazdag változatossággal mutatja meg a maga megmentő szerelmét és szabadító hatalmát az Ő gyermekinek és az Ő egyházának: óh, mondjátok, ezt az örökk Isten hogyan is lehetne másként dicsérni, mint csak új meg új énekekkel? A hálá, amelyet jósága szívünkben felbuzogtat és ajkunkon kicsordít, óh, hogyan is érhetné be minden csak megszokott, betanult és bizony sokszor megkopott, lelkükvesztett régi szavakkal? A keresztyén embernek minden van új éneke, mert minden, mert örökké élő Istene van, mert csodásan gazdag szerelmű és hatalmú személyes Megváltója van, mert a Krisztusban megjelent és megismert szabadító Istenben „mozdíthatatlan országa” van, amelyet egy-egy új, nagy, addig hihetetlen és el sem képzelhetett adventi szabadulásában új meg új oldalairól, ujjongó örömmel és diadallal vesz birtokába a megváltott lélek,

A drága advent drága ajándékául, Krisztusban bírt örökk magyar jövendőnk biztató arany sugára gyanánt új éneket ád íme a mi ajkainkra is a nagykegyelmű, örökk Isten, magyar református keresztyén testvéreim. Ne mint emberi művet csupán, — amelynek, mint ilyennek, lehetnek s bizonyára vannak is hibái és hiányai — hanem mint Isten ajándékát, szabadító

¹ Az öreg Gradual ajánló leveléből.

akaratának kedves jelét fogadjuk hát, szeressük meg és vegyük használatba magyar református egyházunk új, egyetemes énekeskönyvét. Avagy nincs-é nekünk, árva, sujtolt, bűnös magyarroknak, száz és ezer okunk arra, hogy egyszer már nincs a megszokásnak vontatottságával vagy épen a bezárt templomi ajkak megdöbbentő, makacs némaságával, hanem megáradó szívvel és megzendülő nyelvvel, új énekmondással s régi szép énekkincseink újból való fölfedezésével és megszeretésével is elkezdjük dicsérni az Istant, az élő Istant, megtaposott nemzetünk és elesett egyházunk szabadító, irgalmas Istenét? Nem voltunk-é benne a pusztulásnak gödrében és a sáros fertőben mindannyian, egyénkül is, egyházul is, nemzetül is? Nem egyedül egy hatalmas felhőkfölötti kéz irgalmának és erejének köszönhetjük-é, hogy ma, habár még mindig reng és ing lábaink alatt a föld, mégsem sárban fuldoklunk többé, egyre mélyebben súlyedve, hanem szilárd és egyre szilárduló talajon állunk? Nem „Isten csodája, hogy még áll hazánk?” Szívek, magyar szívek, kálvinista szívek, — ha csak egyszer, óh, csak egyetlenegyszer rezdülne meg bennetek, mint alvó tóban, a hála legkisebb hulláma is: micsoda szent zenének kellene kélnie belőletek, fölöttetek! Ha csak egyszer, óh, ha csak egyetlenegyszer megnyílnék a ti álmos szemetek arra, hogy mit köszönhettek a rajtak Jézusért megkönyörült Isten irgalmának s mit fogtok Néki köszönhetni, ha engedelmesen elfogadjátok ezt az irgalmat, még ezután; — ha csak egyetlenegyszer meg tudnátok sejteni azt, mi szunnyad a magyar advent ménében, milyen jövője van a magyar kálvinizmusnak, milyen lehetőség áll az evangélium előtt hazátkban és a világban tirajtak keresztül: óh, mi volna egy egész rózsaliget illatozása, mi volna egy magát kitombolt és kisírt viharfelhőnek az egész égboltot átkaroló szívárvánnyá dicsőülése, mi volna az ébredő bereknek egész kardala ahoz a csodás, dicső, új hálaadáshoz képest, amelynek belőletek kellene fakadnia és szárnyalnia — illatozva, tündökölve, zengve, harsogva, angyali karok muzsikájával eggyéolvadva — az Úrnak trónusa elé!

Ah, igen, magyar reformátusok: nem halljátok-é anyaszentegyházatok lelkét; nem halljátok-é ezt a szelíd, komoly, fájdalmas anyai szót?

Nagy vihar volt. Feldül berkeinken
 Enyhe, árnyas rejtek nem fogad;
 S ti hallgattok? elkészültök innen?
 Itt hagynátok bús anyátokat?!
 Más berekben máskép szól az ének,
 Ott nem értik a ti nyelvetek;
 Puszta bár, az otthonos vidéknek,
 Fiaim, csak énekeljetek!
 Hozzatok dalt emlékűi a hajdan
 Lomb- s virággal ékes tájiról;

Zengétek meg a jövőt, ha majdan
E kopár föld újra felvirul.
Dalotokra könnyebben derűi fény,
Hamarabb kihajt a holt berek;
A jelennek búját édesítvén:
Fiaim, csak énekeljetek!

(Tompa: A madár, fiaihoz.)

Íme, mi hoztunk dalt, új éneket a múltból — a jövőnek;
a Szentlélek, az Anyaszentegyház közel s távoli történelméből a Krisztus öröök adventjének nemzetünk szívében: hát ne indulna meg, ne zendülne meg, ne verne rája drága, ujjongó visszhangot a ti szívetek, magyar reformátusok?

A gályarabjaitok énekére, kiknek a szíve érettet tört meg, roncsolt teste érettet vérzett, mai nemzedék, az evezőpad félállati sorában, emberfölötti kínjai közt:

Térj magadhoz, drága Sión —
(237. dics. 1., 2. vsz.)

Az üldözött pásztor dalára, akinek nem volt kenyere és családjával együtt nem volt hová lehajtania fejét, de Istene akkor is volt — és azért volt kútfeje, volt fényes napja, volt vígassága:

Légy csendes szívvél és békével —
(99. dics. 1., 3. vsz.)

Ne hallanád-e meg, magyar nép, a te bujdosó Rákóczid fohászát, aki mikor már minden elveszített, olyan forrón karolta át az ő Krisztusa, a mi Krisztusunk kereszttjét:

Győzhetetlen én kószálom —
(284. dics. 1., 2. vsz.)

És ne hallanád-e meg rab erdélyi testvéreidnek égresíró segélykiáltását:

Szűkölködünk nagy mértékben
Segedelem nélkül,
Reménykedünk, öröök Isten,
Te légy segítségül....
(31. dics.)

és ne felelnéd-e, övelük együtt, a panasz és a kétség hangjaira az öröök evangéliumi és reformátort bizonyosság diadalmas, derült harsonaszavát:

Ha a világ mind ördög volna
És elnyelni minket akarna:
Minkéi semmi meg nem rendíthet,
Míg Krisztusba vetjük hitünket;
Dühös tűzét bármint hánlya
A föld bálványa:
Vége lesz és elvesz,
Ledől megalázva
Az ítélező Isten szavára.
(236. dics.)

Óh, magyar református szívek: én tudom, ti felelni fogtok, ti énekelni fogtok. Új éneket: a szabadító, erős Istenről, akinek meghódoltatok, Jézus Krisztusról, az áldott orvosról, Aki által meggyógyultatok, a győzelmes hadvezérről, Kinek zászlaja elől megfutamodik a Sátán minden serege, —új éneket az anyaszentegyházról és annak örökök jövendőjéről; új éneket — óh, most érezzük csak igazán, hogy mennyire *új* éneket! — a hazáról, mely ápol s eltakar, s amelyben nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért s amelyért nem lehet, hogy keservben annyi hű kebel hiába szakadott meg, szakad meg... Új éneket, magyar református testvéreim, új éneket; hiszen a hervadt, halászagú rózsa csak a koporsóra való; a viharfelhő, melyen nem kél szivárvány, csak átok volt és nem áldás; a berek, amelyben nem zeng madárdal, bűzhödt mocsarat, útvesztő ingoványt rejteget, — a neméneklő keresztyén ember, az éneklésben egyre meg nem újhodó egyház ép így tengődő múlt csak, melyben nincsen örööm, adventtelen jövő csak, melyben nincsen remény — szegény, szomorú hazajáró lélek, vagy lelkeveszített, feloszlóban lévő test!

Új éneket, igen — hogy sokan lássák bennünk a mi Urunknak adventi szabadítását; hogy megfélemljenek a lélek és az erkölcs hatalmától, mely bennünk, egyházunkban, magyarságunkban újra él; hogy bízzanak az Úrban a mi dalunkra azok is, akik nem mernek, vagy niem tudnak, vagy elfeledtek Benne bízni. Az éneklő egyház — és csak az ilyen — bizonyágtévő egyház; az éneklésében folyton megújhodni tudó egyház — és csak az ilyen — győzhetetlenségében félelmes egyház; és ez az Istantól elfordult és Isten ellen törő világ és ez az önmagát emészti és marcangoló hitetlen, bizalmatlan, pogány emberi lélek majd akkor tér meg az Úrhoz, akkor kerül ki a sáros fertőből a kösziklára és akkor ismeri majd meg egy titokzatosan közelgő új adventben Krisztust, a világ titkát, az élet értelmét és a lélek királyát, amikor majd a mi bízó, éneklő keresztyénségünk — a te háladalod és az enyém és *együtt* zengve mindenjáunké — meggyőzi és megszégyeníti, foglyul ejti és bízni tanítja őt.

örök Advent, tegnap és ma és mindenre ugyanazon Krisztus — jövel, tanítsd meg nékünk és szenteld meg a mi remegő ajkainkon a drága, az áldott új éneket!

A kollégiumért!

II. Királyok 13: 14—17.: És megbetegedett Elizeus olyan betegséggel, amelybe bele is halt, és lement hozzá Joás, az Izrael királya, és arcára borulván sírt és monda: Édes atyám, édes atyám! Izrael szekerei és lovagjai! És monda néki Elizeus: Végy kézivét és nyilakat. És ő kézivét és nyilakat vett kezébe. Akkor monda az Izrael királyának: Fogd meg kezeddel a kézivét. És ő megfogván azt kezével, Elizeus is rátette kezeit a király kezeire; és monda: Nyisd ki az ablakot napkelet felől. És mikor kinyitotta, monda Elizeus: Lőjj! És lőtt. Akkor monda: Az Úrnak győzedelmes nyila ez, győzedelmes nyíl...

A próféta öreg volt és beteg. Csodatevő keze, amellyel egykor síró özvegyek könnyeit törölte le, királyokat tett s országok és népek sorsát igazította, most erőtelenül, kiaszva nyugszik a szegényes nyoszolya szélén. Egy fiatalabb férfi borul rá erre a kézre, zokogva és jajveszékelve: Joás, az Izrael királya ez, akinek könnyelmű szívét, bálványimádó ssal terhelt lelkiismeretét most az a rettentő sejtelem kínozza, hogy az agg Istenemberének betegágya fölött egy ország napja megy le. Hogyne, mikor az egész közelmúlt — úgy Joás, mint előrei alatt — világosan mutatta, hogy Elizeus prófétának Isten-ihlette szellemi és erkölcsi ereje nagyobb és félelmetesebb erőssége Izrael országának, mint harci szekereinek és lovas hadosztályainak egész sokasága. Ezért a király kétségebe esett fájdalma: Édes atyám, édes atyám! ki az vagy és több vagy nekem, nekünk, mint Izraelnek minden szekerei és lovagjai! — Ám ekkor a beteg, öreg kéz meghozzal és a kihülni kezdő ajkon újra, mégegyszer, utoljára fölízzik az Isten oltáráról kapott eleven szén és föllobognak a prófétai lángok. A próféta parancsol, a király engedelmeskedik. A próféta ráteszi hidegülő kezét a forróvérű királyi kézre — és a király íjjából bizton suhannak ki a győzelemnek nyilai. A prófétában haldokló múlt az örökkévalóság határáról még egyszer visszatekint és a jövőbe lát: Győzni fogsz — harsan föl ajkán másvilági erővel az utolsó prófécia. És a király szívét új bizalom tölti el: felkél a halottas ágy mellől, megindul az előtte elröppent nyilak után és diadalt ül országa ellenségei fölött.

A múlt megmentette a jelent, mert a múltban prófétai lélek lakozik vala és annak ereje által a múlt meg tudta biztosan mutatni a jelennek a célt, a diadalt: *a jövőt!*

1. Egy agg próféta betegágya mellől jövök én is hozzátok. Jövök, hogy odahívjalak téged, te tétovázó, te bálványozó, te

remegő, te kétségebesett magyar jelen, ahhoz a betegágyhoz, hogy a kezedet összekapcsoljam az öreg próféta kézzel és — Istenednek üzenetét tolmácsolva — megéreztessem és megérttessem véled a jövő útját és a győzelemnek titkát.

A beteg, öreg próféta a Kollégium. Miért mondanám, hogy a debreczeni kollégium, miért mondanám, hogy a református kollégium? Hiszen azok az eszmények, azok a nevelő hatások, az a lélek, amelyeket e név: „a kollégium”, a tiszántúli magyar ember számára magában foglal, épügy minden helyi, felekezeti, pártszemponton felületemelkedő országos és nemzeti tulajdon és erő, harci szekér és hadsereg, mint ahogy az volt Izraelben az igazi prófétáknak, az Elizeusoknak a lelke. Ez a kollégium a te számodra, te számodra, te küzdő, te vérző, tie csonka mai magyarság, te királyi tulajdonokkal felruházott, Istenedtől annyi nemes vonással megáldott és mégis olyan kishitű, olyan bálványimádó, olyan bűnös és olyan balga magyarság — ez a kollégium a te számodra élő, megtestesült prófécia, mert a multadnak teremtő hatalmát jelenti és képviseli, azét a múltét, amelyben örökkévaló lélek lakozik.

Mi ez az örökkévaló lélek? Az igazság és a szabadság lelke. Az élő Isten fensége és jósága előtt mélyeséges alázattal és hálával leboruló, de emberarctól sohasem rettegő, az Isten lényében boldog megittasulással önmagának ősképére ismerő lélek; az Istant a hit és a tudomány alkotásaiban és művelésében, a haza és nemzet szeretetében és építésében, benső, szent és vágasságos engedelmességgel szolgáló nemes szellem. A tiszta evangéliumtól megragadott s azt élete sorsának és vezércsillagának tekintő magyar lélek. Az imádság és a munka lelke. *A kálvinizmus lelke*. Lélek, amely dicsöült alkonyi sugárként vonja be egy negyedfélszázados múlt tisztes romjait — de százszor dicsőültebb hajnalsugárként mutatja a biztos utat a jelen vér- és könnyözöne fölött a jövendő felé.

A kollégium a hagyomány, — de az a hagyomány, amely fölött a haladásnak éber, ifjú géniusa áll ört a maga tiszta lángú, kiolthatatlan szövétnekével. A kollégium az eszmény — de az az eszmény, amelynek tiszteletére nemcsak a kegyelet int, hanem a jelen élet legsürgetőbb, legkínzóbb szükségletei is. Más ideálok, az igaz Isten imádásának és a nemzeti élet alakításának és szolgálatának másfajta fölfogásai szintén bírhattak a múltban jelentős szereppel, reális szükségleteket tölthettek be néünknek életében és ezért teljes tiszteletünkre és őszinte hálánkra érdemesek. De csak a kollégium lelke, de csak a magyar kálvinizmus nemzetnevelő szellege az, amelyben nem csupán múltbeli értéket vagyunk kénytelenek látni, hanem a jövő zálogát is. Csak az a szellem, amelyben a reformátusok debreczeni főiskolája tizenkét magyar emberöltőt felnevelt: csak annak az

igazságnak a szelleme, amely szabadságot ad és szentté teszen; csak annak a tudománynak a szelleme, amely legbensejében istentisztelet, csak annak a munkának szelleme, amely legbensejében imádság, csak annak a keresztyénségnek szelleme, amelynek tüzében maradék nélkül, salak nélkül olvad eggyé a haza és az egyház, a nemzet és az emberiség szolgálata: csak ez a szellem lehet a biztosítéka, az ihletője és a kivívója Magyarország föltámadásának! Harci szekér, ló és lovag, ágyúk és tankok haláltokádó erőssége készen állhat mellettünk is és ellenünk is: ez a szellem—ez a múlt, mely jövő is, ez a jövő, amelynek jelenné kell válnia — végiglenül erősebb nálok: megmarad akkor is, ha amazok pozdorjává töretnek, és viszont, ha ez kihuny, vele együtt zuhannak a megsemmisülés örvényébe Izraelnek minden szekerei és lovagjai.

Kinek fejeden a korona fénye megtört, ki rettegsz a jövőtől bűneidnek súlya alatt: óh, hogyné akarnád hát összekapcsolni kezedet a te prófétádnak kezével, te bús, te könnyelmű magyar jelen — én vétkes népem, én rossz népem: ah, mégis, mégis királyi népem!

2. De lásd, ez a te prófétád beteg, nagyon beteg. Óh, min! nyújtaná öreg kezét feléd, hogy eszményeinek Istenből merített ereje átjárjon téged — és még csak fölemelni sem tudja magától azt a csodatévő kezet, annyira meglankasztották annak izmait, megapasztották annak erejét a rémületesen nehéz idők. Brutális anyagi létküzdelmek kötik meg a Kollégium prófétai lelkének szabad szárnyalását, minden nap kicsinyes, emésztő gondok fojtogató köde homályosítja el örökletes, tiszta fényének jótevő sugárzását. Magyar jelen, menj hát és ragadd meg azt a drága ör?eg kezet, amely erőtelénül keres és vár téged s amelynek elgyöngült, de most is ihletett fogása nélkül — hiába feszíted a húrt — nem találsz célba.

Járulj oda a betegágyához. Nemes, dicsőséges út az, amelyen odajárulsz. Járták azt teelőtted fejedelmek, nagyurak és nagyasszonyok; járták azt tisztes polgárok és polgárnők, nagyszívű, hősi önmegtagadású kálvinista papok; járta a magyar nemzeti társadalom egész születési, szellemi és erkölcsi előkelősége negyedfél száz éven keresztül. Töled nem kívántatik egyéb, csak egy morzsányi hánypota mindannak a hatalmas áldozatnak, amelyet elődeid hoztak a debreczeni kollégiumért: ha meghozod ezt az áldozatot — ezt és nem többet — megmenteted a haldoklä prófétát, erejét összekapcsoltad a magadéval és kívítad jövődet, — ha közönyösen mégy el élet-halál küzdelme mellett, akkor te, magyar jelen, meggyaláztad a szent, az áldozatos, a prófétai magyar múltat és benne önmagadat, és megástad jövődnek sirját.

Óh, közelíts hát prófétád betegágyához, te szegény magyar

jelen. Borulj le oda, és zokogva és jajveszékelve bánd meg minden bűneidet. Bánd meg közönyödet a nemzetnevelés szent ügye iránt. Bánd meg a könnyelműségedet, amellyel ledér dalok közt ástad s majd azután képmutatón kegyes zsolozsmákat zengve ékesítgetéd tulajdon prófétáid sírját. Bánd meg, óh, bánd meg egyszer már igazában a bálványimádásodat: hogy az anyag erejét többre becsülted és hatalmasabbnak tartottad a szellem erejénél, hogy cifra és utálatos bálványoltárokon, a pártpolitika, az egyéni és osztályonzés, a hatalmi kérdések, a múló és piszkos hasznok és örömkök oltárain égették el a testedet és a lelket — amíg az igaz Isten, a krisztusi eszmény, a krisztusi élet és a keresztyénség lelkétől megszentelt honszerelem fehér oltárán hamvába holt a szent tűz. Bánd meg minden bűneidet agg prófétád betegágyánál, te szegény magyarság —, ragadd meg eltörödött, kiaszott kezét és halld meg gyöngé, de tiszta, parancsoló szózatát: „*Végy kézívet és nyilakat / Nyisd ki az ablakot napkelet felé és — löjj!*”

Nyilaid az ifjúság, mellyel jövődet — jobb, méltóbb, nemesebb, magyarabb, feltámadott jövődet — kivíthatod. Míg gyermekaid vannak, magyar népem, akiket te komolyan és elszántan *jobbaknak* akarsz tenmagadnál: addig nincs veszve semmi és addig nem kell félned ellenségeidtől, mert „mint a nyilak a hősnek kezében, olyanok a serdülő fiak. Boldog ember, aki ilyenekkel tölti meg tegzét; nem szégyenülnek meg, ha ellenággal szólnak a kapuban” (127. zsolt. 4—5.) — így jelöli meg ihletett képben minden nemzetnevelés szent célját a zsoltáríró. De az ablakot ki kell nyitni Napkelet felé, hogy a nyilak hajnali biborfényben fürödve, szárnyalhassanak céljuk iránt, ne pedig a sötétebe, a hidegbe, a sárba hulljanak ki: *az ifjúságnak meg kell mutatni Krisztust, a leksi világ mindig kelő és soha le nem nyugvó napját, minden prófécia szent, örök álmát és beteljesült igazságát* — és a jövőjéért küzdő jelennek össze kell kapcsolódnia a prófécia kezével, a Kollégium szellemével és eszményeivel, különben nincs erő, mely a nyilakat elröpítse, nincsen szabad és mégis szilárd erkölcsi és nemzeti alap, amelyen a magyar nevelés megállhasson és dolgozhassék, hogy a győzelemnek célbataláló nyilaivá, a Krisztus igazsága és szabadsága által megvalósuló magyar igazság és magyar szabadság bajnokaivá avathassa a jövő nemzedéket.

*

Magyar jelen: hallod-e, mit suttog öreg, beteg prófétád a te jövő nemzedéked felől? „Az Úrnak győzedelmes nyila ez, győzedelmes nyíl!” Óh, kelj föl hát terméketlen sírámaidból, fogd meg a kezét és segítsd öt, hogy aztán a hatalmas Isten, a történelem és a prófécia örökkönélő Istene ő általa tégedet is megsegíthessen!

A szólőtő és szólővesszők.

János ev. 15: 5. Én vagyok a szólőtő, ti a szőlővesszők. Aki énben nem marad, én pedig öbenne, az terem sok gyümölcsöt, mert nálam nélkül semmit sem cselekedhettek.

Jézusunknak ezeket a nagycsütörtöki szavait valami olyan nagy, kivételes és rendkívüli lelki csöndességen kell hallgatnunk, mint amilyen nagy, kivételes és rendkívüli csöndességet kívánnánk meg a természet életétől, ha ki akarnónk hallgatni, hogyan szívódik fel a szólőtőre rejtett világából s cseppenként hogy hull, hogy csurranik át a bogyók kristálykelyheibe a drága nedű. Ilyen csöndességen kell pedig hallgatnunk e szavakat azért, mert bennük a mi Urunk épen az utolsó vacsorának és az első úrvacsorájának az estéjén az Ő életének és a Vele való életnek legbensőbb, legitkosabb szentélyébe vezeti be a tanítványait és minden hívét. Oda, ahonnan már a mi számunkra nincs tovább; amin túl már a bármí alázattal és áhitattal fürkésző kegyes elme is megbomlanék a látomásnak többé már nem neki való fenséges dicsétől s a legtisztább és igaz istenszomjúsággal legteljesebb szív is megrepedne az elviselhetetlenül boldogságos valóság súlya alatt.

Ennek a szentélynek a titka épen az, hogy Ő a szólőtő és mi: tanítványai, barátai a szőlővesszők vagyunk. Tehát egyek vagyunk Vele, olyan egyek, amilyen egy csak lehet a tőkével a venyige; és valahányszor szent asztalához járulunk, nem teszünk egyebet, minthogy ráeszmélünk erre a Véle való egységünkre és megújulunk annak erejében és áldásában. Nem teszünk egyebet, minthogy mi vékony, törékeny, gyöngé venyigék, együttes hálától remegve mélyedünk el abba a gondolatba, hogy milyen árvák, milyen elszigeteltek, milyen nyomorultak is volnánk mi külön-külön — lemetszve az életadó tőkéről és tűzhalára ítélice — és mily erősek, mily boldogok, mily áldásthözök vagyunk, legalább is lehetünk együtt, így!

Gondoljuk el, venyige testvéreim, hova lennének mi, hogyha Urunknak a jósága nem közli vala vélünk ott, az utolsó estén tanítványaival folytatott beszélgetéseiben — amelyekről nem mondhatni meg, a gyöngédségük nagyobb-é, vagy a mélységük, az erkölcsi fenségük-é, vagy a kegyelmi gazdaságuk — az Ő életének és a mi Véle való életünknek ezt a legnagyobb, leg-

szentségesebb titkát is? Ha ott is beérte volna az Úr Jézus azzal, amire szorítkozott az Ő földi, testi, történelmi, látható életének a legnagyobb részében: hogy tanít és példát ád? Óh, hogyha Jézus nagycsütörtökön este beérte volna azzal, hogy odatárja tanítványai elé az alázatosság nagyságának legdicsőbb példáját és jelképét, amidőn Ő, a Mesterek Mestere és Királyok Királya, a vacsorától felkelvén, tanítványainak a lábat megmosá és ha beérte volna azzal, hogy nagyszerűen, hódolatrakésztő és mégis lebilincselően gyöngéd és egyszerű szavakban mégegyszer a lelkükre köti övéinek a szeretetnek régi, de annyira új parancsolatát, — mily fájdalmasan sivár, mily nyomorúságosan szegényes volna akkor a felelet a mi református keresztyén hitvallásunknak arra a folytonosan megismétlődő kérdésére, ami különben sohasem kétséges feleletet váró alapkérdése kellene hogy legyen minden öntudatos, igaz keresztyén szívnek, életnek; mi hasznunk van hát nekünk az egész Jézusból, micsoda ajándék, micsoda jótétemény ö mireánk nézve?

A jó példa minden vonzza bámulatunkat, de minél nagyszerűbb és minél tisztább, annál jobban le is sújt tehetetlenségünknek érzetében, amikor követni akarnók, de nem bírjuk. Az erkölcsi törvény hódolatra készt felülmúlhatatlan fenséggel, de el is rettent alkut nem ismerő föltétlenséggel. Jézus mint példakép, örök eszményünk marad, de láttán egyre belenyilallik a szívünkbe a megvalósíthatatlanság kínos érzete, leverő bizonyossága. Jézus mint törvényadónk örök fenséggel áll felettünk, de legyen bár törvénye, a szeretet, a legszelídébb és a legemberiesebb törvény is, mi mégis szégyenkezve görnyedünk meg alatta és vasvesszőnek érezzük azt, mely ítéletes erővel sújthat le bármikor a mi szegény, szeretetlen, bűnös szívünkre, életünkre.

Ámde — oh hála, hála! — Jézusunknak utolsó szava az utolsó vacsorán nem ez val a: engedelmeskedjetek törvényemnek, nem is ez: kövessétek példámat, hanem ez: nőjjetek össze énvelem, maradjatok meg énben nem, mert nálam nélkül semmit sem cselekedhettek!

Ez azt a mérhetetlenül nagy kegyelmi segítséget jelenti, hogy Jézus nemcsak eszménykép és nemcsak törvényadó: Jézus életforrás. Oly eszmény tehát, amely a tőle legtávolabb állót is képes a maga titkos, gyöngéd erejével magához forrasztani és olyan törvény, mely amidőn lesújtott, már föl is emelt, amidőn megsebzett, már meg is gyógyított.

Vagyis a mi Urunknak nemcsak a tanításra és a példaadásra van ereje — ebben különbözik a világ minden más nagy prófétájától, erkölctanítójától, vallási herosától — hanem van ereje, titokzatos, rejttett, de minden igaz tanítványi szív előtt minden napos tapasztalásban nyilvánvaló ereje arra is, hogy azokat, akiket Ő szeret s akik Őt szeretik, át is formálja taní-

tásai szerint, példája képére. Van hatalma nemcsak arra, hogy követelje az erőt, hanem arra is, hogy adja azt. Van, óh, van hatalma nemcsak arra, hogy övéitől a szeretet és az igazságosság, a jóság és a szentség gyümölceit megkívánja és számonkérje, de arra is, hogy maga kiteremje bennük azokat a gyümölcsöket.

Mindez pedig azért van, mert Ő eggyé akart lenni velünk, nékünk akarta ajándékozni önmagát. Eggyé lett, ahogyan a tőke a venyigékkel, holott erő és hatalom dolgában végletesen különbözik a kettő: mert csak a tőkének van önmagában való életereje, a venyigének nincsen s hogyha lemettszik a tőkéről, nyomorultul pusztul el. Ám a tőke mégis eseng a venyige után; ifjúnak, erősnek, boldognak, karcsúnak, zöldellőnek, illatozónak és gyümölcsözőnek akarja látni azt és maga beéri félig földalatti életével, szerény, sáros, ütött-kopott külszínével, csak hogy a venyige viruljon és gyümölcsözzék; nem akar máskép élni, csak annak az életében.

Jézus is élhetne önmagában dicsőséges, boldog, örömteli, fenséges királyi életet, de Ő nem akar élni, csak mibennünk, venyige-testvéreim. Ezért vállalta a tőke életét, ezért szállott alá a kíhalálnak, sőt az Istenről való elhagyatottság poklának a mélységeibe, mert venyigéi számára, kiket magába akart ottani, csak itt, az Ő kínszenvedéseinek megalázkodott teljességeben, az Ő halálának tökéletes elvégeztetettségében fakadhatott föl a gyümölcstermő életforrás: a szeretet, mint nemcsak példa és nemcsak parancsolat, hanem megváltó, életatalakító, isteni erő.

Jézus parancsolata azt jelenti: teremj gyümölcsöt; példája azt jelenti: teremj olyan gyümölcsöt, amilyen én vagyok; de halála ezt jelenti: Nézd, én egészen a tied vagyok, hogy benned, általad gyümölcsöket teremjek és hogy te légy egészen az enyém!

Óh, hát jertek ti szőlővesszők, szívünk magunkba mind a tőke rejtett, áldott mélységeiből gyümölcsöző életerőt! Jertek ti tártalan, ti szomorú, ti gyöngé életek: borulunk mind együtt oda a Jézus kebelére, érezzük meg most, hogy mind egyek vagyunk, mert egy tőke erejének a részesei vagyunk! Jertek vad vesszők, bűnös lelkek: Ő átalakít benneteket szent, tiszta életnedveivel, hogy dús, édes, aranyló gyümölcsöt teremjetek Í Jertek ti elburjánzott vesszők, gőgös lelkek: Ónála nélkül semmit sem cselekedhettek; a gyümölcs, ami látszik rajtak, csak mesterséges, hazug, lopott dísz, nem életből származott élet!

Jertek, jerünk mind, szőlővesszők, a királyi szőlőtő életével való egyesülésünk fölfrissítésére, megújítására! Merítsünk életet a halálból, hogyan megtapasztalhassuk magunkban a föltámadását!

Keresztyén unió*

János ev. 10: 16/b. És lészen egy akol és egy pásztor.

Réges-régóta közbeszéddé, szálló igévé lettek már magyar bibliafordításunknak ezek a szavai. Milliók szívéhez van hozzá-növe a bennük kifejeződő idyllikus és mégis oly nagyszerű kép. Hiszen — mondják — mi is volna krisztusibb eszmény, mint azoknak, akik az Ö nevérl nevezik magokat, megszabadulása minden különleges felekezeti korláttól, teljes, végleges és *látható* egysége? Mi volna természetesebb törekvés, mint hogy azok, akiket úgyis százzelé szakgat a faj, a nyelv, a politika és az érdek, legalább a vallás terén ismerjenek el vagy alakítsanak ki valamely egységes irányítást s ha semmi másban nem is, legalább a Krisztus követésében igyekezzenek a szeretet és a béke *egy zászlója* alá tömörülni? Óh, és mit lehetne forróbban óhajtania minden magyar szívnek, mint azt, hogy ha már sehol máshol nem remélhető is a közel jövőben a felekezeti válaszfalak leomlása, a *keresztyén unió* — hát akkor is valósuljon meg legalább *miközöttünk, magyarok között*, a mi boldogtalan nemzetünk életében, amelyet úgyis vetekedve tép darabokra, *belülről* tán még jobban, mint kívülről, a világörület megannyi démona?

Azt hiszem, senki sincs itt közöttünk — magam a legkevésbbé —, aki mélyen át ne tudná érezni az „egy akol és egy pásztor” képének és eszményének, vágyának és törekvésének nagy érzelmi és hangulati értékeit. És tudom, hogy nagyon sokak részéről a tapintatlanság, a kegyeletlenség, sőt a kegyetlenség vádjának teszem ki magamat, hogyha most, evangéliumi ighirdetői kötelességem parancsára, egy pillanatra szembehelyezkedem ez érzelmi és hangulati értékekkel — *egy magasabb érték nevében*. Ez a magasabb érték az *igazság*: a történelem igazsága és a Jézus igazsága. Ez az igazság kötelez ez alkalommal annak a nyílt kimondására, hogy *Jézus ezeket a szavakat: „lészen egy akol és egy pásztor”, így nem mondotta soha*. Az evangéliumnak egyedül hiteles, eredeti görög szövegében így olvassuk ezeket az ő igéit: „és lészen egy nyáj és egy pásztor”. És e szavaknak a közvetetlenül megelőzőkkel való összefüggése

világosan igazolja, hogy Jézus *nem* ils mondhatott másat. A 16. vers első felében, ahol az eredeti szövegben is *akol* található, Jézus az *akol* alatt nyilvánvalóan a zsidóság *szűk nemzeti* és *vallási korlátait* érti; az aklon kívül való más juhok alatt nedig a *pogányokat*, akiket Ő, a világ Megváltója, életével és halálával épügy magához akar és fog kapcsolni, mint a zsidóságból lett híveit. Az ő áldozatával megszentelt zsidók és pogányok együtt fognak majd alkotni — mit? Talán egy, a réginél tágabban mozogható, de mégis csak körülzárt új akoltársaságot? Nem, hanem egy szabad és boldog *testvérközösséget*, amelynek egyetlen őrizője és táplálója, egyetlen ura és kormányzója, egyetlen belső korlátja, tehát egyetlen *egysége* lesz: Ő maga, a Jó Pásztor. „És lészen egy nyáj és egy pásztor”. Jézusnak sem a szavaiba, sem a gondolataiba nem lehet tehát belemagyarázni azt, hogy ő a régi helyett egy új aklot, azaz új, külsőleges vallási korlátokat akart és ígért volna a hívő lelkek számára. Jézus, ellenkezőleg, *lerombolta* Izrael régi aklának merev és szúrós sövényfalát s végtelen mezők dús és öröök virányaira terelte ki az onnan és máshonnan összegyűjtött nyáját. Jézus *gondolata nem az akol külső egysége, amelyet a kerítés biztosít, hanem a nyáj belső egysége, amelyet a pásztor személye teremt*. Ti erre megdöbbenvé kérdezhetitek: de hát akkor mivel állunk itt szemben? Szándékos hamisítás műve, vagy elemi tudatlanság jele ez az évszázadokon átöröklődő helytelen fordítás: „*egy akol és egy pásztor?*” Egyik sem. Valami nagyon nagy, komoly, szent dologról van itt szó: az *eszme hatalmáról az emberi lélek fölött*. Egy eszme hatalmáról, amely erősebb, mint minden tudós igazságszeretet és minden fordítói pontoság. Annak az eszmének a hatalmáról, amelyik évezredek óta uralkodik nemes és mély keresztyén szívek milliói fölött: *hogy a keresztyének halhatatlan egységének látható alakban is ki kell fejeződnie, hogy a nyáj egységét csak az akol egysége biztosíthatja*. Ez az eszme volt az, aminél nagyszerűbb még sohasem mozgatta meg az emberiség tömegeit. Ez az eszme volt az, ami valami titokzatos és lebírhatatlan erővel vezette az újszövetség első latin fordítóinak tollát, a becsületes és hű tolmácsokból egy pillanatra merengő álmodókat formált — és az egyszerű, boldog tény és valóság, az egy nyáj helyett, a fényses, a nagyszerű álmot, az egy aklot adatta velük a Jó Pásztor ajkaira. És ily alakban megrögzítve, az Úrnak szavaival szentesítve, évezredes hatalommá lett ez az álom a nyugati keresztyénség fölött. Átment az összes élő nyelvek úgy kath., mint prot. bibliafordításai. Varázserejét sem a reformáció, sem az újkori felvilágosodás, sem semmiféle más modern kritika, elmélet, reform nem bírta megtörni. És nem is törheti meg soha, annyira mélyen emberi.

Az egy akol álma mindaddig uralkodni fog a keresztyén szí-

veken, amíg azok valamennyien meg nem ragadják s együttes hittel és munkával ki nem fejezik az *egy nyáj valóságát: az emberi és ép ezért megvalósíthatatlan fantáziakép helyett az isteni és ép ezért már meglevő, mindenjunktól csak egy szív-dobbanásnyira eső, örök, való tényt.*

1. Az egy akol álmában egy mély és egyetemes emberi vágy jut kifejezésre. Ez a vágy alapjában ugyanaz, mint amellyel a harc után a békét, a zűrzavar után a tiszta helyzetet, a bizonytalanság után a bizonyosságot áhítjuk. Az emberi lelket, amint a maga egységének tudatára jut, a világban is csak az egység nyugtathatja meg és elégítheti ki. És minél jobban szétszórja és megzavarja, kifárasztja és megkínozza a világ sokfélesége: annál mohóbb szomjúsággal epekedik az egység után és annál szenvedélyesebb makacssággal tapad ennek az egységnak a képzelet sugárecsetével megföstött képéhez. Vájjon ki ne ismerné ezt a vágyat, ki ne ápolná ezt az érzést — épen ma? Melyikünk nem tapasztalta még a világbéke álomképének biztató, vonzó, csábító hatalmát? Melyikünk lelkét nem vigasztalja és nem kecsegteti ma az *Európai Egyesült Államok* merészen nagyszerű eszméje? És melyikünk nem érez mély emberi szolidaritást az emberiség mindenára nemes álmodóival, akik már évezredek óta festegetik, mámoros szemmel és remegő kézzel, az ilyen és hasonló képeket — világutópiákban, jövő századok régenyeiben?

A nagy egység-álmok e fényes táborába tartozik bele az egy akol is. Ez az álomkép is annyira emberi, hogy tulajdonképen sokkal régibb, mint maga a keresztyénség. Visszanyúlik azokba az ősrégi időkbe, amikor a vallás még teljesen elválaszthatatlan egységet alkotott a politikával. Amikor még a legelső alattvalói kötelesség az ország vagy az uralkodó isteneinek tisztelete voltés a meghódított népek hekatombája volt a legkedvesebb áldozat a hódítók isteneinek oltárain. *Ezekben az időkben a világbéke uátn való sóvárgás természetesen járt együtt a vallási egység\ képének megállmodásával.* Ezért volt logikus dolog, hogy a vallások és kultuszok egységének gondolata először az első igazi világbirodalomban: a rómaiban vetődött fel, nemes pogány körök-ből. És ezért volt kényszerű dolog, hogy mikor a római birodalom hatalmas politikai egysége összeomlott s a világbéke már-már megvalósult álma ismét továbbröppent a halandó szemek elől: akkor tovább kezdte álmodni ezt a csodás álmot az egyetlen hatalom, amelyik épen megmaradt a nagy összeomlásból s amelyikhez mystikus reménykedéssel tapadtak a vad kor megsanyargatott és kifosztott lelkei.

Ez a hatalom volt a római keresztyén egyház.

És ő álmodta ezt az álmot s álmodja mindmáig. Álmodta harcias energiával és elmélyedő rajongással. Álmodta egekig

csapkodó reménykedéssel, amikor úgy hitte, hogy közel van a megvalósulásához. És álmodta csöndes, áldozatos hűséggel akkor is, amikor minden össze/esküdni látszott, hogy kigúnyolja és meghazudtolja ezt az álmot. Álmodta olyan névvel, olyan elevenen, hogy kénytelenek voltak utána álmodni azok is, akik különben a Lélek sugallatára már rég szakítottak vele. Vele álmodták ezt az álmot a nagy reformátorok. Vele azóta is számtalan evangéliumi lélek. Vele ma is egy sereg legjava keresztyén az Evangélium és a Biblia egyházaiból, akik a világháború után törhetetlen bizalommal vették föl egy már régebben megindított világmozgalom szálait a keresztyén egyházak „hitének és rendtartásának” egységesítése érdekében.

Lelkünk legtisztább és legőszintébb kegyeletével nézzünk föl hát, testvéreim, erre a nagyszerű álomra, „mert oly emberi”. S ha ezzel a kegyelettel éltünk át és értettük meg emberi voltát: akkor tudni fogjuk azt is, hogy miért megvalósíthatatlan. Épen azért, mjsrt emberi, mert csak emberi, mert *nagyon is* emberi. Emberi, mert *nem magának a vallásnak, a keresztyén-ségnek isteni élete termelte ki önnönmagából, hanem a keresztyén eszmének és a politikának házasságából született meg*. Emberi ez az álom, mert bármely alakjában is — hangoztassák akár a Vatikánból, akár valamelyik protestáns világkonferencia elnöki székéből — *tragikus végzetességgel összhevéti a vég-telennel a véget: a keresztyénség, az evangélium örökkévaló és abszolút értékével és igazságával az emberek alkotta formák, tételek, törvények, jogrend viszonylagos és ideigvaló értékét és igazságát*. Emberi, óh, nagyon emberi ez az álom, mert mindenutalan elfelejteti az emberiséggel Krisztusnak, a királynak szavait: *Az én országom nem e világból való*.

Nekünk, evangéliumi keresztyéneknek lelkünk minden erejével ragaszkodunk kell e szavak mély, örök igazságához. Ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy a Krisztus országa azért nem e világból való, mert egy végtelenséggel több, mint ez a világ. Ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy aki egyszer a Jézus Krisztusban megtalálta Istenét és életét, szabadságát és üdvösségét, annak lelkében egy oly csodálatos életforrás buzog, amelyet nem lehet kimeríteni sem kristályedényekkel, sem fakupával és nem lehet agyonszabályozni erős gátakkal és művészzi zsíripekkel. Ragaszkodnunk kell ahhoz, — hiszen történelem és tapasztalat egyaránt hangosan kiáltja — hogy Krisztus élete az emberiség életében egy olyan csodás, szabad, gazdag, örök tény, amit semmiféle filozófiai formulával nem lehet maradék nélkül fólérteni és semmiféle jogi formulával nem lehet örök időkre fegyelmezni és egységesíteni. A hittan — *minden* hittan — csak gyermekdadogás e tény egyik vagy másik oldalának véges emberi szellemtől telhető kifejezésére. Az egyház — *minden* egyház — csak gyarló technikai berendezkedés, megtermékenyíteni e hatámas áradattal egyik vagy másik emberi közösség életét és

kultúráját. A kultusz — *minden* kultusz — csak töredézett zsolozsma, dicsőíteni azt, akinek igazi megdicsőítő je csak önmaga lehet; csak gyarló symbolika, kiábrázolni a kiábrázolhatatlant, testben és árnyékban jeleníteni meg azt, aki merő Szellem és tiszta Valóság.

Egy *aklot* kívánni — tehát *formák* merev világegységét tanban, egyházalkotmányban és istentiszteletben — nem annyit jelent-é, mint szántszándékkal megfosztani magunkat ettől a Krisztusban bírt dicsőséges gazdagságtól? Nem annyi-e, mint egy fényes álom szemlélése közben hátat fordítani egy ezer-szerte fényesebb valóságnak: elfordulni a láthatatlantól és a láthatóra nézni, amelyik ideigvaló — még hogyha álom is — és elmúlik, mint minden álom, mint a világ és annak minden kívánsága?

Testvéreim, meg ne csalatkozzunk tehát: *az egy akol és egy pásztor nem a Jézus szava és nem a Jézus akarata és igérete.*

2. Az Ő szava, akarata és Ígérete: *az egy nyáj és egy pásztor.* Emberi álomkép helyett isteni valóság. Egy olyan tény, amelyik csak azért lesz meg, mert már *megvan*. Egy olyan egység, amely már örökkérvényű módon *meglett*, mi több, megvan az örökkévalóságtól fogva — és ezután csak a mind teljesebb *kibontakozása, megnyilatkozása* következhetik.

„*Nem ti választottatok engem — így szól Üdvözítőnk tanítványaihoz és minden hívéhez —, hanem én választottalak titiket*”. minden keresztyén lelke már az örökkévalóságban egy csodás delejtűvé formált a kiválasztó kegyelem. Delejtűvé, amely megannyi reszkető ingadozás után is meg kell, hogy kapja végre az öt egyedül kielégítő és megnyugtató irányát és helyzetét: *Jézust*. minden keresztyén lélek úgy van formálva öröktől fogva, hogy bármelyik akolban meg tudja hallani egyetlen pásztorának hívó szavát, bármelyik akolban az ö keze alá tud nevelődni és bármely akol kapuja Jézushoz vivő út lehet a számára. És ez megfordítva is igaz. Maguknak az akioknak, a látható keresztyén egyházaknak, felekezeteknek, szektáknak sincsen egyéb rendeltetésük, mint az, hogy a Jézus számára ne veljék az ö nagy, közös, egy nyájának tőle öröktől fogva kiválasztott tagjait. minden akol értéke egyedül attól függ tehát, hogy a maga sajátos módján mennyivel tudja időről-időre szaporítani ennek a nyájnak a számát. minden akolnak Jézus a gazdája és egyetlen törvénye: *engedelmesség a nyáj ura iránt*.

Ebben áll az igazi keresztyén unió.

Ezt az uniót tehát nem kell megcsinálni, mert ez *megvan az örökkévalóságtól fogva*. Ezt csak meg kell ragadnunk, mint boldog és elidegeníthetetlen birtokunkat; csak egyre öntudatosáéba kell tennünk, hogy minél teljesebben kibontakozzék; csak élnünk kell vele, hogy minél elevenebben tapasztalhassuk a valóságát, minél gazdagabban az áldásait.

És micsoda ennek az útja?

Kettős: az ismereté és a szereteté. Először is: igyekezzünk fölismerni egymásban a Jézus nyájának tagjait.

Ha jól meggondoljuk, pusztán csak művelődési szempontból is meglehetős nagy szégyen az, hogy mi, annyiféle felekezetű magyar és nem magyar keresztyének, itt élünk ebben a hazában egymás mellett, jól-rosszul összeférve, évszázadok óta — és egymásnak a keresztyénségéről, egymás keresztyén egyházának jelleméről, gondolatvilágáról, egyéniségükben páratlan vallásos értékeiről, hőseiről és alkotásairól, valljuk meg, ma sem tudunk többet, mint tudtak őseink. Az ő kölcsönös tudatlanságuk a korukkal járó kölcsönös gyűlölködésből, félreértésből, lenézésből, eretnekítésből származott —, de merem mondani, nem volt sem annyira sötét, sem annyira szégyenletes, mint a miénk, amelynek forrása a legtöbb esetben csak egyszerű lelkei lomhaság és barbár közöny. Protestáns testvérem, a te szívedet és elmédet megérintette-é már valaha valami a római és a keleti egyház valódi krisztusi értékeiből? Tudsz-e te gondolni a nagy szentek csodalátásaira másként is, mint csak elnáző mosolyal? Loyolára és a jezsuita-rendre másként is, mint csak nyugtalan ellenszenvvel? A görög egyház nehéz tömjénillatú mysteriumaira másként is, mint csak öröklött idegenkedéssel? Tudod-e te azt, amiben, lásd, még a mi szent türelmetlenségtől izzó reformátor őseink sem kételkedtek soha: hogy a római és a keleti egyház megszakítatlan sorban nevelte és neveli évezredek óta a Krisztus nyája számára a krisztusarcú lelkek seregeit? És általában: eljutottál-e már te oda, protestáns testvérem, ahová el kellene jutnia minden öntudatos protestánsnak és általában minden, a maga egyházát öntudatosan becsülő keresztyénnek — oda, hogy fölismerd a keresztyén értéket, a Krisztus felé fordult lelkei életet minden más keresztyén egyház tanaiban és életében is, de azután azt tudd mondani: mégis ragaszkodom a magam egyházához, mert olyan kielégítő világnézetet és annyi életlendítő erőt mégsem tudna nekem más egyház adni, amennyit és aminőt ád az enyém? Mi a te protestáns egyéniséged, jelmed, hitvallásod, testvérem: vájjon csak egy szűk és sötét karám-e, amely elzár a jó Pásztortól, vagy pedig tágas arany ajtó, amelyen át te legkönnyebben oda tudsz találni Ő hozzá?

Természetesen más keresztyén egyházak tagjai számára ugyanily joggal föltehetnék ilyen kérdéseket. De nem teszem, hanem rajok bízom, hogy tegyék fel ők egymásnak. Mert ez nekem csak jogom volna, nekik ellenben kötelességük. Én tehát csak azt kériem, hogy a magunk aklának a kapuja legyen mindenig tárva-nyitva. Én csak azt szeretném, hogy a mi sövényünk-nél ne fogynának el soha a csodálkozó szemek, amelyek mernek, tudnak és szeretnek át-átpillantani a szomszédba is, ott boldog örömmel tudják fölfedezni testvéreiket, ugyanazon

nyájnak a tagjait, de azután kétszeres szeretettel és becsüléssel ragaszkodnak tovább is a maguk aklához, mert érzik, hogy olyan otthonuk, olyan Krisztusra nevelő iskolájuk mégsem lehetne sehol másutt. Én azért szeretnék veletek együtt dolgozni és imádkozni, hogy mi, mint jó, hü, öntudatos protestánsok legyünk az elsők, akik belenövünk ebbe az egyetlen valódi keresztyén unióba — hogy hordozzuk mind a szívünkben és igazoljuk napról-napra teljesebben egy nagy protestáns unió-ratjogónak (Bucer M.) szent bizalommal teljes fölkiáltását: „*Lehetetlen, hogy a Krisztus tagjai valaha is meg ne érezzék a közöttük levő rokonságot és a Krisztusban, mint közös fejükben való összeköttetésüket*”.

Ennek az útja azonban nemcsak az ismeret, hanem a szeretet is. E kettőnek mindig párhuzamban kell haladnia egymással. És e kettő közül emez, a szeretet a „kiváltképen való út”, amint Pál apostol mondja; mert ez van hivatva arra, hogy amannak, a puszta ismeretnek gyarlóságait kiegészítse. *Megismerni* egymás vallásos jellemét és értékeit — a puszta megértés útján, az elfogulatlan vizsgálódás és bírálat eszközeivel — nem mindig és nem mindenikünknek van módunkban. Tanultság, művelteág hiánya, neveltetésbeli egyoldalúság, örökletes temperamentum — mázsányi akadályokat gördíthetnek a legőszintébb megismerő szándék útjába is. Ellenben egymás szeretetére mindig és mindegyikünknek nyílik alkalmunk. A szeretet, a maga állhatatos türésével, készséges szolgálatával, győzelmes megbocsátásával előbb vagy utóbb elsöpör az útból minden félreértést és minden előítéletet. Nem tudod megérteni máshitű keresztyén testvéredet? Bálványozás, babonaság, farizeizmus megbélyegző ítéletei lebegnek örökké az ajkodon, amikor róla szólsz? Szeresd őt, szolgálj neki; adj alkalmat neki arra, hogy az ő szíve is gyűljon föl viszontszeretetre irántad és a te szívedből bármily gyöngén kisugárzó isteni élet iránt. És akkor majd igazán és mélyen meg lódod ismerni és meg fogod érteni őt, mert látni fogod, hogy az ő szívéből is ugyanaz a krisztusi arc ragyog vissza reád mégpedig talán dicsőbben, tüzesebben — amely arccal te fordultál őfeléje.

Talán mindenjában ismeritek a Lukács evangéliumából azt a kimenthetetlenül mély és utolérhetetlenül szép történetet, amikor a feltámadott Jézus az emmausi úton megijenik két csürgedi, szomorú ábrázatú tanítványának. Azok nem ismerik meg őt, pedig Jézus hosszas beszélgetésbe kezd velük és Mózesztől és minden prófétáktól fogva magyarázgatja nekik az írásokban, hogyan így kellett történnie: a Messiašnak szenvednie kellett es úgy menni be az ő dicsőségebe. Közben bealkonyodik és a Mester elválni készül tőlük. De ők gyöngéd erőszakkal megmarasztják és estebédhez ültetik a kedves ismeretleni: „*és lőn, hogy mikor leült velük és kenyeret vévén, meg-*

áldá és megszegvén, nékik adá, akkor meg nyilatkozónak az ő szemeik és megismerek őt”.

Testvéreim, a magunk s a más emberi gyarlóságának közös terhe az, hogy a Róla szóló „írásmagyarázatokban”: tanokban, hitvallásokban sokszor nem tudjuk világosan fölismerni a mi Megváltónkat. De emberi lelkünknek közös, áldott formáitása az, hogy egy dologról mindig, minden alakban és minden helyzetben fel tudjuk Őt ismerni: *a kenyérnek megszegéséről*. Arról, ha valaki az Ő nevében jó hozzánk. Arról, ha valaki az Ő életének áldásait — a békét és a megnyugvást, a gyógyító, tápláló, hegyeket mozgató hitet, a kereszthordozó és harcos hősiességet — sugározatja át a mi életünkbe a maga életének alázatos transparensén keresztül. Oh, boldogok és erősek azok a keresztyének, akik így tudják megajándékozni egymást a maguk Jézusával! Boldogok és erősek, mert széttéphetetlenül egyek; mert nap-nap után jobban teljesül bennük a Jézus főpapi imája: „*hogy mindnyájan egyek legyenek, amint te én bennem Atyám, és én te benned, hogy ők is egyek legyenek mi bennünk...*”

Oh, egy nyája egyetlen pásztorodnak: halld meg az ő szavát minden akolban, és menj utána, minden csak utána, hogy az ő akarata, ígérete és imádsága szerint „tökéletesen eggyé” lehess. Jézus megtartja szavát!

Hitvallás*

Ap. Csel. 3:40 — 42.: ...és miután előszólították az apostolokat, megveretvén, megparancsolták, hogy a Jézus nevében ne szóljanak, és elbocsáttották őket. Ők annakokáért örömmel ménének el a tanács elől, hogy méltókká tétettek arra, hogy az ő nevéért gyalázattal illettessenek. És minden nap a templomban és házanként nem szűnnek vala meg tanítani és hirdetni Jézust, a Krisztust.

Kedves Atyámfiai — öt esztendő óta talán a leggyakoribb tárgya azoknak az egyházi beszédeknek, amelyeket itt vagy más-hol hallottatok, a *szenvedés* kimeríthetetlen thémája volt. Bizonyosan nagyon sokan vannak közöttetek olyanok is, akiknek az egyházi szószéknél ezerszerte szívighatóbban prédkált erről a thémáról az élet, a saját tapasztalásuk. Egész világunk kénytelenül nagy előhaladást tett a legutóbbi évek alatt a *szenvedés iskolájában* — oh, mennyire valóság most ránk nézve ez a régebben oly kevéssé átélt frázis! — és ha akadtak is olyan kevés-számú boldogok, akiknek az egyéni életesorsát nem rátta meg gyökerében ez a most lezúgott irtózatos vihar: ma, azt hiszem, még az ilyeneknek szolidaritása is a közös, nagy emberi szenvedésekkel sokkal erősebb és tisztább, mint valaha volt.

Mégis, lássátok -- ettől a mi világunktól, amelynek a szenvedés úgyszólvan a minden nap kenyere lett, ettől a gyászruhás, ettől az éhező, ettől a bánattal, keserűséggel, remegéssel teljes világtól *egyfélre* szenvedésnek távol áll, nemcsak a gondolata, de hajlandók volnánk azt hinni, hogy még a lehetősége is. Ez a *hitért való, a hitvalló* szenvedés. Nemde, ez ma még a komolyabban hívőknek, a vallásukhoz, egyházkukhoz őszinte szeretettel ragaszkodóknak is meglehetősen kiesett a szemhátrukból?! Amennyiben foglalkoztatja is őket, úgy áll előttük, mint a régmúlt időknek szomorú és glóriás kénytelensége. Talán még földobog a szívük, amikor fölmerül előttük az apostolok, az első keresztyének szenvedéseinek s az evangélium megannyi más hitvallójának és vörstanújának az emlékezete; de aztán megkönnyebülten sóhajtanak fel: milyen jó és milyen szép dolog, milyen nagy áldása a szabadító Istennek és makkora vívmánya az emberi felvilágosodásnak, hogy ma már

nem kell szenvetni többé a Iliiért! Vallásszabadság van, háborútlanul követelhetjük hitbeli meggyőződésünket és a lelkismeret zsarnokainak kezéből egyszersmindenkorra ki van csavarva a vérontó fegyver. De hisz valóban ideje is már, hogy legalább egy szenvetéssel kevesebb legyen a világon!

Én sem akarom kicsinyelni a lelkismereti szabadságnak, a modern világ ez egyik legdicsőbb és legjellegzetesebb javának a jelentőségét. Nem tartozom ugyan azok közé, akik az evangéliumi protestantizmust mindenestől egynek veszik a lelkismereti szabadsággal s a reformáció lényegét *ennek* a szabadságnak a kivívásában látják; nem, mert énnekem az a meggyőződésem, hogy a reformációban és a protestantizmusban sokkal nagyobb dolgok rejlenek, mint *ez* a pusztán formai szabadságjog. Mindamellett azt én is vallom, hogy a lelkismereti szabadság megalapozásához az egyik, és talán a legdöntőbb jelentőségű csatát a reformáció vívta meg. És ha vannak — aminthogy *vannak* — igazán nemes emberi értékei annak a liberalizmusnak, amelyet ma, részben alappal, részben alap nélkül, annyit ócsárolnak, úgy ezek az értékek az evangélium és a reformáció lelkéből valók. És ma a liberalizmus azért gyöngült meg oly végzetesen, azért állott tőle eredetileg teljesen idegen érdekek szolgálatába és azért lett, a végén, valósággal ellenkezőjévé önnönmagániak, mert elsvárt az az éleiére, amely őt az evangéliumi reformáció szellemével kötötte össze hajdan. — Azonban föl akarom hívni a figyelmeteket arra, hogy ez a modern kultúr-érték is csak olyan, mint valamennyi többi: *amennyit adott az emberi léleknek, szinte ugyanannyit \el is vett tőle*. Hatalmasan kitágította a hitvallás szabadságának lehetőségeit, de ugyanakkor rendkívül megapasztotta a hitvallás *hősiességének* lehetőségeit. A hitvallást, a konfessziót jogi fogalomká, hivatalos rubrikák egyik kérdőpontjává tette és a feledésnek adta át azt a tényt, hogy valamikor a hitvallás egészen más dolog volt: nem egy, a keresztlevélt beírt száraz adatot értettek rajta, de nem is valami nehézkes theológiai iratokat, avult liturgiái formulákat amilyenek gyanánt ma élnek, ha ugyan még egyáltalában élnek, köztudatunkban a különböző „hitvallások” — hanem értették rajta azt, amit alapigénkben az apostolok cselekesznek: *a Jézus nevéért való önkéntes kínszenvetést és az afölött való öröömöt*. Hitvallóknak, konfesszoroknak a keresztyén egyház története nein azokat nevezi, akik különösen szépen el tudták recitálni adott alkalmakkor az apostoli, vagy az athanasiusi, vagy az ágostai, vagy a helvét hitvallást. Hanem azokat, akik, ha tán nem tudták is könyvnélkül azoknak a hitvallásoknak minden betűjét, de örök tartalmukat hatalmas é.s üdvözítő élmény gyanánt hordozták szívükben — és amikor egy egész ellenséges világ tagadni akarta annak a szent élménynek igazságát és valóságát és ki

akarta azt tépni a szívükből, ők tárta kebellel feszültek neki vad rohamának és odakiáltották neki: „*Csak a testemben kereszti!*
Azt megölheted, de a lelkek nem a tiéd!”

Igen — a mi keresztyén, a mi református hitvallásunk minden lapjának minden betűje hitvalló szívek ezreinek piros vérével volt írva eredetileg. A meleg vérből később ártalmatlan tinta lett és józan nyomdafesték — de ezzel együtt az első szerelem forrósága is kihült. A hit megszünt veszedelmes dolog lenni, de ezzel elhanyatlott a bátorsága, meglankadt vagy teljesen el is tünt világmeggyőző ereje, világformáló lendülete is. És én azt hiszem, atyámfiai, hogy a mi hitünknek ez a hajdani bátorsága, ereje és lendülete nem is fog a maga teljességében visszatérni mindadig, amíg el nem jön egy olyan idő, amelyben megint szükség lesz hitvallásra és hitvallókra. A szeretet minden szorongásával nézék, veletek együtt, a közel jövőbe, amelyben egyházainkra nehéz napok, hitünkre súlyos próbák következnek újra egy század háborítatlan fejlődése után. De engem mély aggodalmaim közeppette is boldoggá tesz az a kilátás, az a reménység, hogy még jöhet idő, amikor a hit, a *mi hitünk*, újra veszedelmes dolog lesz, *tehát újra azzá lesz, aminek lennie kell és ami volt atyáink idejében*: valami, amitől a világ fél, amit a világ ki akar küszöbölni, mert érzi, hogy több és nagyobb ónála és tudja, hogy le fogja győzni őt.

Erre a félelmesen boldog lehetőségre gondolva, nézzünk ma bátran és nyugodtan a szemébe egy kissé közelebbről a *hitvallás kérdésének*.

1. Egyáltalában: hozzátartozik-é a hithez, szükséges dolog-é ma is csak úgy, mint egykoron, a hitvallás, a régi, eredeti értelemben vett, a szív vérével írott konfesszió? Vájjon nem egy régi, fanatikus, forróvérű, naivul abszolút mértékekkel és ellentétekkel dobálózó kornak hősies fényüzése volt-é csupán az, hogy nemcsak feljebb becsülte a láthatónál a lát-hatatlant, hanem rá is tette az életét — hogy nemcsak hitt, de meg is tudott halni hitéért?

Ezt a kérdést azért nem fölösleges fölvetni, mert ma a hitnek, a vallásnak egy egészen másféle felfogása van a lelkekben meggyökerezve, mint aminő volt a mi hitvalló őseinké. Ma nemcsak egy, minden jobban terjeszkedő világnézet és politikai párt vörös lobogójára van fölírva, a félreértés és a terror betűivel, a jelszó: „*A vallás magánügy!*” — hanem, valljuk meg, lényegében a vallásnak ulyanilyen felfogása él a lelkében nagyon sokaknak azok közül is, akik máskülönben mél-tatlankodva utasítanának el maguktól minden közösséget evvel az uralkodó áramlattal.

Mert nézzük csak meg, a maga legbensőbb magvában és velejében miféle felfogást és miféle követelést is jelent ez a jelszó, hogy: „A vallás magánügy!” Ne gondoljuk, hogy csak azt, amit a szocializmussal és a radikalizmussal együtt kell vallania tulajdonképen minden modern embernek és elsősorban minden, hitét és egyházát őszintén szerető református keresztyénnek: hogy a vallás ne legyen az állam szekeréhez kötve, ne legyen politikai célok és érdekek szolgája, az állam ne alkalmazzon semmiféle formában hitkényszert, az egyházakhoz való tartozás legyen kizárolag a személyes meggyőződés és elhatározás dolga. Nem, ebben a követelésben, hogy a vallás legyen „magánügy” a jelszó igazi értelme szerint sokkal több foglaltatik: az, hogy legyen a vallás kizárolag az ú. n. *magánélet* ártatlan képzeli gese, jámbor szórakozása, de a közéletbe ne merje magát beleártani. Azok számára, akik elég korlátoltak ahoz, hogy még most, a XX. században se tudjanak tőle megszabadulni, jól van, ám legyen meg továbbra is a lehetősége a kegyes érzelmének otthonn és a gyülekezetben. De egyszer mindenkorra mondjon le a vallás arról az igényéről, hogy világalkalító erő lehessen s ne merje többé igékkel és eszmékkel, tettekkel és alkotásokkal megzavarni a társadalom új be rendezkedésének cirkulusait, amelyek a természettudomány és a szociológia egyedül üdvözítő törvényei szerint igazodnak. Ez jelenti az igazi, a végső, ma már nem is nagyon leplezgetett értelmében az a követelés, hogy „a vallás legyen magánügy”.

Ne felejtsük el azonban, hogy ennek a jelszónak mai hangoztatói tulajdonképen már csak megformulálták, kihegyezték ezt a követelést, de az alapját tévő felfogásra nem maguktól jöttek rá. *Hogy a vallás valami megnyugtató és boldogító egyéni érzellem- és képzetvilág, amelynek teljes az értéke akkor is, hogyha a környezetre, a közre, a világra semmi névben nevezendő befolyása nincs, sőt túllépi eredeti hatáskörét, mihelyt ilyen befolyásra szert akar tenni:* a vallásnak ilyen felfogását világért sem a szociáldemokrácia találta ki; ó csak e/tanulta — maguktól a keresztyénektől, még pedig főképen a mai keresztyénektől, mitőlünk. Ő jogval elmondhatja, hogy „amit látott, arról tesz bizonyását”. Látott és lát milliószámra magukat keresztyéneknek nevező és tartó embereket, akiknek a keresztyénsége forma, kegyelet, hagyomány, vasárnapi ruha — az elérte pedig minden, csak nem keresztyénség. Látott és lát keresztyén *egyházakat*, amelyek, hatalmi törekvésektől megmámorosodva vagy bureaucrata gépiesség posványában vergődve, egyszerűen képtelenek a Krisztus testeként élni és a Krisztus uralmát terjeszteni. Látott és lát egy ú. n. keresztyén *társadalmat*, amely lelkismeretfurdalás nélkül botránkoztatja meg és sátáni önelégültséggel zsákmányolja ki a Krisztus kicsinyeit. Látott és lát egy úgynevezett keresztyén *művelődést*, amely nem

csak meg nem tudta akadályozni, hogy ez a világ mind a négy sarkán ki ne gyúljon, de még egyenesen az oltárokról lopott tűzzel is szítogatni merte ezt a legrettentőbb világégést. Oh, a *mi* keresztyénségünk minden bűne, minden Krisztustagadása és minden megítéltetése ott van ebben a reánk csattanó mennydörgő csataordításban: „*A vallás magánügy!*”

Akarjátok-e már most tudni, mi ezzel szemben a vallásnak, a keresztyénségnek az az igazi, helyes felfogása, amelyet megtagadott a keresztyénség történelmének nagyon sok kor-szaka és arculverünk naponként mi magunk? Nos, kérdezzétek meg mai szentleckéink hőseit, azokat a szegény halászokat, azokat az örvendező megvesszőzötteket: azok megmondják nektek. A vallás nem magánügy, nem is közügy, a vallás — *vallás*. A Krisztusban való hit nem olyan dolog, amit rejtegetni lehet — azt *vallani* kell. Keresztyénnek lenni nemcsak annyit jelent, mint boldogan, üdvözült érzelmek közt hinni, hogy Isten Úr a világ fölött, és hogy a világ legnagyobb java sem ér föl a Krisztustól megváltott lélek értékével. Keresztyénnek lenni annyit is jelent, mint ezt a világnak rettenthetetlenül a szemébe is vágni és a saját lelkünk és testünk ellenállásával mutatni meg neki, hogy hatalma a Krisztus keresztfáján örökre megtörött. A *vallás nem egyéb, mint hősies megvallása és ezzel együtt vállalása hitünk Palamennyi következményének*. Akiben ennek a készsége nincs meg: annak számára lehet a vallás akár magánügy, akár közügy, akár érzelem, akár politika; annak számára a vallás megszűnt *vallás* lenni.

Akinek a számára viszont *vallás a vallás: az előtt nem lehel kéteséges, hogy a hitvallás szüksége ma is csak úgy fennáll, mint régen*. Az nem egy-két régi, exaltált keresztyén nemzedéknak a kiváltsága volt, hogy a hittel ne csak az egyén természetes boldogságvágyát elégítse ki, hanem világot is formáljon — ez kötelessége minden idők minden valódi, komoly keresztyénnek. „*Úgy fénylek a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák a ti jócélekedeteiteket*” — ne felejtsd el, Atyámfia, hogy Jézusnak ez a nagyon békességes szava egyet jelent az ő legharciasabb szavával: „*Nem azért jöttem, hogy békességet hozzak e világra, hanem hogy fegyvert*”. Nem vagy addig keresztyén, amíg csak magadban vagy tiszta, de téτlenül nézed, mint ragadja el körülötted a tisztálanság napról-napra a maga szerencsétlen áldozatait. Nem vagy addig keresztyén, amíg csak a te belső fórumodban lelkesedéi az igazságért, de a hazugság uralma ellen a magad kicsiny vagy nagy körében egyetlenegy erélyes szavad sincs. Nem vagy addig keresztyén --- hiába tartasz sokat a magad tisztakezűségéről — amíg föl nem vettet világodban a harcot valami módon az önzés rettentően szervezett rendszere ellen.

Nem vagy addig keresztyén, míg nem vagy *hitvalló* keresztyén.

2. *De nem is lehetnél az, akárhogyan akarnád.* Akárhogyan igyekszel egy olyan keresztyén hitet bírni és egy olyan keresztyén életet berendezni a magad számára, amelynek ne legyen szüksége hitvállásra: nem teheted. Mert ha volt és minden van is keresztyénség, amelyik fél a világtól és ezért menekül előle —, másfelöl ép olyan történelmi és tapasztalati tény az is, hogy a világ pedig még sokkal jobban fél a keresztyénségtől és ezért üldözi azt. A világ — az t. i., amit a Biblia annak nevez: az Isten lelkének hatásai elől elzárkózó emberi élet és kultúra — óh, ez a világ igen finom érzékkal bír minden iránt, ami ellensége neki, amiből romlását gyanítja. A *hazugság* szellemét nyugtalanítja és izgatja az igaz ember a maga pusztá létezésével. *A tisztátlanság* seholsem érzi magát kényelmetlenebbül, mint az öntudatos, hős tisztaság közelében. Az önzés egyenesen társadalom- és kultúraellenes lázadásnak minősíti azt, hogyha az ő irgalmatlanul jól kiépített rendszerét meg meri bolygatni a maga pusztá tényével az *áldozat*. És ez igen jó dolog és igen nagy áldás. Mert így a világ, pusztá önvédelemből, kénytelen örökösi harcot folytatni a keresztyénség ellen mindenütt, ahol benne öntudatosságot, erőt sejt —, a keresztyénség pedig, ép ennek következtében, kénytelen újra meg újra ráállani a hitvállásnak mérlegére, fölvenni harcát a világgal és e harc nyomán legalább egy tenyérnyivel több területet elragadni a világ fejedelmétől és a hazugság atyjától — Isten dicsősége számára.

Hol voltak csöndesebb és békészeretőbb emberek, mint az apostolok, az első keresztyének? Fordult-e meg valaha csak egyiküknek az eszében is, hogy három századdal a Krisztus feltámadása után már az ő neve lesz írva a birodalom zászlóira s apostolainak utódai előtt egykor majd császárök hajtják porba büszke fejüket? Ezt ők még csak nem is álmodták —, de annál inkább megsejtette a világ. Megsejtette a zsidó farizeizmus, hogy a keresztyén hit részéről halálos veszedelem fenyegeti az ő ürességet és korlátolságát; és megsejtette a római impérium is, hogy a keresztyén lélek valami olyan hatalom, ami nincs fölírva törvényeinek tábláira és kardjának pengéjére, de végzetlenül nagyobb úr mindezeknél és erőt fog venni rajtuk. Ezért kutatták föl már az első keresztyéneket az ő csöndes, békés rejtekeikben, ahol forradalmi, világhódítási tervekkel egyáltalában nem foglalkozva, „örömmel és tiszta szívvel” (Csel. 2: 46.) dicsérték az Istant —, ezért akarták csírájában megfogni a leikükben zsendülő új, győzelmes életet és félelmes erőt — és ezért kényszerítették őket, hogy bizonyásot tegyenek az ő Urok mellett, akinek ezt az életet és ezt az erőt köszönik.

Így lettek ezek a csöndes emberek hősökké, hitvallókká, vérteránúkká.

Vagy nem így lett-e Luther is reformátorrá?

Ott ül cellája négy fala közt és csöndes-boldogan örvendetzik az evangélium újra fölfedezett igazi értelmének. Lelkét gyermekesen naiv reménykedés tölti el: bizonyosan rájönnek erre — talán már rá is jöttek — mások, legelsősorban maga a pápa is, és az egyház az Ige ereje által majd szép csöndesen belülről, magától megújul. Tételeivel esze ágában sincsen egyebet provokálni, mint egy akadémikus tudós vitát, amellyel — mint afféle professzor-ember — a maga módján és a maga talentumaival szándékszik elősegíteni ezt a megújulási folyamatot. Ám, amit ö jóakaratú panaceának gondol, arról Róma azonban megérzi, hogy öneki halálos méreg. És nem nyugszik, amíg a wittenbergi szerzetesből ki nem erőszakolja a wormszi hitvallót.

Igen. Isten az ü előle elzárkózó, Ő nélküle és Ő ellene szervezkedő világot az alá a vastörvény alá vetette, hogy önmaga legyen oka a saját romlásának, sőt keresse és szomjúhozza azt. Viszont az Öbenne gyökerező keresztyén lélek életébe meg azt a hatalmas törvényt rejtette el Isten, hogy az ilyen lélek erejének és igazságának teljessége csak a világgal való megmérkőzésben dérülhet ki és valósulhat meg. Az apostolok nem tapasztalhatták meg teljes mértékben, micsoda hatalom a világ fölött az ő Urok, mindaddig, amíg csak az a világ tehetetlen dühvel ott nem tajtékzott előttük, a testük gyötrésével akarva őket kényszeríteni, hogy a lelket oltsák meg. Luther nem tudhatta teljes mértékben, micsoda félelmesen hatalmas és győzelmes dolog az a tiszta evangélium, mindaddig, amíg össze nem foglak ellene, a kopott kis barát ellen, a világok és lelek e világból való urai: császár és pápa, fejedelmek és főpapok.

Ezért van az, lássátok, hogy az igazi hitvallás mindig *öröm*. Öröm, a súlyos próbák, a rettenetes fájdalmak között is. A megvesszőtt apostolok „örömmel ménének el a tanács elől”. Luther ég felé emelt karokkal, ujjongva rohan ki a tanáceremből: „Túl vagyok rajta, túl vagyok rajta!” A hugenotta vártnáuk egyikének-másikának arcán olyan csodálatos derű jelenik meg a bitófa alatt, hogy a hóhér keze megreszket és alig bírja elvégezni szomorú munkáját. A hitvallás *öröm*, amint *öröm mindien erőfölény és minden győzelem*. A hitvallás fölülmulhájában *öröm*, mert benne fölülmulhatatlan erő nyilvánul meg és az egész világ legyőzeti; mert abban az üldözötésben, megvetelésben, sanyargattatásban, kiömlő vérben a Jézus Krisztus vesz egy darabol újra birtokába a maga isteni örökségből.

3. Ti nem akarnátok-é, Atyámfiai, így győzni és így örülni?

Ti, egy hitvalló egyháznak a gyermekei. Ti, akik abban, hogy most ide összegyűlhettek és hitetek szerint szabadon dicsérhetitek Istant, megannyi ismert és ismeretlen evangéliumi hitű ősötök hitvalló hűségének gyümölcsét szeditek le gond nélkül, kényelmesen: azokét, akik az életüket odaadták egy rozsztant fatemploméri és a gályáakra mentek, mert nem akartak ha-

zudni a Szentlélek ellen; azokét a nagyasszonyokét, akik inkább le engedték a keblükről tépetni a gyermeket, mintsem hogy elárulják Urokat. Te, ennyi vér és ennyi könny árán Istenedet szabadon tisztelő, hitedben háborítatlan mai nemzedék, mire leszel *te* képes hitedért és egyházadért, ha majd arra kerül a sor?

Ne gondoljátok, hogy én most a kegyelet húrjait akarom megmozgatni lelketekben. Kegyelet és hitvallás két egészen különböző dolog. A kegyelet csak konzervál — a hitvallás *teremt*. A hitvallás új erőket hoz, a kegyelet csak a régieknek árnyait idézgeti. És bár igaz, hogy „az elhagyott oltárnak is lehet mártírja” —, de az ilyen mártíroknek a vére nem az, amiről Tertullianus megmondotta már, hogy *magvetés*. A kegyelet a múltban mereng, — a hitvallás a jövőt építi.

És én csak azért mutattam rá most előttetek a mi hitvalló múltunkra, mert benne ott látom az örök Jövőt: Jézus Krisztust, aki tegnap és ma és mindenkoruké ugyanaz. *Az ő nevéért* illettettek a mi őseink gyalázattal. „*Az ő neve!* Ássátok meg tudós iskoláitok és templomaitok fundamentomát: azoknak legalsó szegeletkövén megtaláljátok bevésve az Ő nevét. És szálljatok le ezekből a magasságokból azokba a völgyekbe, melyekben a ti desolata ekklésiáitok rejtekeznek: öt-tíz háznép egy-egy roskadozó templom körül: mi tartja meg és össze őket nemzetünknek és egyházunknak? Az ő neve, mely annak a templomnak homlokára fel van írva; vagy talán csak nyoma van már a névnek; de a nyoma megvan, és ez elég!” (Baksay.) A mi egész múltunk nem másért, mint ezért a névért értékes nékünk. A mi egyházunkhoz ő érette ragaszkodunk és fogunk ragaszkodni. A mi hitünkkről az ő nevéért fogunk vallást tenni, nem bánva, sőt örülve, ha méltókká tételeink arra, hogy gyalázattal illettessünk érte.

Mikor? — kérditek. Holnap, vagy már ma — minden pillanatban.

Jézus Krisztusnak győznie kell: ezt érzi a világ — sokkal jobban és finomabban, mint maguk a keresztyének — és ezért állandóan és hatalmasan szervezkedik ellene. A háborúval nem tudta megtörni a hatalmát; vigyázzatok, mert most majd a béke műveivel fogja folytatni ellene a hadjáratot. Ki fogja sajátítani az Ő gondolatait az Ő ereje nélkül és azt fogja mondani emberek millióinak: „én vagyok a megváltód, engem imádj!” És azok hinni fognak neki, mert a kezében kenyér lesz, és nem fog eszükbe jutni, hogy annak a kenyérnek a belseje hamu, hos y a kéz, amely adja, véres, és hogy aki eszik belőle, állattá lesz. (Oh, hígyjétek el, lesz még idő, amikor a keresztyénséget nemcsak elméletileg fogják majd társadalomellenes gondolkázásnak hirdetni, hanem ennek megfelelően fogják majd kezelní az ő nyílt vallót, hirdetőit, valósítóit is, akiket az emberiség

gyűlölőinek, árulóinak és merényleinek fognak majd bélyegezni újra, mint valamikor az első keresztyéneket. Lesz még idő, amikor a keresztyénséget megint egyedül csak a hitvallás fogja megtartani és semmi más.

De ez meg fogja tartani. Mert a hitvalló szívekben maga Krisztus harcol, maga Krisztus szenvéd és maga Krisztus győz. Belőlük ugyanaz az erő árad szét a világra, amelyik a Golgothán legyőzte a „bünt és a nyitott sírban diadalt ült a halál fölött. Egy gúnykacajban, atyámfia, amelyet az Ő nevéért békén elhorolta a világtól, óriási erejét törted meg a Sátánnak. Amit társadalmi tekintélyben, rangban, vagyonban odaáldoztál Ő érette és ö neki: abból ö győzhetetlen fegyvereket kovácsol a hazugság és az önzés világot betöltő szelleme ellen. Ami az Ő ügyének szolgálatában töredezik le lassan, fájdalmasan az életedből: ambíció, boldogság, egészség, nyugalom, csönd és béke — oh hidd el, abból minden az Ő királyi koronájában lesz egy-egy drágakő. Szeresd Őt, — és akkor minden nem fájdalmas áldozat lesz csupán a részedről, hanem örööm, jutalom is a számodra. Valljad öt, az élő Isten fiát — és akkor meglásd, a te kicsiny, gyöngé, esendő életed kőszikla lesz. Kőszikla, amelyre az Úr épít az Ő anyaszentegyházát, hogy a pokol kapui se vehessenek rajta diadalmat.

Hit a bűnbocsánatban*

Zsidók 10:14-18. Mert egyetlenegy áldozatával örökre tökéletesekké tette a megszentelteket. Bizonyásot tesz pedig erről minénkünk a Szent Lélek is, mert minekutána előre mondotta: Ez az a szövetség, melyet kötök velök ama napok után, mondja az Úr: Adom az én törvényemet az ő szíveikbe és az ő elméjökebe írom be azokat, azután így szól. És az ő bűneikről és álnokságaikról többé meg nem emlékezem. Ahol pedig bűnök bocsánata vagyon, ott nincs többé búnért való áldozat.

„*Hiszem a bűnök bocsánatai*” — az apostoli hitvallásnak ez a cikke volt az az első vigasztaló és reményteltő sugár, amely, hosszú és reménytelennek tetsző sötétség után végre belevilágított egy szegény barátnak földöntüli gyötrelmektől marcangolt lelkébe s az ő számára és vele együtt milliók számára egy új élet és egy új világ fölpirkanását jelentette. És Luther — mert hiszen őről, az ő klastromi vívódásairól van szó — még sokkal később, a maga sziklaszilárd evangéliumi hitével és kiforrott reformátori öntudatával is úgy nyilatkozott, hogy az apostoli hitvallásnak *egyetlenegy artikulusában sem olyan nehez hinni, mint épen ebben: „hiszem a bűnök bocsánatát”*.

A mai ember — nemde? — ezt épen megfordítva gondolná, ö az apostoli hitvallásnak akárhány olyan cikkére reá tud mutatni, amelyikben százszor nehezebb hinnie, mint a bűnbocsánatról szólóban. Hiszen tudjuk, ez artikulusok között vannak egyenesen olyanok is — mint aminők pl. a Krisztus pokolraszálásáról, vagy a test feltámadásáról szólóak —, amelyeket újabb időben már maga az egyházi köztudat, sőt az istentiszteleti gyakorlat is különösen „nehezeknek” talál, azaz a modern világnézet szempontjából megbotránkoztatóknak és elfogadhatatlanoknak ítélt s ennél fogva ama kevés alkalommal is, amikor a Credo a mi magyar református istentiszteleteinken még mai napság elmondásra kerül, nem egyszer kihagyogat vagy megcsonkít. De a *bűnbocsánatban* hinni... ugyan mi volna ennél kedvesebb és könnyebb dolog a mai embernek? Ma, amikor egész igazságszolgáltatásunkat, egész közvéleményünket s még-mkább új társadalmi ideáljainkat semmi sem jellemzi jobban, mint a „mindent megérteni: minden megbocsátani” elv korlátlan alkalmazása, természetesen legelsősorban a bűn valósá-

igával és a vétkezés konkrét lényeivel szemben, — ugyan mii volnánk ma hajlandók örö mest elfogadni, igazán modern és ennél fogva könnyen hihető dolognak magasztalni az apostoli hitvallásban, ha nem épen a bűnbocsánatot?

Pedig Luthernek mégis csak igaza van. A bűnbocsánatról szóló artikulus mégis csak a legnehezebb cikke az egész Credonak. Könnyűnek csak addig képzeljük, amíg meg nem tapasztaljuk azt, hogy a legnehezebb dolog vagyis a legnagyobb teher ezen a világon mégis csak a *bűn*. És már most tegyük föl, hogy valamelyikünknek a vállára valami egészen rettenetes nagy teher nehezedik: olyan, amely őt földhöznyomja, tehetetlenné és nyomorulttá teszi. Ha ez az ember sehol, sem égen, sem fölön nem lát — önmagában legkevésbbé — segítséget s lehetőséget arra, hogy a terhétől szabaduljon, akkor őneki nyilvánvalóan roppant *nehéz* hinnie abban, hogy ez a teher az övvállairól valaha még egyáltalán lekerülhet. Ellenben: ha egy más valaki megszánja őt, eljön és hatalmas kézzel leveszi róla azt a terhel, akkor — ugyebár — már egyáltalán nem nehéz hinnie neki annal: a szabadító valakinek a létezésében, az erejében és a jóságában. Igen: annak számára, aki már egyszer a bűnbocsánatban megtanult hinni, a Credo valamennyi többi hitcikke végtelenül könnyű.

A regi kegyes írásmagyarázók méltán nevezték el a tékozló fiúról szóló példázatot evangélium evangelii-nek, azaz az evangélium magvának, lényegének. Mi ugyanezen az alapon jogval mondhatjuk, hogy a bűnbocsánatról szóló artikulus pedig a Credo Credoja, gyújtópontja, színe-lelke: mert az egész keresztyén hit tartalma a bűnbocsánatról szóló igazságban ér legközelebb a szívünkhez; mert, Kálvinnal együtt — ki ebben épügy, mint a keresztyén hit minden más sarkalatos pontjában, teljesen egyetértett Lutherrel —, a mi keresztyén istenismelünknek alapigazságát úgy fejzhetjük ki, hogy: „*Istennek legfőbb tulajdonsága a bűnbocsánat, amin a mi üdvösségeünk alapszik*”.

Próbáljuk a mi üdvösségeinknek ezt a kősziklába véseti, mély fundamentumát — alapigénk fályafényénél — alázatos lélekkel közelebbről is megvizsgálni.

1. A bűnbocsánat lényegét, mivoltát alapigénk egy ellentételel, illetőleg kizárásai világítja meg. „*Ahol bűnök bocsánata vagyon, ott nincs többé áldozat*”. Ez a meghatározás pedig, a maga tagadó formájában, semmi egyebi nem jelent, mint azt, amit Luther, állító alakban, így fejezett ki: „*Ahol bűnök bocsánata, vagyon, ott van élei és üdvössége*”. Élet, üdvössége — ez minden idők hívő embereinek nyelvén az Istenrel való egységet, életközösséget, az ő örök életében való része-

sedést jelenti. *Ez valósul meg tehát a bűnbocsánatban és ezt nem tudja megvalósítani — bármint törekszik is utána — a bűnért való áldozat.*

Az áldozat a vallás nyelvének legősibb és legelembibb erejű kifejezésformái közé tartozik. Szülője egy megrendítő, egyetemesen emberi tapasztalás: az, hogy mi emberek, a mi életünkkel és mindenzzel, ami annak tartalmat, célt és értelmet ád: a vörünkkel és a vagyonunkkal, az örömjünkkel és a bánatunkkal *nem a magunkéi vagyunk*. Mireánk magasabb, földöntüli és emberfölötti hatalmak tartanak igényt: jó és balsorsunk az ő kezükben van, életünknek és boldogulásunknak legfőbb feltétele az ő rosszindulatuk eltávoztatása, jóindulatuk lekötése. Ennek pedig csak egyetlenegy módja lehetséges: *az, hogy a magunk életének egy különösen kedves darabját őnekik adjuk, őnekik áldozzuk*. Ezzel elismerjük az ő föltétlen igényüket a mi életünkre és kapcsolatot teremtünk az ő életük és a miénk között. Az áldozat tehát mindenféle formájában emberfölötti, isteni erőkkel való életközösséget törekszik biztosítani a gyarló, véges ember számára. Kezdve az embervértől, az elsőszülöttek vörétől párolgó oltárokon, le egészen a Szent-Antal-fillérig, az áldozat mindenféle formájában ugyanaz a megrendítő tapasztalás és ugyanaz a hatalmas, ősi vágy nyilatkozik: „*Én Istené vagyok — én magamévá akarom tenni Istant*”.

Az pedig már a babyloni őskultura emberének lelkébe belenyilallott, hogy az Isten és az ember között olyan hatalmas és olyan konok választófal egy sincs, aminő *a bűn*. És szívet megremegtető az a rettentő erőfeszítés, az a kétségebesett vergődés, amellyel az ember *a bűnért való áldozatban* át akarta törni, vagy meg akarta kerülni ezt a sötét és rideg választófálat. És ne képzeljétek, mintha ez az erőfeszítés, ez a vergődés ma már megszűnt volna. A modern ember oltáraira nem ömlik többé kosok és bikák vére és mégis valójában az ő vallásának utolsó és legnemesebb szava sem más, mint áldozat, és pedig annak az ember önrején elérhető legmagasabb formája: a „*bűnért való áldozat*”. Mert mi a modern vallás, a maga legfenköltebb alakjában? Ugyebár, ez:

„A bőlcsesgnek záradéka ez legyen:
Az érdemel csak éltet s szabadságot,
Ki azt naponként meghódítni kénytelen.”

Tehát: vesd bele magad, határtalan ambícióval a nemes munkába! Légy altruista! Hódolj eszményeknek: vidd nekik áldozatul létednek eleven darabjait, az örömodet, a nyugalmadat, az egészségedet, a jóllédedet; tékozold szellemi lényedet bőkezűen és gondtalanul, mint a nagy mesélő aranyagyú embere, amíg csak vér nem serked utána — *áldozz*: és minden áldozattal igazabb, jobb, tisztább és szabadabb ember léssz; minden áldozatból újabb táplálékot nyernek lelkedben a magasabb élet-

csirák — igen, minden áldozattal közelebb jutsz az Istenséghoz, szorosabban egyesülsz Óvele.

Kedves atyámfiai, kicsoda tagadhatná — és ki akarná tagadni — közöttünk az áldozat e modern vallásának nagy és szép voltát? Ki az, aki nem ismerné föl benne az ember ősi istenkeresésének s a bűnből való szabadulásvágyának bár sokszor teljesen öntudatlan, de hatalmas szárnycsapásait? De milyen lesújtó másfelől, ha elgondoljuk és látjuk, hogy a bűn félelmes választófálon még ez a legnemesebb és legtisztább emberi áldozat sem bír áttörni! Nem, mert *lényegében* ez az áldozat sem különbözik valamennyi többítől. Ebben is, mint minden egyéb áldozatban, csak a *magunkéból* adunk Istenek, — de nem *magunkat* adjuk Neki. Az ős nomád embernek a legbecsesebb jószága az *állata* volt: tehát avval áldozott Istenének. A mi legbecsesebb jószágaink: a testi és a szellemi erőnk, az élvezőképességünk, a vagyonunk, a nyugalmunk, a függetlenségünk: mi tehát ezekkel mutatjuk be áldozatunkat. De a valódi énje, a legbensőbb lénye a mai legnemesebb értelemben áldozó embernek is — nem félek kimondani — ép oly idegen lehet Istenől, azaz époly rabja lehet a bűnnek, mint ahogy idegen volt Kain, akire, áldozata közben, már „*ajtaja előtt leselkedett a bűn*”.

Mondjátok: miközben a lélek a legnemesebb ambícióban ég is, tiszta-e teljesen az önszeretet salakjától? A közélet legfényesebb jellemű harcosainak lelkében is, ki tudná megmondani, hol végződik a tiszta lelkesedés egy hatalmas, szent ügy iránt, és hol kezdődik az egyén érvényesülési törekvése, a hatalmi vágy? Még abban is, amiben az önfeláldozás legfényesebb példáit szokta a szemünk elé állítani a minden napí élet: még az anyai szeretetben is mennyi kicsinyesség, irigység, hiúság, féltékenység salakja vegyül el a legtisztább lángok között! Mondjátok: sohasem tapasztaltatok még timagatokban egy félelmes kettősséget, egy gyászos megoszlást, valami olyast, ami ről oly szívbemarkolón ír Daudet: „Oh, az az én kettős énem! Legelőször akkor éreztem, amikor, a testvérem halálakor, az atyám fölkiáltott: „Meghalt, meghalt!” — s akkor az én egyik énem sírt, a másik pedig azt gondolta magában: „*Milyen drámailag szép volt ez a fölkiáltás! Milyen jól illenék — a színházba!*” Tizenegy éves voltam akkor — és azóta sohasem tudtam elkábitani, megríkatni vagy elaltatni ezt az én rettenetes második énemet. És milyen világosan lát; ah, és hogy tud csúfolódni!”

Testvéreim: nem ismeritek-é ezt a kettősséget — timagatokban? Egy embert, aki szereti Isten — s egy másikat, aki csak önmagát szereti; egy embert, aki lelkesedik, dolgozik, áldoz — s egy másikat, aki kacagja, meghazudtolja vagy épen gyűlöli amazt; — egy embert, aki gyönyörködik az Isten tör-

vényében, s egy másikat, aki egy más törvénynek rabja, mely az ö tagjaiban van s rabul adja őt a bünnek? Mondd, te lelkes, te önrézes, te áldozatos, büszke ember: sohasem jajdultál még föl kétségeesve e kettősségek legmegrázóbb szavú tolmácsával: „*Óh, én nyomorult ember! Kicsoda szabadít meg engem...?*”

A nagy *Bismarck*, a maga hatalmának, sikereinek, dicsőségének teljében mondotta ez örökre emlékezetes szavakat: „Ami imponáló és megragadó csak van a földön, az mindig rokonságban áll a bukott angyallal: szép, de siker nélkül, terveiben és erőfeszítéseiben nagy, de siker nélkül; büszke és szomorú. Ezért mindaz, ami megragadó csak van számunkra a vallás területén kívül, sohasem lehet derült és békességes, hanem mindig csak utat mutathat nekünk arrafelé, ahol a békességet megtaláljuk”. Ez, atyámfiai, más szavakkal ugyanazt teszi, amit mi mondottunk: azt, hogy az emberi lélek a legnagyobb dologban is, amire önrején képes, a bünért való áldozatban, egy *holt ponton marad*, — mert ha mindenét képes is odaáldozni Istenének, *önmagát* odaadni nem képes: a bún választófálat Isten és önmaga között nem képes a maga erején áttörni.

2. Erről a holt pontról az emberi lelket sem önmaga, sem más emberfia nem mozdíthatja ki, — csak *egyedül Isten*. Egyedül Isten szeme képes meglátni azt, hogy a tőle ég-föld távolba esett ember milyen szívdobbanásnyi közelben *szeretne* lenni hozzá. Egyedül Isten képes a búnben meghallani azt, amit emberi fülnek meghallani nem adatott: egy szívettépő *segély kiáltást*, amivel az ember, a maga rettenetes magánosságában, védelmet kér az ő legnagyobb ellensége: *önmaga* ellen. Egyedül Isten mindenható hatalma és szerelme képes arra, hogy ugyanakkor, amikor a bűnt gyűlöli, a bünöst szeresse és magához vonja; hogy meglássa és keblére ölelke a *még bünösen* a *már tisztát*, a latorban a paradicsom örököset, a tékozlóban az ő fiát...

Jézus Krisztusban, lássátok, ezt tette mivelünk Isten. Magához vonzotta a bünöst, hogy megsemmisítse a bűnt. És magára vette a bűnt, hogy megtisztítsa és önmagával egyesítse a bünöst. Óh, Jézus Krisztus a „feszítsd meg”-et üvöltő tömeg vérszomjas lihegéséből épügy kihallja az Istenhez vágyó emberi lélek segélykiáltását, mint a samáriai asszony együgyű kendőzködéséből — kihallja, és áldozati halálával feleli rá, hogy e segélykiáltás meghallgattatott.

Ez a halál, valóban, tökéletes áldozat volt, mert tökéletesen egyesítette a bünöst Istenével. Benne lett boldog valósággá azaz észbontó csoda, hogy *Isten a bünöst más szemmel nézi, mint ő maga*; hogy valaki lehet „egyszerre bűnös és igaz” — és hogy az ember valódi és örök lénye az, aminek őt Isten látja: *gyermek*; nem pedig az, aminek ő önmagát látja: önkéblét szakgató számkivetett *bujdosó*.

De ez a halál egyszersmind megszüntetése és kizárasa volt minden áldozatnak. Mert itt nem az ember *erőlködött* többé, hanem az isten *győzött*; nem az ember *kéréseit* valamit, hanem az Isten *adott*; nem egy emberi életdarab füstölgött el az oltáron a semmibe, hanem az Isten életének teljessége zuhogott át a Krisztus átdöfött szívén keresztül az emberiség életébe. „*Ahol bűnök bocsánata vagyon, ott nincs többé bűnért való áldozat*”.

3. Atyámfia — a Krisztus egyszeri és tökéletes áldozati halálában tiéd lett a bűnbocsánat, s a bűnbocsánatban tiéd lett az Isten élete, Tenéked ezzel az ajándékkal szemben, amelyet ingyen kegyelemből, tennen erőfeszítésed nélkül kaptál, csak egy lehet a természetes magadtartása: meg kell azt örömmel ragadnod, ujjongva elfogadnod és kebledhez szorítanod — *hinned kell*. Nézd, Isten a bűnbocsánatban azt mondja neked: én téged nem a sikereid és nem a bukásaid, nem a dicsekédéseid és nem a megszégyenüléseid, nem az eszményeid és nem az eszménytagadásaid alapján ítélek meg és el. Nekem *te magad* kellesz: a szíved, a lényed osztatlanul. Én nem érdemrongyokkal és bűnfekélyekkel bontva akarlak tégedet látni, hanem látni akarlak úgy, amint lenned kell — sugármezbe öltözötten, az én Fiamnak átvett szívén keresztül. *Látni akarlak — oh, fordulj felém, hogy lássalak!*

Látni akarlak — ez Isten szava, ez a bűnbocsánat.

Felé fordulni — ez az ember egyedüli tette, ez a *hit* a bűnbocsánatban.

Ezzel a hittel nyered vissza lényed egységét. Ezzel a hittel léssz reménytelen áldozóból boldog megáldozottá, aki Krisztus halálát hordozod tenmagadban és naponként megáldoztatott Ő vele. Ezzel a hittel léssz őszinte tenmagadhoz és megborcsátó testvéreid iránt. E hittel léssz alázatossá a nagy dolgokban is, hőssé a kicsinyekben is. E hitben minden van: van életed, van üdvösséged. E hit nélkül, ah, semmid sincsen, csak bűnök. „Mert nincs nagyobb bűn, mint nem hinni a bűnbocsánatról szóló artikulust”. (Luther.)

Akarsz-e menekülni ettől a bűntől, ettől a legnagyobb, ettől az egyetlen bűntől? Oh, mondd hát — de mondd úgy, hogy egész lényed át- meg átrendüljön belé, hogy gyászbaborult világod fölött felragyogjon a nap és angyali karok hozsannájának visszhangja kéljen reá — mondd: „*Hiszem a bűnök bocsánatát!*”

NAGY HALOTTAK.

A pásztor végbúcsúja*

Dícsőfi József sírja fölött.

Gal. 4: 12.: Legyetek olyanok, mint én; mert én is olyanná lettem, mint ti; atyámfiai, kérlek titkot, semmivel sem bántottatok meg engem.

Az élő — az, aki most a test szerint halott — talán nem tudta volna így elmondani e szavakat.

Férfias, achillesi önérzeténél csak férfias, magyar lelki szemérme volt nagyobb. Emberek előtt megalázkozni soha sem tudott és még annál is kevésbé tudott önmagáról beszélni. A kérlelés épügy nem volt kenyere, mint a kimagyrázkozás. Egyéniségenek e sarokpillérei alvó vulkánok méhében termett ős sziklákból valának összerakva — kimozdításukra, a gyarló test korlátai között, talán nem lett volna elég a legnagyobb vonzóerő: a tőle *csodaapostolnak* nevezett Pál példája sem.

De most a halott beszél. A halott, aki lélek szerint — él. A halott, ki már minden levetkezett, ami földi s kiről csak most, e fájdalmas, szent kibontakozásban érezzük igazán, itt ennyire összenőtt az életünkkel, lelke hogy beléfonódott a lelkünkbe és mindabba, ami lelkünknek drágasága, büszkesége, erőssége és reménysége — igen, csak most érezzük igazán, hogy ő mennyeire *él* és mennyeire a miénk.

Ő szól tehát. A lélek, mely nem hagyja el azokat, akiket szeret. Ő szól — most már tud, mer, akar Így szólani — és boldog, hogy végre így szólhat: „*Én is olyanná lettem, mint ti*”.

Nem érzitek-é most, hogy ez volt az ő életének legbensőbb igazsága, az ő szívénél „elrejtett embere?” (I. Péter 3: 4.)

Ti ismertétek a tudóst, kinek hatalmában volt az írás minden zárja-nyitja és ki az Ige kulcsával kezében és a Lélek sugallataival szívében bátran vizsgálta még az Istenség mélységeit is — de háyan tudták azt közületek, hogy ebben a komoly, nagy, mely tudósban egy nevető szemű gyermek lakik, aki úgy tud az életnek örülni, mint csak nagyon kevesen közünk, és urunk szeret és úgy megért mindenkit, aki az életnek örül?

Ti ismertétek a szónokot, kinek tanítása erő és világosság volt, intése költői hév és prófétai feddés, vigasztalása gyógyító balzsam és mennybevivő szárny — de ismertétek-é iga-zán a szónokban a lelket, aki tiveletek csodálkozott, ti vei etek hullott a porba, tiveletek örült és tiveletek zokogott?

Ti ismertétek az őrallót, ki úgy állott ott egyházunk hajójának orrán, mint egy Roland-szobor: mozdulatlanul, de két kezével kardja markolatára támaszkodva; némán, de fenyedegetőn; talán megtörhetően, de meghajlíthatatlanul és kimozdíthatatlanul; oh, ott voltatok-é vele lelkének amaz áldott óráiban, mikor Memnon-szobor lett a Roland-szoborból — Memnon-szobor, amelyre ha a kelő nap piros sugara rátűz, zenélni kezd? Hallottá to k-é e szobor csodás zenéjét, mikor ráestek a szeretet napjának bűvös hajnali sugarai?

Mi, akik hallottuk, nem felejtjük el soha. Nem felejtjük és bizonysságot teszünk tenéked róla, debreczeni nemes és szent gyülekezet: ez a te pásztorod valódi apostoli pásztor volt, mert olyanná lett, olyan tudott lenni, mint te. Átérezte minden szív-dobbanásodat. Csöndes rajongással csüngött nagy múltadon. A gyermek és a szülő, a hitves és a testvér egyesült szeretetével szerette, féltette, ápolta és fejlesztette minden nemes vonásodat. Remegő, gyöngéd kézzel takargatta még a hibáidat, a gyöngeségeidet is, mert úgy érezte — és méltán érezte —, hogy azok is csak az erődnek, Istenáldott, nagy történelmi erődnek a visszái. Egy lett veled. Bizony mondomb neked, gyászoló gyülekezete, minél kevésbé tudta azt mutatni, annál inkább egy volt veled.

Vájjon te is mindig egy voltál-é ővele?

Oh, ez a kérdés... erre nem szabad *most, itt, feleletet* keresnünk. Különben is — ez a kérdés csak a mi lelkünknek a szava és nem az ő lelkének a szava! Az ő lelkének nem vádló, hanem áldó szava így szól: „*atyámfiai, kérlek titeket, semmi-vel sem bántottatok meg engem*”. Az emberekben néha csalódhattam: Istenben nem csalódtam soha. A nyájam néha félreérthetett: én nem értettem soha félre őt. A lelkemről lefoszlott minden, mi egykor bántalomnak tárgya lehetett: most már, könnyű sasszárnyakon, olyan magasban szárnyal, hogy titeket csak áldani, áldani, áldani tud.

Halljátok ezt az áldást, gyászbaborult szívek? Csupa imádság az és csupa testvéri, atyai kérés: „*legyetek olyanok, mint én*”. Oh, amit testi életében még Pál apostol példájára sem mert volna ajkára venni, mert hivalkodásnak érzi vala: azt most kürtzengéshez hasonlóan prédkálják a szellemajkak: legyetek olyanok, mint ő! Olyan hívek, olyan szilárdak, olyan egvenesek. Olyan rajongói a múlnak és olyan élő gránitkövei a jelennek. Tudjátok vigyázni, mint ő, és tudjátok álmodni, mint ő. Egyházunk életét szője át meg át aranyfonallakkal a ti

lelketek is, mint az övé. Nemzetünk jövőjében, isteni hivatásában, belső eggyéválásában, dicső fölemelkedésében legyen oly győzhetetlen a ti bitetek is, mint az övé. Legyünk olyanok, mint o. mert ő is olyan volt, mint mi: oh kegyelemnek Istene, ki jókedvedből nekünk adtad őt, ki a Te szent Fiadban elválasztottad, megszentelted és magadhoz emelted őt: vigasztalj és segíts minket, hogy mi is olyanok legyünk, mint ő, és add őt vissza így, örökre nékünk!

A mosolygó pátriárka*

Gyászliturgia Géresi Kálmán fölött.

Hallgass meg, áldott Pásztor, aki vezérled a te síró népeket, mint nyájat. Aki a Kerubokon ülsz, jelen] meg fényeddel gyászunk sötétségében. Óh, seregeknek Ura, Istene, állítsd helyre a mi megrendült lelkeinket és világoltasd a Te orcadat, hogy a halálnak minden rettentéseitől megszabaduljunk. Ámen.

Gyászoló testvéreim, minekelőtte a mi szomorú szívünket gyermeki könyörgésben Istenünkhöz emelnők, jertek, szemléljük előbb a mi elköltözött, agg testvérünk életének képét az Istent igéjének tükörében, úgy, amint az élőnkbe adatik a Szent Jób pátriárka könyvének 29. részében a következőképen:

„Mikor a kapuhoz mentem, fel a városon; a közteren széket fölállítom: ha megláttak az ifjak, félrevonultak, az öregek is fölkeltek és állottak.

Mert amely fiú hallott, boldognak mondott engem és amely szem látott, bizonyoságot tett én felőlem.

Az igazságot magamra öltetem és az is magára ölte engem.

Hallgattak és figyeltek reám és elnémultak az én tanácsomra.

Az én szavaim után nem szóltak többé és harmatként hullt reájuk az én beszédem.

Ha reájuk mosolyogtam, nem bizakodtak el és arcom derűjét nem sötéíték be.

Órömest választottam útjukat, mint főember ültem ott, minikirály a hadseregen, mint aki bánkódókat vigasztal”.

A mi földi vigasztalónk nincs többé; jertek, imádkozzunk a mennyei Vigasztalóhoz!

Urunk, Örökkévaló Isten, ki a Te mérhetetlen bölcseségedben s jóságodban emberszívek által nevelsz magadnak emberszíveket: kinek szemeid előtt jó és gyönyörűséges, amikor együtt lakoznak az atyafiak, mert csak oda küldesz áldást és életet örökké: óh, küldj áldást és életet most is a Te életed és a Te jóvoltod örök forrásainból, midőn összegyültünk színed elé, mint egyetlenegy, nagy lelki család, hogy gyermeki bizodalommal elpanaszoljuk Tenéked a mi nagy veszteségünket és

találjunk a veszteségen nyereséget — úgy, ahogyan azt Te akarod.

Vesztettünk, Atyánk, a mi véges emberi mértékeinkkel mérve nagyon, nagyon sokat. Nevelőt, akit Te, láttuk, nagyon szerettél és hisszük, épen azért tettél nevelővé; akinek, akiben Tenéked mindegyikünk köszön valami édes, erős, felejthetetlen, lelki növekedést a gyermektől és az ifjútól fel az élet őszébe érkezett tanítványok, barátok, hajh, egyre ritkuló seregeig. Óh és vesztettünk mind, mind egy nyájas és bölcs atyát, kinek arcán a pátriárka-szív és pátriárka-elme minden derűje ott sugárzott, — tudjuk, halvány visszfényeként csupán a Te atyai szerelmed s bölcseséged mennyei fényözönének; ah, de mily messze korben beragyogta mégis mindenjunk éltét ez a nagy, nyugodt sugárzás és milyen sötét árvaságban hagyott most mindenjunkat, amidőn lassan, fájdalmasan, — mint a virágokat csókolgató, alkonyi napfény — kihunyt, mert a Te hívó szavadra vissza kellett térnie oda, ahonnan vétetett: Hozzád, forrásához.

Árvák lettünk mind, hogy ő elment. Szegényebbek világító gondolatokban, útjelző eszményekben, a férfijellem vonzó példaadásában, a férfiszívnek rejtték könnyeken átszűrődő mosolygásában; szegényebbek a vallás és a fiók szerelmének egy lobogó fáklyájával: ah, hol fognak ezután újra, meg újra lángra gyúlni a mi pislogó mécseseink? Nagyon szegények, nagyon árvák lettük: oh Atyánk, szíveink vizsgálója, bocsáss meg nekünk e mi dadogó gyermeki panaszoktatásunkat, hiszen minden ő áldott, dús lelkiadományaival Te adtad őt jókedvedből minékünk, ez egyháznak, e városnak, e hazának, e szegény magyar nemzetnek — és csak Te tudod azt igazán és nem mi, hogy mit vesztünk őbenne!

De nem, nem! Akit Tetőled kaptunk, azt mi sohasem veszíthetjük el. A Te ajándékaiban áldás, erő, élet van — minden az örökkévalóságig. A Te kezeidnek munkái sohasem lehetnek fájó, bús életromokká! És ez a drága élet, amelynek már ezt a hosszú, bár Te előtted csak egy szempillantásnyi földi szakaszát is még a mi gyarló szemeink is oly szép, befejezet egésznek látták — ez az élet Tetőled, Tenéked, Tehozzád haza érkezetten hogyan is lehelne más. mini egy remekművű életegész, mely odafönn is Néked szolgál, Téged dicsőít, mosoly meg ezerszerte hívebben, hatalmasabban és alázatosabban, mint azt idelenn tennie engeded — életegész, amelynek emlékéH és példájával, igazságával, szabadságával, szépségével most és ezután — leráván, ami benne földi — még sokkal gazdagabban táplálod a mi szegény lelkünket, amely összenőtt ő vele, fáj ő utána és élő közösségen, hű szövetségen vágyik vele maradni a síron túl is.

Oh, de hogy az ő életéből, e boldog halál után is gazda-

godni tudjunk; hogy nagy veszteségünkbeli nagyobb nyereségei vehessünk: tápláld Atyánk, a mi lelkünket mindenek fölött Annak érdemével, ki a mi boldog elköltözöttünknek éltében Mestere volt, halálában és örök életében Megváltója lett — óh, vajha mindenjunknak úgy lehetne, mint öneki! — és gazdagítsd meg a mi szívünket és életünket ama legfőbb nyereséggel, melyet Urunknak, Jézus Krisztusunknak halálában s a Vele való meghalásban, föltámadásában s a Vele való feltámadás boldog remén)-ségében adtál a Tiednek.

Üdvözítő Jézus, te légy hát mind életünkben, mind halálunkban nyereségünk minékünk vesztetteknek. Te légy az erejük és megbátorodásuk, a vigasztalásuk és reménységük azoknak a testvéreinknek, akik mindenjunknál többet, minden vesztettek őbenne. Te adj lelket, édes Megváltónk, szeretet lelkét nékünk, az ő nagy családjának, hogy minden odaadásunkkal, minden testvéri készségünkkel oda tudjunk minden állani árvánál is árvább kis családja köré s gyászban, szeretetben és reménységen még százzszerre erősebben összeforrni velük, mint ahogy azt gyarlóságunk eddig tehette!

Üdvözítő Jézus, múlt, jelen és jövő királya, Te állj oda dicsőséged teljes fényében a mi szomorú zarándoklásunk élére, midőn utolsó földi nyugvóhelyére kísérjük megfáradott öreg szolgádnak hamvait; Te magasztald föl a mi zarándoklásunkat diadalmenetté, amely hozsannát zengve magasztal Téged, ki sohasem hagyod hű és erős bizonyágtétel nélkül a Te szenvédő, küzdő anyaszentegyházadat és a Te bujdosó népedet, s ki ama drága múltban, melyet most temetünk, romolhatatlan, hervadhatatlan és szeplőtelen zálogot adtál nekünk, egyháznak, nemzetnek egy jobb jövőre nézve, amelyet eltemetni nem lehet, mert Te akarsz és Te fogsz benne uralkodni kegyelmedből, hatalmasan, dicsőséggel, mind az időknek végezetéig.

Miatyánk...

Oh, vajha a te életednek beszédei leírattatnának, oh, vajha könyvbe följegyeztetnének! Vasvesszővel és ónnal örökre kösziklába metsztnének. Mert mi tudjuk, hogy a te Megváltód és a mi Megváltónk él, és utoljára a mi porunk felett megáll. Amen.

Az örökifjú sas*

Dr. Nagy Zsigmond emlékezete,

103. Zsolt. 5/b.: megújul a te ifjúságod, mint a sasé.

Halk és szelíd szavú, nemes hollandusaink mélyhúrú lantját tolmácsolva, a legnagyobbikkal — aki atyai jóbarátja és rokonlelkének folytonos ihletője voll -- hányszor sóhajthatott fel ifjúságának Istenéhez a mi elphinent kedvesünk:

„....., olyan édes lenne,
Ha az Úr már most magához venne
Mostan, ami g az élet boldogít,
Mostan, míg nem kívánom a halált,
Életkedvem amíglen el nem szállt,
S nem egyedül, magamba, bolygók itt!

Erre, erre kérlek TÉGED,
Vedd cl éltem őszét, nyarat
S ifjan ölelj egedbe át.
Ne télies öregséget,
Ne oly éltet, melyre halál
Neve sokkal jobban talál,

Ne ilyet adj nekem édes Atyám!
Ne küldj fagyos, hideg közönyt reám!
Óh, ne érzés nélkül s elfeleddve,
Mint sírhalom, melyei hó fedett be”.

(Nic Beets: Őszi merengés. Fordította Nagy Zsigmond)

És az Úr meghallotta ennek az Ő dicsőségéért égő, az Ő igazságát éhező és szomjúhozó szívnek ezt a sóhajtását és felelt reá: „Megújul a te ifjúságod, mint a sasé”. Felelt nem úgy, ahogyan azt az ifjú és a férfi áhitotta volna, emberi álmódás szerint; felelt úgy, ahogyan ingyen kegyelméből, öröktől fogva Ő maga elvégezte fölebbezhetetlenül szent bölcsessége szerint. Felelt e mi boldog testvérünk, barátunk, atyánk életével és halálával.

Oh, az élete földi látszatok szerint nekünk mászt mutatott. Hiszen régóta úgy járt már közöttünk, mint a tavasz, melynek mosolygó virágaira zúzmara fagyott; mint a nyár, melynek

tiszta, üdítő, édes forrásvizeit kegyetlen aszály szárította ki; mint az ősz. melynek dúsan ígérkező szüretjét tövestől támadja meg egy rejtelmes és rettenetes belső rontás; mint a tél, melyben az eltemetett színek és illatok, álmok és rajongások már csak kísérteni járnak föl néha-néha, mint violaszín táncoló árnyékok a sírdomb haván, mint álomszerű, rózsaujjú bérki fény a gletscher öröök jege fölött.

Harcos, kinek kezéből egyszerre kihullott a mindig éles és mindig tiszta acél és nem tudott többé utána nyúlni, mert egy szomorú, tragikus varázs örökre megkötötte azt az erős, kemény férfikezet; barátságra és lelki közösségre született ember, aki mint a szomjú szarvas a hűs patak vizét, úgy sóvárogja élő lelleket hű megnyilatkozását az élőszónak pótolhatatlan csudahalmán keresztül — de hajh, hiába sóvárogja azt; a szív világának Beethovene, akinek kebelében az életöröm symphoniái viharzanak és úgy szeretne azokkal riadó, mámoros visszhangot verni testvérszíveknek millióiban — de csak álmában hallhatja már ezt a visszhangot. Ilyennek ismertük mind, szép életének fájdalmas, korai alkonyatán.

De az Úr akkor is másnak ismerte őt Az Úr ismerte lelke romlatlan és romolhatatlan ifjúságát és szerette azt. Ä külső világtól csak azért szigetelte el a kora télnek egyre keményedő jégpáncéljával, hogy ez az ifjúság egyre teljesebben az övé legyen, felséges arca fényében, tüzében, erejében megújuljon és amig idekünn, emberszemek előtt és emberszívek között már csak önmagának fényses, fehér árnyékként lebeg, ott benn, a lélek erős várában ez az ifjúság boldog alázattal és békétűrő reménységgel várja a hívó szózatot, melyet örömrépesve hall meg s aztán dicsöült erőben, szent tisztaságban és üdvözült békességen borul a Kegyelemnek atyai széke zsámolyára.

„Megújúl a te ifjúságod, mint a sasé”. Az irdatlan ősi múlt napmondáinak szent Sasmadara, midőn vénhedni kezdett s izmos szárnyának tollait egymásután hullatta ki, elrejtezett és megközelíthetetlen bérki rejtekéből egyszer csak megfiatalodva lebbent ki, suhogó, diadalmas szárnyütésekkel hasítván a kék levegőreget, fel, fel a Napnak királyi orcája felé.

A mi öreg sasunk is így hagyja itt a földet: ifjan, megújulva.

Mi csak azt láttuk, hogy elrejtezett; az Úr azt is tudta, hogy Néki rejtezett el. Mi csak azt láttuk, hogy csendesen túrt és szenvedett; az Úr azt is tudta, hogy megtörhetetlenül hitt és remélt. Mi azt gondoltuk, utolsó órájáig tartott szakadatlan, lázás munkájával már csak a sírboltot raktatja álmai fölé; az Úr tudta, hogy ott az Igazság, a Szeretet, az Eszmény drágaköveiből kristálypalota készül, amelynek a munkása egyben a király is, a gondolatok fénypalástjába öltözötten, fején a leg-

* Élete utolsó évtizedében hallását majdnem teljesen elveszítette.

nemesebb ideálok koronájával, szívében az Isten- és emberszeretet megmérhetetlen kincsével. Mi csak a külső embert ismertük, e kincs cserépedényét, mely napról-napra romlott, töredézett; az Úr ismerte a belső embert is, amely napról-napra épült; hogyné, mikor önnön dicsőségére Ő maga építette azt, megújítván” az ifjúságát, mint a sasét!

És az örökkifjú sas elszállt, mert hívta a nap. Ah, milyen boldog ő már, hogy elszállhatott; de milyen boldogtalanok vagyunk mi, akik közül elszálltott! Mi, akiket repülni tanított s akikkel együtt járta büszke légi útjait. És ti, akiket erős és puha szárnyai alatt melengetett. Tanítvány és jóbarát, atyafi és testvér, hitves és gyermek: nem egyek vagyunk-e most mind-mind a fájdalomban és a gyászban s nem mindenjáunkra vonatkozik-é az a méla költői sejtelem, amelynek ő oly ihletett magyar hangot adott:

„Tudom, sok szem könnybelábad,
Sok arcra ül néma bánat.
Sok drága fő hajol búnak,
Ha napjaim most elmúlnak.
Lesz, lesz, tudom, ki a sötét sírra,
Mely eltakar, reáborul sírva,
És így zokog napkeltén, alkonyán:
Mért költözél el még ilyen korán?”

(Beets u. o.)

Nagy Zsigmond, örökkifjú sas: két nemzet és két egyház legjobbjai siratják a te, még most is kora elköltözöttet — de két nemzet és két egyház legjobbjai áldják az Úrnak szent nevét a te lelkednek javaiért, melyek által a Krisztusban megváltó isten drága ajándékot adott nekünk és örök ifjúságot néked!

DEBRECZEN IGAZSÁGAI.

A régi kutak*

A tűzvész lobogó, rőthajú démonától annyiszor meglátogatott régi, víztelen Debreczen lakói nagyon jól tudták, micsoda Isten-áldás az emberek fiai számára egy tiszta és *bővizű kút*. A maiaknak pedig, akiknek annyi másl háborús és háború utáni ínság és nyomorúság mellett a vízmizériákból is oly bőven kijut, mégint csak nem kell magyarázni ezt Atyáinkkal együtt tehát mi is a közvetetten tapasztalás erejével tudjuk ma megérteni azt, hogy micsoda életbevágó szerepük volt a kutaknak a Biblia népének, életében. A napégette sivatagoknak és kopár szildáknak, az öntözésre felhasználhatatlan mélymedrű és sekélyvízű folyóknak és a teljesen esőtlen márnák abban a világában a forrás, a kút. éljylet és kultúrál jelentett, sokkal elevenebben és sokkal igazabban, mini akárhol, másutt. A kútfő az ó- és újszövetségi Szentírás legkedveltebb és csodálatos lelki mélységeket kifejezni tudó képei közé tartozik. Egyes kutaknak — így pl. a Jákob kútjának, hol Jézus egyik legfelségesebb kijelentése hangzott el (Ján. 4.) — évezredes történetük volt. Alig negyedszázadja történt, hogy egy beduin sejk az Ábrahám és Izsák történetiből jól ismert ósi *Beerseba* kutait ásatta újra meg, és bocsátotta, a környék nomájdainak adó fejében használatukba. Akié a kút, azé az élet és hatalom. Nem csoda, hogyha évezredek óta a pusztai kutak körül forrong legerősebben a létért való küzdelem, a versengő pásztornépek ellenségeskedése: ott dolgozik az ármány és olt folyik a vér. A bibliai őstörténetek két nagy sejkje, szent pásztorkirálya: Ábrahám és Izsák is kutak ásásával, erélyes megvédmezésével, majd az ellenséges kezek behányta kutak újra megásásával bizonyítja meg a környező törzsekkel szemben magának és népének Tstenakarta fölényét. *Es el lehet képzelní, micsoda diadal volt, micsoda új honfoglalásszámba ment az, amikor —* mint a Mózes 1. könyvének 26. fejezetében olvassuk — „*ismét megásá* Izsák a kutakat, amelyeket ástak vala az ő atyjának, Ábrahámnak idejében, de amelyeket Ábrahám holta után behánytak vala a Filiszteusok, és azokkal a nevekkel nevezé azokat, amely neveket adott vala azoknak az ő atya. (18. v.)

Lelki életünk pusztai vándorútján is egymást érik ma a

beomlott, vagy ellenséges kezektől behányt kutak. Pedig ez a mi fáradt, elhajszolt lelkünk, ez a mi szenvedések és csalódások izzó homokjában vánszorgó, eltikkadt világunk milyen, eddig ismeretlen emésztő szomjúhozással kívánja ma a tiszta, üdítő és erőadó vizet: *a régi kutak vizét!* Kívánja, mert tudja, hogy maguk a kutak lehetnek bármilyen regiek, a bennük rejlő víz örökké friss és örökké megújító erővel bír. Kívánja, mert tudja, hogy merőben új kutakat ásni nagyon kétes értékű kísérletezés és nagyon vétkes erőpazarlás akkor, amikor azok az új kútások még eddig a legnagyobb erőfeszítéssel és a legkecsegtőbb biztatások után is csak valami kevés, iszapos, ihatatlan vizet tudnak fölzsínre hozni; amikor ezzel szemben itt vannak előttünk a *régi kutak*, amelyeket csak rendbe kell hozni, meg kell építeni, ki kell tisztítani és mélyíteni, bogy mindenjáunk számára újra onthassák kifogyhatatlan, kristálytiszta vizüket; és amikor — ezt se felejtsük — a vízre nem egy, türelmemmel bevárható, távoli jövendőben lesz majd szükség, hanem *szüksé van ma, most ennek a nemzedéknek*, mert különben szomjan hal.

Templomegyesületünk is ilyen régi, drága emlékű, de jelenünkben is pótolhatatlan kutak újra megásására vállalkozott. A református keresztyénség örökké tiszta és friss vizeit akarja a legutóbbi félszázad év kedvezőtlen irányú fejlődésének törmelékei és omladékai alól újra fölfakasztani ama város népe számára, amelyet nem kisebb ember, mint Deák Ferencz nevezett „a magyar alföld ősi, tősgyökeres fővárosának, a romlatlan magyar nemzetiség tűzhelyének”. Lángoló szeretetének minden komoly, szent elszánásával, sietve akarja Templomegyesületünk megásni ezeket a régi kutakat, mert úgy van meggyőződve, hogy azok az egészen rendkívüli, a szó leghalálosabb értelmében történelmi feladatok, amelyek ma Debreczen népére s az általa szinte symbolizált magyar erőre és magyar jellemre várnak — ezek a feladatok nem oldhatók meg, sőt még csak meg sem láthatók és meg sem közelíthetők másképen, mint csak a lelki életünk és történelmünk legmélyéről felfakadó szellemi és erkölcsi erők birtokában és segítségével. Ezek az új erők pedig Debreczen népe számára — lelki szervezetének négy százados kialakulásánál fogva — nem kereshetők másol, mint csak az evangélium szerint reformált keresztyénségen. A *mi lelki szervezetünk csak ezt a vizet bírja még*; csak ennek a számára van — nem habozom kimondani — predestinálva. Másféle víz, fakadjon akárai ilyen mélyről, legyen akármily nagyszerű vegyi összetétele és jöjjön akármily ékesen és erősen kiépített és megújított ó-kútból vezetékel mégsem elégíténé ki, sőt megfosztaná a feladataink megoldásához szükséges aktív és passiv energiáktól és beteggé tenné.

Azonban a lángoló szeretet, a komoly és szent elszánás, akármily döntő jelentőségű tényezők is, magukban még nem elegendők régi kújtáink újra megásásához. A beomlott ó kút kitakarításhoz nem elég, hogy valakit égő szomjúság-gyötörjön; oda,, terv és szakértelem is kell, máskülönben könnyen megeshetik, hogy a hozzáértés nélkül vakmerően vállalkozót örökre odatemeti az omladék. Ami kútásásunk is valóságos öngyilkossági kísérlet volna tiszta elvek és öntudatos programm nélkül. Hiszen, lám, Izsák sem fogott neki csak amúgy vaktában az atyai kutak föltárasának. Pontosan tudta, hol kell azokat keresnie: ismerte még a neveiket is és felújította eneveket, midőn használhatókká telte e kutakat. A mi kutaink nevei a magyar református keresztyénség egy-egy ősz vezéreszméjé, amelynek legfényesebben és legállandóbban ép itt, Debreczenben ragyogtak valamikor és amelyeknek elhomályosulása ép itt, Debreczenben járt legszembeötlőbb eltévelkedési és bomlási jenekkel. Kútjaink ez ős neveit tehát nagyon jól kell ismernünk és nagyon erélyesen föl kell újítanunk, ha nem akarjuk, hogy vakot vessen egész vállalkozásunk.

Az első ilyen ősi kútnak *hitbuzgóság* a neve. Valamennyi közt ennek a vize fakad a legnagyobb mélységből, sőt — titkos, finom, de annál dúsabb és áldottabb erekben keresztül — *ez táplálja a legbővebben valamennyi többet is*. Ez a víz pedig nem egyéb, mint az emberi léleknek az élő Istennel való találkozásból fakadó életerő és életöröm. Nem jellemző-é, hogy maga a „*buzgóság*” szó és fogalom is az élő víz, a forrás buzgásáról vett képe a mi szép és bölcs nyelvünknek? Míg hagyományok, emlékek, szokások, betanult cikkelyek és féligr elfelejtett szent históriák díszes törmelékein fáradhatatlanul keresztülásva magunkat, el nem jutunk odáig, hogy a lelkünve megmámorosodjék a teremtő, megváltó és megszentelő Isten dicsőségétől s keresve keresse az Övele, Krisztusban való titokzatos egyesülést: addig nemjog elmúlni égő és tehetetlenné tevő lelki szomjúságunk. Míg Debreczen reformátusai számára újra valósággá nem lesz a Krisztusban megismert Isten és újra a lelküket perszelő *személyes* energiává nem lesz az ő győzhetetlen akarata: addig a református név csak keserű gúny és alkalmatlan teher lesz a számukra, nem pedig az, amire ők vágynak — *erő*. Mert Kálvin és a többi nagy református egyházatya, köztük a mi szemhármságvédő Mélíuszunk, nem tanokat és nem hitvallásokat adtak csupán nekünk, hanem ezekben és ezek által prófétai Istenlátást, és minden mysticismusában is őstiszta, világos és energiától szikiázó Krisztus-élményt. Tehát *erőt*. Minekünk ezt az erőt kell újra magunkévé, tennünk, mert lelkünk ennek az erőnek számára, erre nézve van négy század szent átöröklései által formáltatva — úgy, mint ahogy a virágkehely formál-

tátott az évmilliós, titkos természeti evolutiók által a napfényre s a harmatra nézve — s árva és szomorú, hervatag és üres, míg ezt az épen őneki való, erőt meg nem kapja és föl nem szívja.

Építük meg tehát — régi kövekből, új kezekkel örökké megálló terv szerint — a református keresztyén hitvallási öntudat, tanbeli szilárdság, világ- és életnézeti határozottság kútfalait. Építük meg, nem a tanért, hitvallásért, világ- és életnézeti fogalmazásért *magáért*, mert ezek mind csak *falak*: hanem azért a tisztaságot és erői adó vízért, amelyet e falak közül meríthetünk: *az életteremtő református keresztyén hitbuzgóságért*, amelynek Kálvin-ásta, Méliusz-óvta kútja az evangéliumi kijelentés legnagyobb és semmiféle más oldalról meg nem közelíthető mélységeivel közlekedik.

Ennek a kútnak a vizétől megtisztulva és fölüdülve, bízó reménységgel foghatunk többi kutaink újraásásához is.

A második kút neve: *puritán magánélet* Az élő Isten színe előtt járó, az ő dicsőségét mindenekfölött való célnak és értéknak tekintő, a Krisztusban legfőbb örömet egyszersmindenkorra megtalált református ember és református család megkülönböztető vonása. A régi Debreczen homlokán a legtisztább sugár. Zordonságig megvesztegethetetlen erkölcsi szigor; a családi élet tisztaságának lángpallosú oltalmazása; egyszerűség a szokásokban, mértéktartás és bensőség az örömkben; a legáratlanabb szórakozásokkal és legjogosultabb lelki és testi élvezetekkel szemben is erős önmegtagadás, mely inkább érzéketlenné lesz az élet külső szépségei iránt és magára veszi a bárdolatlanság vádját, semminthogy a lélek tisztaságát és az élet szentségét csak a legkisebb veszélynek is kitegye. Minekünk, íme, újra meg kell ásni ezt a kutat is. Ne mondjuk azt ki olyan könnyen, hogy ez a mai végtelenül megváltozott életviszonyok között teljesen lehetetlen. *Lehet, mert kell.* Minél bonyolultabbak, minél kulturáltabbak, minél raffináltabbak a mai életviszonyok: annál több és annál nagyobb a kísértő erejük arra, hogy a lelket végzetesen a dolgokhoz kössék, a szellemet az anyagi jó rabjává tegyék, az erkölcsöt a gazdasági berendezkedés nyomorult függvénye gyanánt mutassák be. A dologi kultúra agyonnyomó túlsúlyával szemben a lelkünk szabadságát és az életünk tisztaságát ma is csak *az öntudatos református aszkekézis* mentheti meg: a magunk és családunk Isten dicsőségét tükröző tisztasága érdekében szabad elhatározással magunkra vett önmegtagadás. Sokak számára kitűnő iskola erre már maga ez a mostani nagyon sanyarú idő; de ne felejtsük: ég s föld különbösz van aközött, aki fogcsikorgatva mond le élvezetekről és kényelmekről, zsebérre tekintettel, egy külső, nagy „*muszáj*” durva parancsszavára — meg aközött, aki, bár talán módjában volna velük még ma is élnie, korlátozza magát él-

vezetben és kényelemben, a maga és a családja lelki, erkölcsi fejlődése érdekeből, egy hatalmasan és tisztán felharsanó nagy, belső „kell”-nek hódolva.

Szoros szomszédságában ennek a második kútnak-ott áll, vele külön közlekedő csövekkel is összekötve, a harmadik: *a közélet puritánizmusa*. A régi Debreczen népe — mint múltjának ma legavatottabb búvára (Zoltai L.) mondja — „mint egyetlen nagy család él demokratikus szervezetben, földközös-ségen, theokratikus köztársaságban”. Primitív, de becsületes és takarékos közgazdálkodást folytat, amely a város újabbkorai történetének tán legsúlyosabb negyedszázada folyamán (1658—1682) is csak ritka, [^]rendkívüli esetekben mutat föl deficitet. Nos, arra természetesen nem kell szót vesztegetnünk, hogy ezen a téren a viszonyoknak még sokkal gyökeresebb megvál-tozásával kell ma számolnunk, mint a magánélet terén. Hárrom vonását azonban ennek a régi debreczeni közéletnek, úgy gondolom, e változott viszonyok között még sokkal nagyobb nyomatékkal kellene bírnunk, illetőleg kialakítanunk. A nép vezetőségében a *hivatás* vonását. A nép közösségi életében a *családiasság* vonását. És a népközösség tagjainak értékelésében a *munka* vonását. Mind a három sarkalatos jellemzője a valódi református életnek, a Kálvin genfi ideáljának maradandó elemei szerint. Egy valódi református népközösség vezetői *hivatásnak*, azaz Isten predestináló kegyelméből nyert elhivatásnak tekintik, áhítatos istentiszteletként végzik és — a régi nagy debreczeni mártír-főbírák és tanácsurak nyomokain — a személyes önfeláldozás tényeivel megpecsételni minden készek a maguk hivatali tisztét. Egy valódi református népközösség minden tagjának faj — még pedig minél előkelőbb az illető tag, annál jobban faj — minden többi tagnak a baja. Krisztus testének, a választottak láthatatlan közösségenek árnyékos kiábrázolása ez a nagy család, ahol nem állnak egymás-sal szemben dúsító jólét és ijesztő nyomor, farkasszemet nézve és öklöt rázva. A régi Debreczenben az egymás sarkába hágó elemi csapások és háborús szenvédések közepette is csak időleges sanyarúság van, de nincs állandósított és rendszeresített nyomor, *nincs pauperismus* — épügy, mint ahogy nincs a Kálvin hasonlóan szerencsésebb viszonyok közt élő Genfjében. Míg a munkaképtelen szegényekről ott is, itt is testvéri gondoskodás történik (Debreczenben ezt a munkát a tán ép ezidén 350 esztendős Ispotály végzi vala) — a munkabíró szegény már nem szegény, mert minden van alkalma tisztes munkát találnia és avval keresnie meg a kenyérét. És — végső elemzésben — ez a tisztes munka az alapja a polgárrá léteinek is: a jog tehát a munkából fakad, a munka pedig — református felfogás szerint — nem egyéb, mint a világ egy kisebb-nagyobb darabjának átszellemesítése, átszövése Isten dicsősé-

gének sugárszáláival. Munka joga, társadalmi szolidaritás, külső tisztségek viselésében belső hivatottság — nemde, milyen modern szociális követelmények ezek? és milyen régi, milyen tösgyökeresen református gondolatok és tények ezek \hat{I} \backslash elük és általuk még újra lehet Debreczen a szó legigazabb értelmében református város; nélkülök és ellenük soha s^m lesz Debreczen a szó legnemesebb értelmében — modern város.

És aztán, végül, itt van a negyedik kút. Énnek a neve, ha tetszik, (a magunk szempontjából) *egyházszeretet*, ha tetszik (a kívülállókra nézve) *felekezeti öntudatosság*. Ezt a kutat a többi háromnak a vize táplálja egybeszakadva. Hogyha azokat már megástuk, ezen a legutolsón alig kell tennünk egy-két ásónyomot s márás hatalmas sugárban fog felszökni az omladékok alól a víz. Ellenben, ha a többi hármat betemetve hagyjuk és kizárolag csak ebből az egyből akarunk felfrissülni és megelégülni, hiába áskálunk a végiglenig, egyebet nem találunk benne ősvilági kövületeknél, amelyek múzeumba nagyon jól illenek, de nem hoznak magukkal életet és feltámadást, *öncélként erőltetni az egyházsszer eletet, a felekezeti öntudat megújhodását, lehetetlen gondolat és hiábavaló fáradság*. A csigahéj még soha sem produkált csigát, de az élő csiga testéből még mindig szerves természetességgel nőtt ki a maga idején a héj. Ahol hamisítatlan református keresztyén élmények és gondolatok újra hatalmúba kerítik a szíveket, az elméket s az életeket, és megújult hitbuzgóságot, megtisztult egyéni és közéletet teremtenek: ott magától fog újra fölgerjedni az egyház iránti szeretet is és magától fog meggerincesedni manapság *nagyon isjkocsony*as felekezeti öntudatunk. *Mert akkor ösztönösen fogjuk észrevenni azt, hogy azok az életteremtő erők nem lehetnek el a földi egyház, mint hordozó és eszköz nélküli és nem hathatnak másként, mint a felekezeti egyéniség létfármájában.* Vagyis akkor — magyarán szólva — református egyházunk és kálvinista mivoltunk nem azért lesz nekünk többé becses, *mert nem vagyunk katholikusok* —, hanem azért, mert akkor, hogyha a föld megindul is alattunk és az ég beszakad is fölöttünk, még úgy sem tudunk mások lenni, mint hitben, vallásban, erkölcsi élet- és szokásban, világnézetben s életfolytatásban magyar kálvinisták!

*

Ezt akarja a Templomegyesület. *Itt_áll_és_ másként nem tehet, mert úgy érzi és úgy van meggyőződve, hogy mireánk nézve ma ugyanezt akarja Isten is.*

Reformáció és nemzeti eszmény.

„E zászló egyik oldalán a magyar címer, a másik oldalán a magyar ideál.

Hiába mondja és *nem* magyar *az*, aki meri mondani, hogy e kettős gondolat felekezeti gondolat! Nem magyar *az*, aki ezt mondja, mert évezredes szimbólum *ez!* A címer és Nagyasszonyunk nem felekezeti gondolat, hanem a magyar érzelekmek, a magyar jognak és — halljátok meg jól! — a magyar integritásnak a szimbólumai.

Nem ősmagyar, hanem valami új magyar lehet *az*, aki ez ősi szimbólumtól a magyarság belső gerincét akarja elválasztani”.

(Zadravecz tábori püspök szavai a debreczeni zászlószentelésen 1920. X. 28. A „Debreczeni Újság” 1920. X. 29-iki számából.)

A tudomány mondja és nem az elfogult „vallásosság”, hogy a vallás a legősibb társadalmi formáló erők egyike. A primitív emberközösségeknek úgyszólva egyetlen, a brutális anyagi létérdekeken fölülálló összetartó kapcsa: az az ősméh, amelyben még embriószerű állapotban szunnyadnak jog és erkölcs, költészet és hazafiság.

Az emberi élet és kultúra magasabb fejlődési fokain a vallás ez ős szociológiai formáló ereje nemzeti eszmények teremtésében nyilatkozik. Minél szellemibb egy nemzet vallása: annál nemesebbek lesznek nemzeti ideáljai. És minél többoldalúlag, minél gazdagabb változatosságban éli át és sajátítja el egy nemzet a vallás szellemi élettartalmát: annál gazdagabb, annál színesebb és változatosabb konkrét eszményi alakokban fognak számára testet ölteni életének nagy vezéreszméi.

A magyar nemzetlélek ideálalkotó képességét a keresztyén vallás ébresztette föl és szentelte meg. Az államalkotása első nagy küzdelmeit vívó középkori magyarság lelkét a római katolikus keresztyénség kapcsolta össze az örökkévalósággal s következőleg ez tűzte ki számára léte legmagasabb értékeszméit s ez öltözött számára ezeket az eszméket nemzeti ideálalakok sugárából szőtt köntösébe.

Az államalkotó magyar bölcseség I. Istvánban — a lélek és a test magyar heroizmusa I. Lászlóban — az az emberfölötti passzív hősiesség, amire a magyar nő képes, Árpádházi Mar-

gilban, a legenda színes fénytörésével oly csodás eszményítésre íalálíak, ami egymagában elég volna annak bizonyítására, hogy a középkori magyarság lelkének egyedül a keresztyén vallás római typusa volt képes megadni a megfelelő táplálékot és lendítő erőt.

Urunk Jézus boldog anyjának, Máriának, Magyarország védasszonyávúá emelésében is ugyanez a lelki folyamat nyilatkozik. Nincs az a magyar ember — legyen akármilyen felekezetűnek jelezve keresztlevelében — akinek a lelkében meg ne rezdülne egy mély húr, amikor elgondolja, mit jelenthetett a tatárral-törökkel élethalálharcát vívó maroknyi magyarság aján a Boldogságos Szűz neve, zászlaján az *akkori* magyar lélek legtisztább sugarát jelentő mosolya.

Azonban a magyar lelki élet fejlődése a XVI. században elhagta addigi, megszokott ösvényeit, amelyek — úgy érezte akkor életösztöne elemi erejével — bármily kitaposottak is, sötét és megalázó útvesztőbe viszik.

1517 október 31-ikének keményen és frissen koppanó kalapácsütései egy római katholikus templomajtón egy új lelki eiet kopogtatásai voltak, mellyel a nyugati keresztyénség — *a magyar is* — újkori feladatainak titokzatos küszöbét egyedül léphette át.

Ez az új lelki élet a keresztyénség üdvözítő erejét és életformáló hatalmát arról az oldalról ragadta meg, amelyre *őneki* szüksége volt és amely oldalról a krisztusi lelki életnek addig nem is sejtett csodálatos új gazdagságai, szépségei, finomságai és — nem utolsó sorban — erkölcsi és szociológiai erői nyilatkoztak meg.

Mi egyéb volt, mint a fejlődés törvényszerűsége, hogyha a reformáció keresztyénségét asszimilált magyar lélek a középkor magyar nemzeti ideáljaiban többé nem tudta megtalálni önmagát? Mi egyéb volt, mint lélektani szükségesség, hogyha újakat volt kénytelen alkotni a maga számára, a Bocskayakban, Bethlenekben, Apáczai Cserikben, Lorántffy Zsuzsannákban?

És mit tett akkor az evangélium szerint reformált magyarnép, amikor az általa is legmélyebb és legtisztább emberi és keresztyéni kegyelettel körülfont Boldogságos Szűz alakját — kinek angyali üdvözlését, egy megható szép ódon ének alakjában, a régebbi református énekeskönyvek is tartalmazták — megszűnt Magyarország védasszonya gyanánt tisztelni és olyan könyörgésekkel fölkeresni, melyek — léte legmélyéről fölszakadó evangéliumi hitélménye és abból formáit vallásos meggyőződése szerint — egyedül a Szentháromság EgyIstent illetik?

Mit tett?

Egy elutasíthatatlan szellemi létparancsnak engedelmeske-dett-é, vagy pedig hazát árult?

Új lelki meggazdagodást biztosított-é a nemzeti életegység számára, vagy pedig széttörte ezt az egységet?

Megszentelte-é magyarságát, millió magyar ember lelki alkatának egyedül megfelelő módon, vagy pedig megszüntette azt?

*

Azt hittük, ma ezekre a kérdésekre, itt, ebben a vérzön vonagló csonka nemzettestben, itt, ebben a keresztyén testvériség jelszavaitól tömjénillatos magyar levegőben — már csak egyfél felelet lehetséges.

Most meg kellett tanulnunk, hogy másfél is lehetséges. Meg kellett tanulnia Méliusz Péter városának, hogy nem magyar az, aki csak vallásfelekezeti ideálnak tekinti a vallásos tisztelettel körülvett 'Boldogasszonyt, a Patrona Hungariae-t. 60—70,000 ős-magyar polgár s velük együtt két millió evangélium szerint reformált magyar keresztyén vegye tehát tudomásul a reformáció 403-ik év fordulatának előestéjén, hogy nem magyarok!

Köszönjük ezt a nyílt beszédet. Mi is adunk rá hasonló nyílt választ, bár lehetőleg olyat, amelynek — a wormsi gyűlés előtt álló Luther szavaival — sem foga, sem körme nincs.

Mi, református magyarok, nem fogunk kimenni ebből a hazából, akárhogy tessékelnek is ki belőle azok, akiknek ez egy vagy más — magasb vagy alacsonyabb — szempontból érdekiük.

Itt maradunk, — görcsösen átölelke a mi nemzeti eszményeinket és azokon át az egységes magyar nemzetélet örökké ideálját.

Itt maradunk — megértve, szeretve, ha kell, megbocsátva, mindenfél keresztyénséget (a kitessékelőkét is!), de átelní és követni nem tudva mást, — a szégyenpadon sem és a gályapadon sem — csak a magunkét.

Itt maradunk. Ne adja az irgalmas Isten ennek a nemzetnek, hogy azok, akiknek a lelük és az ittmaradásunk fáj, egykor majd olyan formában vezekeljenek a mi kitessékelésünkért, aminőre mai, hihetetlen vakságukkal, érdemesekké tettek, magukat.

Jegyzetek.

A lelkpásztor erősségei c. prédikáció-ciklust debreczeni lelkpásztorágom első heteiben (1920 július 4—augusztus 15.) mondottam el, mintegy folytatálagos beköszönő és székfoglaló beszéd gyanánt. Az „Ige” megjelent a Hit és Életben (I. évf.)

Egyházunk megújhodása. Prédikációsorozat volt 1922 nyarán (június 18.—szeptember 17.), Debreczenben. Az itt olvasható szöveg csak a vázlata, amely a Hit és Életben (II.* évf.) jelent meg hétről-hétére, mindegyiknek az elmondása után.

A zsidókérés. 1921 szeptember 25. és október 9., Debreczenben. Megjelent a Hit és Életben (I. évf.).

Ki ne prófétálna? Székely egyetemi diáknak alkalmával tartott ünnepi istentiszteleten, a debreczeni Nagytemplomban, 1920 aug. 1.

A bölcseség. „Iskolák vasárnapján” Debreczenben, 1920 szept. 12. Egy része megjelent a Vasárnapban (VII. évf.).

Jog és személyiségek. „Újkenyéri” úrvacsoraosztás előtt. Debreczen, 1920 augusztus 29.

A mindörökre szent ház. 1921 március 9-ikén, a meggyalázott debreczeni Nagytemplom ünnepélyes újramegnyitásán, a templom előtti sokaságnak tartott istentiszteleten. Megjelent a Vasárnapban (VIII. évf.).

Mi és atyáink. 1921 október 27. Az Orsz. Református Lelkészegyesület debreczeni lelkpásztori konferenciáján.

Új éneket! 1921 december 4., Debreczenben, az új énekeskönyv bemutatása alkalmából. Megjelent a Lelkészegyesületben (1921).

A kollégiumért! 1921 késő őszén felkérésre két ízben is készültem Nyíregyházára a debreczeni kollégium érdekében prédikálni és gyűjteni. Az út, teljesen rajtam és személyes körülmenyeimen kívül álló okokból, mindeneket elmaradt. Az elmondandó prédikációm azonban már készén volt. Itt közlöm hát, nem azért, mert „ben nem maradt” és kikívánkozik, — hanem az ügy érdekében.

A szőlőtő s a szőlővesszők. A debreczeni református egyház máihárom ízben tett sikerült kísérletet a nagycsütörtök-esti külön úrvacsorai istentiszteletek bevezetésével. Ez az elmélkedés, ezek egyikén, 1922 április 13-án hangzott el. Megjelent a Hit és Életben (II. évf.).

Keresztyén unió. Kolozsvárt, theol. akadémiai istentiszteleten, 1920. Utóbb Debreczenben is fölhasználva. Megjelent a Vasárnapban (VII. évf.).

Hitvallás. Kolozsvárt, akad. istentiszteleten, 1919. Debreczenben is fölhasználva. Megjelent a Vasárnapban (VII. évf.).

Hit a bűnbocsánatban. Kolozsvárt, akad. istentiszteleten, 1919. Debreczenben is fölhasználva.

A pásztor végbúcsúja. 1920 szeptember 3.

A mosolygó pátriárka. 1921 január 26. A Debreczenben szokásos „Unas temetésnek” általam kialakított és használt liturgikus formája. Megjelent másnap a Debreczeni Független Újságban.

Az örökimű sas. 1922 április 20. Megjeleni a Hit és Életben
(II. évf.)

A régi kutak. A Debreczeni Kálvinisták Templomegyesületének orgonahangversenyén, 1920 október 30. Megjelent a Vasárnapban (VII. évf.)

Reformáció és nemzeti eszmény. Zadravecz tábori püspök hirdet-debreczeni megnvilatkozására feleletül „Egy református magyar” aláírással a Vasárnap 1920 november 7-iki számában; itt most az ott és akkor meg nem jelenhetett *teljes* szövegében közlöm.

Tartalomjegyzék.

Prédikációk és prédkáció-vázlatok.

A lelkipásztor erősségei:

I. Az Ige	9
II. Isten keze múltunkban	15
III. A személyes élet	20
IV. A lelkipásztor közössége gyülekezetével	25
V. Szeretni az Urat ,.....	30

Egyházunk megújhodása:

I. Az egyház neve és mivolta	35
II. A Kőszikla	39
III. A református egyház lelke	42
IV. Mit cselekedjünk?	47
V. Krisztus, a király	51
VI. Akik előttünk jártak	54
VII. Evangelizáció	57
VIII. Krisztus teste, Krisztus tagjai	61
IX. Tisztaság	65

A zsidókérés:

I. Az igazi Izraelita (Ahasvérus vagy Nátánael?)	68
II. A gyökér és az ágak (Zsidóság és nemzeti élet)	74
Ki ne prófétálna?	81
A bölcseség	88
Jog és személyiségek	99
A mindenre szent ház	101
Mi és atyáink	106
Új éneket!	110
A kollégiumért!	116
A szőlőtő s a szőlővesszők	120
Keresztyén unió	123
Hitvallás	131
Hit a bűnbocsánathban	140

Nagy halottak.

A pásztor végbúcsúja	149
A mosolygó pátriárka	151
Az örökkifjú sas	155

Debreczen igazságai.

A régi kutak	161
Reformáció és nemzeti eszmény	167
<i>Jegyzetek</i>	170